



ΤΜΗΜΑ ΑΓΡΟΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (Π.Μ.Σ)
«ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ
ΧΩΡΟΥ»



ΤΙΤΛΟΣ: «ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΕΣ ΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΑΙΚΟΜΙΚΩΝ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΩΝ»

Επιβλέπων καθηγητής: Π. Καρανικόλας

Φοιτήτρια: Ολυμπία Π. Γεώργα

ΑΘΗΝΑ, 2011

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (Π.Μ.Σ)
«ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ
ΧΩΡΟΥ»**

**ΤΙΤΛΟΣ: «ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΕΣ ΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΑΙΚΟΜΙΚΩΝ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΩΝ»**

Επιβλέπων καθηγητής: Π. Καρανικόλας

Φοιτήτρια: Ολυμπία Π. Γεώργα

Εξεταστική Επιτροπή: Δ. Δαμιανός, Π. Καρανικόλας, Κ. Τσιμπούκας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Σκοπός της παρούσας μεταπτυχιακής μελέτης είναι να εξεταστεί η φύση του Αγροτικού Ζητήματος στην Ελλάδα αλλά και διεθνώς. Συγκεκριμένα ερευνάται η εισοδηματική όψη του Αγροτικού Ζητήματος, που συνεπάγεται με την εισοδηματική υστέρηση των αγροτικών νοικοκυριών σε σχέση με τα μη αγροτικά. Ταυτόχρονα μέσω οικονομετρικής ανάλυσης προσδιορίζονται οι παράγοντες εκείνοι που κατατάσσουν ένα νοικοκυριό με ελαιοκομική εκμετάλλευση σε κατηγορία υψηλού εισοδήματος.

Το πρώτο μέρος της μελέτης περιλαμβάνει στοιχεία που προέρχονται από δευτερογενείς πηγές, ενώ το δεύτερο μέρος περιλαμβάνει την οικονομετρική ανάλυση με την μέθοδο probit, καθώς επίσης και μια περιγραφική στατιστική ανάλυση του δείγματος της έρευνας. Το δείγμα αποτελείται από 431 ελαιοκομικές εκμεταλλεύσεις, από τις εξής περιοχές: Αμοργός, Αρχαία Επίδαυρος, Καπαρέλλι Βοιωτίας, Κρέστενα Ηλείας, Άστρος Κυνουρίας, Κοσκινά Ηλείας και περιοχή Δήμου Μεσσήνης. Τα στοιχεία αυτά προέκυψαν από 7 επιτόπιες έρευνες που έγιναν στις αντίστοιχες περιοχές, για λογαριασμό του Εργαστηρίου Πολιτικής Οικονομίας και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών. Το πρόγραμμα που χρησιμοποιήθηκε για την οικονομετρική ανάλυση είναι το E-Views, ενώ για την περιγραφική στατιστική ανάλυση το SPSS.

Από την βιβλιογραφική επισκόπηση προέκυψε πως το αγροτικό οικογενειακό εισόδημα ελαττώνεται διαχρονικά, αποτέλεσμα του οποίου είναι πολλοί αγρότες να έχουν το επάγγελμα του γεωργού ως δεύτερη ασχολία. Αυτό έχει ως συνέπεια να ελαττώνεται ο «γεωργικός» πληθυσμός της ελληνικής υπαίθρου και να μεγαλώνει ηλικιακά. Απ' την άλλη, η οικονομετρική ανάλυση έδειξε πως η ύπαρξη απασχόλησης εκτός της εκμετάλλευσης προκαλεί θετική επίδραση στην πιθανότητα ένα νοικοκυριό να ανήκει στην κατηγορία υψηλού εισοδήματος, αντίθετα οι οικογενειακές μονάδες ανθρώπινης εργασίας εντός εκμετάλλευσης έχουν αρνητική επίδραση. Η ηλικία του αρχηγού της εκμετάλλευσης αν και στατιστικά έχει κάποια επίδραση, εντούτοις δεν παίζει και τόσο σπουδαίο ρόλο, ενώ νοικοκυριά με αρχηγό πανεπιστημιακής εκπαίδευσης έχουν 10% αυξημένη πιθανότητα να ανήκουν στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία. Τέλος, ο γεωγραφικός παράγοντας φαίνεται να αποτελεί ένα στατιστικά σημαντικό παράγοντα της πιθανότητας αυτής.

Λέξεις κλειδιά: εισόδημα, αγροτικό νοικοκυριό, ελαιοκομική εκμετάλλευση

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΚΗ
SUMMARY IN ENGLISH

The purpose of this postgraduate study is the examination of the nature of the Agricultural Problem in Greece and worldwide. In particular it is examined the Agricultural Problem from its income aspect which results in the lack of income of agricultural households in relation to non agricultural ones. On the same time through an econometrical analysis are determined the factors which classify a household with olive-oil business in the category of households with high income.

The first part of the study refers to data deriving from secondary sources, while the second part refers to the econometrical analysis applying the method probit as well as to a descriptive statistical analysis of the study's sample. The sample consists of olive-oil businesses from the following areas: Amorgos, Ancient Epidavros, Kaparelli Voiotias, Krestena Ileias, Astros Kinourias, Koskina Ileias and the area of Municipality of Messinis. These data were produced through 7 local surveys conducted in the respective areas on behalf of the Laboratory of Political Economy and European Completion of the Agricultural University of Athens. The program which was used for the econometrical analysis is the E-Views, while for the descriptive statistical analysis is the SPSS.

From a bibliographical review it has been ascertained that the agricultural family income has been decreased over the time and as a result many farmers have this occupation as a secondary job. This results in the reduction of "agricultural" population of the Greek countryside and in its aging. On the other side, the econometrical analysis showed that occupation outside this business has a positive impact on the possibility that a household is included in the category of household with high income. On the contrary, the family units of human work in this business have a negative impact thereon. Even though the age of the leader of the business statistically has a certain impact, this however, does not have a very important role, while households having a leader with an academic background are 10% more likely to belong to the high income category. Finally, geographical factor appears to be a statistically significant factor of this possibility.

Key words: income, agricultural households, olive-oil business

Στους γονείς μου Παναγιώτη και Πηνελόπη

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στο ξεκίνημα της εργασίας αυτής θα ήθελα να ευχαριστήσω ορισμένους ανθρώπους, των οποίων η συμβολή υπήρξε καθοριστική στην εκπόνηση της Μεταπτυχιακής αυτής μελέτης.

Αρχικά, ευχαριστώ ολόθερμα τον κ. Παύλο Καρανικόλα, Επίκουρο Καθηγητή του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών, για την πολύτιμη βοήθεια, υποστήριξη και καθοδήγηση που μου προσέφερε καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της μεταπτυχιακής μου εργασίας. Οι συμβουλές, παρεμβάσεις και οδηγίες του οποίου συνέβαλαν αποφασιστικά στην ολοκλήρωση του πονήματος.

Θα ήταν παράλειψη μου να μην ευχαριστήσω τους συγγενείς και φίλους μου Γιάννη Μπαδιεριτάκη, Νικολέτα Μαγγέλη και Βασίλη Λάγιο, για το χρόνο που διέθεσαν να με βοηθήσουν στην διεκπεραίωση της εργασίας, καθώς και για την ενθάρρυνση τους όλη αυτή την περίοδο.

Τέλος οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ στους γονείς μου για την συνεχή, ανιδιοτελή και πολύτιμη συμπαράσταση τους.

Για οποιαδήποτε λάθη ή παραλείψεις, την αποκλειστική ευθύνη έχει ο συγγραφέας.

Ολομπία Π. Γεώργα

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑ	ΕΠΕΞΗΓΗΣΗ
Α.Ε.Π	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
Α.Π.Α	Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία
Α.Τ.Ε.	Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος
Γ' Κ.Π.Σ	Τρίτο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης
Ε.Μ.Μ	Ευρωπαϊκή Μονάδα Μεγέθους
Ε.Ο.Κ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
Ε.Ο.Π	Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών
Ε.Σ.Υ.Ε.	Εθνική Στατιστική Υπηρεσία
Κ.Α.Π.	Κοινή Αγροτική Πολιτική
ΚΕΠ	Κέντρο Εξυπηρέτησης Πολιτών
Μ.Α.Ε.	Μονάδες Ανθρώπινης Εργασίας
Μ.Ε.Κ.	Μέσο Επενδεδυμένο Κεφάλαιο
Ο.Γ.Α	Οργανισμός Γεωργικών Ασφαλίσεων
Ο.Ο.Σ.Α	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας & Ανάπτυξης
Ο.Τ.Α.	Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης
Π.Ε.Π.	Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα
Π.Μ.	Περιοχή Μελέτης
ΣΤΡ	Στρέμματα
Χ.Γ.Ε	Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Έκταση

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

σελ.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ.....	2
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΚΗ.....	3
ΑΦΙΕΡΩΣΗ.....	4
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	5
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	6
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	7
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	9
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ.....	11
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΕΙΚΟΝΩΝ.....	11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	12
Σκοπός εργασίας.....	12
Διάρθρωση της μελέτης.....	12
Μεθοδολογία.....	13
ΜΕΡΟΣ Α΄.....	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	16
1.2 Εισαγωγή.....	16
1.2 Διαχρονική εξέλιξη αγροτικού ζητήματος.....	18
1.3 Το Αγροτικό Ζήτημα.....	22

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ – ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ.....	26
2.1 Βιβλιογραφική επισκόπηση του αγροτικού ζητήματος.....	26
2.2 Το Αγροτικό Εισοδηματικό Πρόβλημα στην Ελλάδα.....	35
2.3 Παράγοντες που επηρεάζουν το εισοδηματικό πρόβλημα των αγροτικών νοικοκυριών.....	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ – ΥΣΤΕΡΗΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΙΟΚΟΜΙΚΩΝ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΩΝ.....	42
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΙ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ – ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ.....	52
ΜΕΡΟΣ Β΄.....	65
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ:.....	66
5.1 Εισαγωγή.....	66
5.2 Μεθοδολογία.....	66
5.3 Περιοχή Αμοργού.....	67
5.4 Περιοχή Κρέστενα Ηλείας.....	68
5.5 Περιοχή Αρχαίας Επιδαύρου – Αργολίδας.....	69
5.6 Περιοχή Κοσκινά Ηλείας.....	70
5.7 Περιοχή Καπαρελλίου Βοιωτίας.....	71
5.8 Περιοχή Άστρους Κυνουρίας – Αρκαδίας.....	72
5.9 Περιοχή Λυκότραφου – Μαδένης – Αβραμιού – Λευκοχώρας Μεσσηνίας...	73
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ:.....	75
6.1 Εισαγωγή – Παρουσίαση Δεδομένων.....	75
6.2 Ανάλυση Δείγματος – Περιγραφική Στατιστική Ανάλυση.....	77

6.3 Επιλογή & Περιγραφή Οικονομετρικής Ανάλυσης Probit.....	87
6.4 Αποτελέσματα Οικονομετρικής Ανάλυσης Probit.....	89
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	109
7.1 Συζήτηση Αποτελεσμάτων.....	109
7.2 Συμπεράσματα.....	112
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	114
ΕΛΛΗΝΙΚΗ.....	114
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ.....	116
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	118

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1. Συμμετοχή της ΑΠΑ του πρωτογενή τομέα στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Πηγή :ΕΣΥΕ).....	24
Πίνακας 2. Εξέλιξη Γεωργικού και Οικογενειακού Εισοδήματος της μέσης εκμετάλλευσης, κατά κατηγορία οικονομικού μεγέθους 1990-2003 (σε σταθερές τιμές 2005).....	33
Πίνακας 3. Εξέλιξη του δείκτη Γεωργικού και Οικογενειακού Εισοδήματος ανά Χρησιμοποιούμενη Οικογενειακή ΜΑΕ της μέσης εκμετάλλευσης, κατά κατηγορία οικονομικού μεγέθους 1990-2003 (σε σταθερές τιμές 2005).....	34
Πίνακας 4. Αστάθμιστο μέγεθος του δείγματος σε ορισμό LIS.....	53
Πίνακας 5. Ποσοστά των ορισμών σε σχέση με το σύνολο των νοικοκυριών (Δεδομένα από ΕΟΠ).....	57
Πίνακας 6. Διάρθρωση (%) του μέσου κατά κεφαλήν εισοδήματος των νοικοκυριών ανά κατηγορία διάκρισης, κατά πηγή προέλευσης.....	59

Πίνακας 7. Μέσο κατά κεφαλήν οικογενειακό εισόδημα των νοικοκυριών ανά κατηγορία διάκρισης, κατά πηγή προέλευσης.....	61
Πίνακας 8. Μεταβλητές που συμμετέχουν στην οικονομετρική ανάλυση.....	76
Πίνακας 9. Περιγραφικά στατιστικά της εξαρτημένης μεταβλητής.....	78
Πίνακας 10. Περιγραφικά στατιστικά των συνεχών ερμηνευτικών μεταβλητών – παραγόντων που αφορούν τα χαρακτηριστικά της εκμετάλλευσης.....	79
Πίνακας 11. Περιγραφικά στατιστικά των συνεχών ερμηνευτικών μεταβλητών – παραγόντων που αφορούν δημογραφικά στοιχεία για την γεωργική οικογένεια της κάθε εκμετάλλευσης.....	80
Πίνακας 12. Περιγραφικά στατιστικά των δίτιμων ερμηνευτικών μεταβλητών – παραγόντων που αφορούν διαρθρωτικά στοιχεία για την γεωργική οικογένεια της κάθε εκμετάλλευσης.....	82
Πίνακας 13. Περιγραφικά στατιστικά των συνεχών ερμηνευτικών μεταβλητών – παραγόντων που αφορούν οικονομικά χαρακτηριστικά της εκμετάλλευσης.....	83
Πίνακας 14. Περιγραφικά στατιστικά των δίτιμων ερμηνευτικών μεταβλητών – παραγόντων που αφορούν τον γεωγραφικό παράγοντα.....	85
Πίνακας 15. Συσχετίσεις μεταξύ υποψήφιων ερμηνευτικών μεταβλητών.....	92
Πίνακας 16. Εκτίμηση μοντέλου (1) με τη μέθοδο probit.....	96
Πίνακας 17. Εξέταση επίδρασης γεωγραφικού παράγοντα.....	97
Πίνακας 18. Εξέταση επίδρασης εκπαιδευτικού επιπέδου.....	98
Πίνακας 19. Τελική εκτίμηση μοντέλου (1) με τη μέθοδο general to specific...	100
Πίνακας 20. Στατιστική σύγκριση μοντέλων με και χωρίς τις ασήμαντες ερμηνευτικές μεταβλητές.....	101
Πίνακας 21. Εκτίμηση μοντέλου (2) – διαδικασία general to specific.....	102

Πίνακας 22. Οριακή επίδραση των προσδιοριστικών παραγόντων στη μεταβολή της πιθανότητας μια «τυπική» οικογένεια να ανήκει στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία.....105

Πίνακας 23. Υπολογισμός πιθανοτήτων ορθής κατάταξης των οικογενειών στην εισοδηματική κατηγορία που όντως ανήκουν με βάση τις εκτιμήσεις – προβλέψεις του μοντέλου probit.....107

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1: Ο αριθμός των αγροτικών και των πολυαπασχολούμενων νοικοκυριών.....25

Διάγραμμα 2: Εξέλιξη του μέσου κατά κεφαλήν εισοδήματος των αγροτικών νοικοκυριών σε σχέση με των μη αγροτικών νοικοκυριών.....36

Διάγραμμα 3: Διαρθρωτικά στοιχεία της μέσης ελαιοκομικής εκμετάλλευσης...43

Διάγραμμα 4: Ακαθάριστη αξία παραγωγής της μέσης ελαιοκομικής εκμετάλλευσης.....44

Διάγραμμα 5: Απασχολούμενη Ανθρώπινη Εργασία.....45

Διάγραμμα 6: Δείκτες Οικονομικής Βιωσιμότητας.....47

Διάγραμμα 7: Ποσοστό επιδοτήσεων ως προς το ΓΟΕ.....47

Διάγραμμα 8: ΓΟΕ εκμεταλλεύσεων από την ελαιοκομία για κάθε περιφέρεια..48

Διάγραμμα 9: Ποσοστό επιδοτήσεων ως προς το ΓΟΕ για κάθε περιφέρεια.....49

Διάγραμμα 10: Απασχολούμενη Ανθρώπινη Εργασία για κάθε περιφέρεια.....50

Διάγραμμα 11: Δείκτες οικονομικής βιωσιμότητας για κάθε περιφέρεια.....51

Διάγραμμα 12: Μέση μηνιαία δαπάνη των νοικοκυριών σε αστικές και αγροτικές περιοχές.....63

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1: Τρόποι υπολογισμού του ΓΟΕ.....46

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός εργασίας.

Σκοπός της παρούσας μεταπτυχιακής μελέτης είναι η παρουσίαση του Αγροτικού Ζητήματος στην Ελλάδα αλλά και διεθνώς, κυρίως από εισοδηματικής απόψεως. Συγκεκριμένα παρουσιάζεται η οικονομική υστέρηση των αγροτικών νοικοκυριών σε σχέση με τα μη αγροτικά. Παράλληλα εξετάζονται οι παράγοντες εκείνοι που κατατάσσουν ένα αγροτικό νοικοκυριό με ελαιοκομική εκμετάλλευση σε κατηγορία υψηλού εισοδήματος.

Η μεταπτυχιακή αυτή μελέτη εκπονήθηκε στο εργαστήριο Πολιτικής Οικονομίας και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης του Τμήματος Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών, για την απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στην Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη και Διαχείριση του Αγροτικού Χώρου.

Μεθοδολογία.

Το Α΄ μέρος περιλαμβάνει στοιχεία που αναφέρονται σε όλες τις πτυχές του Αγροτικού Ζητήματος, είτε αυτές είναι οικονομικές είτε κοινωνικές. Τα στοιχεία αυτά συγκεντρώθηκαν από πηγές δευτερογενείς, όπως είναι η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, η Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών, η βάση Λογιστικής Γεωργικής Πληροφόρησης (RICA), η ελληνική και διεθνής βιβλιογραφία, το διαδίκτυο κ.α.

Αντίθετα στο Β΄ μέρος τα στοιχεία προέρχονται από τις βάσεις δεδομένων του Εργαστηρίου Πολιτικής Οικονομίας και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών. Οι βάσεις αυτές προέκυψαν από αποτελέσματα επιτόπιων ερευνών που διεξήχθησαν σε διάφορες περιοχές της Ελλάδος, κυρίως Πελοποννήσου, και αφορούν ελαιοκομικές εκμεταλλεύσεις. Η επεξεργασία και ανάλυση των στοιχείων έγινε με βάση το οικονομετρικό μοντέλο probit, ενώ τα προγράμματα που χρησιμοποιήθηκαν είναι το SPSS και το E-Views.

Διάρθρωση της μελέτης.

Η εργασία, όπως προαναφέρθηκε, αποτελείται από 2 τμήματα, απαρτιζόμενα από 7 κεφάλαια.

Στο πρώτο τμήμα της εργασίας και συγκεκριμένα στο κεφάλαιο 1, γίνεται αναφορά στην ιστορική αναδρομή του αγροτικού ζητήματος στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα αναφέρονται ποιες περιόδους αποτέλεσαν σταθμό στην εξέλιξη του αγροτικού ζητήματος, ενώ παράλληλα δίνεται και ο ορισμός του μέσα από την πολυδιάστατη φυσιογνωμία του.

Στο κεφάλαιο 2 γίνεται μια βιβλιογραφική επισκόπηση του αγροτικού ζητήματος. Παρουσιάζονται έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στην Ελλάδα και το εξωτερικό γύρω από το συγκεκριμένο θέμα, ενώ μελετάται και η εξέλιξη του γεωργικού – οικογενειακού εισοδήματος. Τέλος εξετάζονται οι παράγοντες που επηρεάζουν το εισοδηματικό πρόβλημα των αγροτικών νοικοκυριών.

Το κεφάλαιο 3 παρουσιάζει ορισμένα βασικά διαρθρωτικά χαρακτηριστικά και οικονομικά αποτελέσματα των εξειδικευμένων ελαιοπαραγωγικών εκμεταλλεύσεων από τη βάση Λογιστικής Γεωργικής Πληροφόρησης (RICA). Τα στοιχεία αυτά φανερώνουν μια γενικότερη εικόνα για την βιωσιμότητα των ελαιοκομικών εκμεταλλεύσεων και παρουσιάζονται σε διαγράμματα.

Το πρώτο μέρος ολοκληρώνεται με το κεφάλαιο 4, όπου ορίζεται το αγροτικό νοικοκυριό και ταυτόχρονα εξετάζεται η υστέρηση του αγροτικού οικογενειακού εισοδήματος σε σχέση με το μη αγροτικό οικογενειακό εισόδημα.

Στο δεύτερο τμήμα γίνεται η παρουσίαση και ανάλυση των στοιχείων της έρευνας. Το κεφάλαιο 5 περιλαμβάνει την μεθοδολογία που βασίστηκε η έρευνα, ενώ παράλληλα μας συστήνει τις περιοχές μελέτης.

Το κεφάλαιο 6 ξεκινάει με μια περιγραφική – στατιστική ανάλυση του δείγματος. Στην πορεία αναλύεται εκτενώς η οικονομετρική μέθοδος probit, περιγράφονται τα δεδομένα και οι μεταβλητές που συμμετέχουν στην έρευνα και στο τέλος έχουμε τη διεξαγωγή των αποτελεσμάτων.

Στο τελευταίο έβδομο κεφάλαιο, γίνεται μια συζήτηση γύρω από τα αποτελέσματα της έρευνας και στην συνέχεια καταγράφονται τα συμπεράσματα της μεταπτυχιακής αυτής μελέτης.

ΜΕΡΟΣ Α'

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1.1 Εισαγωγή

Η θέση του αγροτικού τομέα στην οικονομία μιας χώρας συνδέεται σημαντικά με την οικονομική της ανάπτυξη. Στις χώρες με χαμηλό επίπεδο εισοδήματος και οικονομικής ανάπτυξης, το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού εργάζεται στις αγροτικές περιοχές και ο αγροτικός τομέας συμμετέχει με μεγάλο ποσοστό στην απασχόληση και στο παραγόμενο προϊόν. Όμως, με τη διαδικασία της ανάπτυξης η δομή της οικονομίας της χώρας αλλάζει και παρατηρείται μια μείωση της συμμετοχής του αγροτικού τομέα στο παραγόμενο προϊόν (Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν) και στην απασχόληση. Αντιθέτως, στις αναπτυγμένες χώρες, η συμμετοχή του αγροτικού τομέα στο παραγόμενο προϊόν και στην απασχόληση είναι μικρή, με αποτέλεσμα η σημασία του τομέα στην οικονομική ανάπτυξη και μεγέθυνση να είναι σαφώς μικρότερη.

Ο αγροτικός τομέας στις αναπτυσσόμενες χώρες έχασε τη δυνατότητα που είχε να συγκρατεί τον πληθυσμό του στην ύπαιθρο. Λόγω δε του χαμηλού ρυθμού αύξησης της απασχόλησης στο βιομηχανικό τομέα το αποτέλεσμα ήταν η αστυφιλία (ένα μεγάλο κοινωνικό πρόβλημα και αγροτικό ζήτημα ταυτοχρόνως), με αποτέλεσμα τη διόγκωση των ανέργων στις πόλεις και τις απαράδεκτες συνθήκες διαβίωσης στις περιοχές των πόλεων, μερικές από τις οποίες αυξήθηκαν υπέρμετρα εντελώς απρογραμμάτιστα και χωρίς καμιά υποδομή (Ζακοπούλου, 2008, σελ. 109-111).

Επομένως, η διανομή του εισοδήματος τόσο μεταξύ αναπτυγμένων ή υπανάπτυκτων όσο και μέσα στις υπανάπτυκτες χώρες χειροτέρευσε, και επιπλέον η διανομή του προσωπικού ενδιαφέροντος για τον αγροτικό τομέα στις αναπτυσσόμενες χώρες μειώθηκε. Διαπιστώθηκε ότι η οικονομική μεγέθυνση δεν οδηγεί κατ' ανάγκη στην αύξηση της απασχόλησης αλλά στη μείωση της ανισοκατανομής του εισοδήματος.

Μια σειρά από εξωτερικούς παράγοντες επηρεάζουν τις εξελίξεις στην Ευρωπαϊκή γεωργία. Επιδρούν άμεσα στην παραγωγή, στην κατανάλωση, στα

αδιάθετα αποθέματα, στο εμπόριο και στις τιμές των αγροτικών προϊόντων. Επηρεάζουν, μεσο-μακροπρόθεσμα, την απασχόληση και τα εισοδήματα των αγροτών και γενικά την ευημερία (και το βιοτικό επίπεδο) των πολιτών της Ευρωπαϊκής υπαίθρου. Πιο συγκεκριμένα, οι εξωτερικοί αυτοί παράγοντες είναι η συμπεριφορά των οικονομιών, οι διάφορες πολιτικές που εφαρμόζονται στη γεωργία και στο εμπόριο, οι εξελίξεις στην τεχνολογία και τέλος, οι μεταβαλλόμενες προτιμήσεις των καταναλωτών.

Σημαντικό είναι επίσης να αναφερθεί ότι η ονομαζόμενη «πολυλειτουργικότητα» του αγροτικού χώρου αποτελεί το νέο πρίσμα μέσα από το οποίο, τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης καλούν τις κοινωνίες να δουν και να γνωρίσουν τη γεωργία. Η πολυλειτουργικότητα της γεωργίας όμως συνδέεται άμεσα με την προβληματική ανάπτυξη του αγροτικού χώρου, ανάπτυξη που πρέπει να υπηρετεί και την «κοινωνική ζήτηση», δηλαδή, τη ζήτηση που εκφράζεται από το σύνολο της κοινωνίας για παραγωγή ποιοτικών προϊόντων, προσφορά υπηρεσιών αναψυχής καθώς επίσης και προστασία του περιβάλλοντος.

Από την άλλη πλευρά, η Αγροτική Πολιτική των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης έρχεται να δώσει λύσεις σε όλα τα παραπάνω προβλήματα που αναφέρθηκαν. Με τον όρο Αγροτική Πολιτική εννοούμε το κομμάτι εκείνο της γενικότερης οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής μιας χώρας που αφορά στα τεκταινόμενα στον αγροτικό τομέα παραγωγής και στις κοινωνικές ομάδες, με πρώτη συνήθως, εκείνη των αγροτών που επηρεάζονται από τις εξελίξεις στον τομέα αυτό. Η ανάγκη για ξεχωριστή για τον αγροτικό τομέα πολιτική προκύπτει από την ύπαρξη, πρώτον, ορισμένων ιδιαιτεροτήτων που κατά κύριο λόγο συναντώνται στον αγροτικό τομέα, και συνιστούν αυτό που συχνά αποκαλείται αγροτικό πρόβλημα (όπως π.χ. η ανελαστικότητα ζήτησης των αγροτικών προϊόντων), δεύτερον από ορισμένες ευρύτατα διαδεδομένες στην κοινωνία αντιλήψεις, που καθιστούν ανεκτό ή και επιθυμητό ένα καθεστώς σχετικά ειδικής μεταχείρισης των εργαζομένων στον τομέα αυτό, και τέλος από τη δύναμη των αγροτών για προώθηση των συμφερόντων και επιδιώξεών τους μέσω καλά οργανωμένων ομάδων πίεσης-γνωστές ως lobbies (Λιανού κ.ά., 1996, σελ.293-294).

Ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα στη διαμόρφωση της αγροτικής πολιτικής είναι η αξιολόγηση των μέτρων που αυτή χρησιμοποιεί για την επίτευξη

συγκεκριμένων στόχων. Δεδομένου ότι κάθε μέτρο πολιτικής συνεπάγεται αναδιανομή εισοδήματος, η αξιολόγηση της αγροτικής πολιτικής προϋποθέτει την ύπαρξη ορισμένων μέσων αποτίμησης των ευημεριακών της συνεπειών τόσο για την κοινωνία ως σύνολο, όσο και για τις επιμέρους κοινωνικές ομάδες, μια και οι τελευταίες ευνοούνται, ή θίγονται στα πλαίσια της προκαλούμενης από αυτήν αναδιανομής. Οι έννοιες του πλεονάσματος καταναλωτή και παραγωγού αποτελούν βασικά εργαλεία σε αυτή την προσπάθεια. Με βάση αυτή τη μεθοδολογία αποτιμώνται οι μεταβιβάσεις εισοδήματος-ευημερίας από τη μια κοινωνική ομάδα στην άλλη, καθώς και το συνολικό για την κοινωνία κόστος της ασκούμενης αγροτικής πολιτικής.

Από το 2007 μέχρι το 2013 θα χορηγούνται στις υπό ένταξη χώρες σταδιακά μέχρι και το 100% των άμεσων μόνων ενισχύσεων, τις οποίες εισπράττουν και τα παλαιά μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ οι δαπάνες για την Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) θα αυξάνονται κατά 1% ετησίως σε ονομαστικές τιμές. Σύμφωνα με υπολογισμούς της Επιτροπής, οι ρυθμίσεις αυτές επιφέρουν μειώσεις κατά 5% των συνολικών αγροτικών επιδοτήσεων για τα παλαιά μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέχρι το 2013. Έτσι, οι Έλληνες αγρότες θα χάσουν σημαντικό μερίδιο του ήδη χαμηλού εισοδήματός τους, αφού όπως θα δούμε και παρακάτω πολλοί αγρότες βασίζονται στο οικογενειακό τους εισόδημα στις επιδοτήσεις από την Ένωση.

Τέλος, οι λόγοι άσκησης παρεμβατικής αγροτικής πολιτικής, είναι κυρίως η ανελαστική ζήτηση και προσφορά των αγροτικών προϊόντων, καθώς επίσης και η χαμηλή εισοδηματική ελαστικότητα ζήτησης αυτών. Δύο ακόμη λόγοι, εξίσου σημαντικοί είναι η ανταγωνιστική δομή της αγοράς των κλάδων γεωργικής παραγωγής και το αμετάθετο των συντελεστών παραγωγής. Όλα τα παραπάνω και όχι μόνο, δημιουργούν το λεγόμενο αγροτικό ζήτημα, το οποίο εξετάζεται λεπτομερώς στις ενότητες 1.2 και 1.3.

1.2 Διαχρονική εξέλιξη αγροτικού ζητήματος

Ως αγροτικό ζήτημα θεωρούμε τη διαρκή υστέρηση των γεωργικών εισοδημάτων ως προς τα μη αγροτικά εισοδήματα. Η ριζοσπαστική προσέγγιση του αγροτικού ζητήματος ορίζει το αγροτικό ζήτημα ως τη διαδικασία ενσωμάτωσης του γεωργικού τομέα στον καπιταλισμό. Στην Ελλάδα πέντε χρονικές περίοδοι

αποτελέσαν σταθμό στην εξέλιξη του αγροτικού ζητήματος (Καρανικόλας, 2009), οι οποίες είναι:

➤ Οι εθνικές γαίες και η διανομή του 1871

Οι εθνικές γαίες είναι τα κτήματα που περιήλθαν από το οθωμανικό κράτος στο ελληνικό μετά την Επανάσταση σύμφωνα με τις συνθήκες που υπογράφηκαν. Έτσι στις αρχές του 1830 το ελληνικό κράτος κατείχε το μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής καλλιεργήσιμης γης (30% - 50%). Τις εκτάσεις αυτές τις νοίκιαζε λαμβάνοντας ως αντίτιμο το 15% της Ακαθάριστης παραγωγής των γαιών αυτών και για φόρο οι ενοικιαστές έδιναν το 25% της Ακαθάριστης παραγωγής στο δημόσιο ταμείο. Η ενέργεια αυτή όμως δεν παρείχε ουσιαστική λύση στο πρόβλημα της διανομής των εθνικών γαιών, αφού η παραγωγή ήταν χαμηλή και τα έσοδα του κράτους από τις ενοικιαζόμενες γαίες βρίσκονταν σε χαμηλά επίπεδα. Επίσης οι αγωνιστές της Επανάστασης ζητούσαν ως ανταμοιβή να μοιραστούν οι εθνικές γαίες σε αυτούς.

Απαίτηση του αγροτικού κόσμου, αλλά και του μεγαλύτερου μέρους του ελληνικού λαού ήταν να δοθούν οι εθνικές γαίες στην κατοχή των καλλιεργητών, γιατί με αυτό τον τρόπο θα αυξανόταν η αγροτική παραγωγή και θα βελτιωνόταν η οικονομία της χώρας. Το ζήτημα τελικά επιλύθηκε το 1871 από τον Αλέξανδρο Κουμουνδούρο με τη διανομή των γαιών (Σταυρόπουλος, 1979).

➤ Η σταφιδική κρίση

Στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα η κορινθιακή σταφίδα αποτελούσε το σημαντικότερο εξαγωγικό προϊόν της Ελλάδος, αφού έφτασε να καλύπτει πάνω από το 50% της συνολικής αξίας των εξαγωγών. Η ελληνική σταφίδα εξαγόταν κυρίως στη Γαλλία για να καλύψει τις ανάγκες που είχε για την παραγωγή οίνου. Από το 1892/93 η αλόγιστη επέκταση των αμπελώνων σταφίδας και το κλείσιμο της γαλλικής αγοράς, είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί πλεόνασμα στην παραγωγή της σταφίδας.

Οι πρώην πλούσιες από την εξαγωγή σταφίδας περιοχές της Πελοποννήσου είχαν νεκρωθεί από την έλλειψη εμπορικών συναλλαγών και πολλοί από τους

αγρότες δεν καλλιεργούσαν τα κτήματά τους, ούτε μπορούσαν να πληρώνουν τους φόρους. Οι αγρότες αντέδρασαν σε αυτή την κατάσταση με επιθετικές ενέργειες εναντίον των φοροεισπρακτόρων, παλλαϊκά συλλαλητήρια, ψηφίσματα και αναφορές προς την κυβέρνηση με τα αιτήματά τους. Έτσι μπόρεσαν να πετύχουν κάποιες ευνοϊκές διευθετήσεις, οι οποίες ήταν λίγο δύσκολο να καθιερωθούν λόγω των διαφορετικών συμφερόντων των κατά τόπους πληθυσμών.

Οι παραγωγοί συνέχισαν να βρίσκονται σε αναβρασμό, το κράτος δεν ήξερε τι να κάνει τις μεγάλες ποσότητες σταφίδας που έμεναν και το πρόβλημα της σταφιδικής κρίσης φαινόταν άλυτο. Οι σταφιδοπαραγωγοί άρχισαν να μεταναστεύουν είτε στο εξωτερικό, στην Αμερική, είτε στο εσωτερικό, στα νέα οικονομικά κέντρα της χώρας, την Αθήνα και τον Πειραιά. Η χώρα πλέον στράφηκε προς νέες μορφές οικονομικής εκμετάλλευσης, με αποτέλεσμα να αρχίσει μια νέα εποχή για τη χώρα.

➤ Τα τσιφλίκια της Θεσσαλίας και η εξέγερση στο Κιλελέρ

Στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, το οθωμανικό δίκαιο επέτρεπε στους τσιφλικάδες μόνο την είσπραξη των προσόδων από τις εκτάσεις τους, ενώ αναγνώριζε και δικαιώματα στους κολίγους πάνω στους χώρους των τσιφλικιών που εργαζόνταν. Την περίοδο της μετάβασης της κυριαρχίας της Θεσσαλίας από τους Οθωμανούς στους Έλληνες (το 1881) το Αγροτικό Ζήτημα παρουσίασε έντονη έξαρση. Η σύμβαση της προσάρτησης εφαρμόζε το βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο της Παλαιάς Ελλάδας και σύμφωνα με αυτό αναγνωρίζονταν μόνο τα δικαιώματα των ελλήνων τσιφλικάδων και παραγνωρίζονταν των κολίγων.

Οι κολίγοι αντέδρασαν και ζητούσαν τα χαμένα δικαιώματά τους καθώς επίσης και να έρθει στην ιδιοκτησία τους ένα μέρος της γης. Η πολιτική του Χαρίλαου Τρικούπη ήταν θετική απέναντι στη μεγάλη ιδιοκτησία. Ο Τρικούπης υποστήριζε ότι αν προχωρούσε σε απαλλοτριώσεις, θα έχανε τους ξένους επενδυτές και την εισροή των νέων κεφαλαίων στην Ελλάδα.

Η σύγκρουση μεταξύ των τσιφλικούχων και των κολίγων (1881-1910) προοδευτικά εξελίχθηκε από ένα μικρό αγροτικό κίνημα, σε κίνημα πανθεσσαλικού χαρακτήρα με κύριο αίτημα τη διανομή της γης στους κολίγους. Το αποκορύφωμα των συγκρούσεων αυτών ήταν η εξέγερση του Κιλελέρ. Οι κολίγοι είχαν

προγραμματίσει στις 6 Μαρτίου του 1910 πανθεσσαλικό συλλαλητήριο στη Λάρισα. Όμως στο σιδηροδρομικό σταθμό του χωριού Κιλελέρ ξέσπασαν αιματηρά επεισόδια μεταξύ των διαδηλωτών και στρατιωτικών δυνάμεων που επέβαιναν σε τρένο. Οι συμπλοκές επεκτάθηκαν στο χωριό Τσουλάρ και στη Λάρισα.

Το κίνημα στο Κιλελέρ είχε ως αποτέλεσμα να αυξηθεί η κοινωνική πίεση στην πολιτική εξουσία για να επιλυθεί το πρόβλημα. Το 1911 ο Ελευθέριος Βενιζέλος πήρε κάποια νομοθετικά μέτρα υπέρ των κολίγων, χωρίς όμως να προχωρήσει σε διανομή της γης σε αυτούς, εξαιτίας των πολέμων που ακολούθησαν (Σφήκα-Θεοδοσίου, 2000).

➤ Το αγροτικό θαύμα

Στο Μεσοπόλεμο σημειώθηκαν ουσιαστικές εξελίξεις στον αγροτικό χώρο με την ίδρυση του Υπουργείου Γεωργίας (1917) , την ίδρυση γεωργικών συνεταιρισμών, τη δημιουργία της Αγροτικής Τράπεζας (1929), εγγειοβελτιωτικά έργα στην ύπαιθρο, την παροχή επιδοτήσεων στους αγρότες και την αύξηση των εξαγωγών. Οι σημαντικές αυτές μεταρρυθμίσεις οδήγησαν το μεγαλύτερο μέρος των προσφύγων να εγκατασταθούν στις αγροτικές περιοχές, διπλασιάστηκαν οι εκτάσεις που καλλιεργούνταν και οργανώθηκε περισσότερο η εμπορευματοποίηση της αγροτικής παραγωγής.

Επίσης την περίοδο αυτή η παραγωγή της σταφίδας αντικαταστάθηκε στο μεγαλύτερο μέρος της από την παραγωγή βαμβακιού και καπνού, που αποτελούσαν περισσότερο από το μισό της αξίας των εξαγωγών. Το κράτος γενικά προσπαθούσε στα δύσκολα έτη του Μεσοπολέμου να εξασφαλίσει την αυτάρκεια και να εξοικονομεί συνάλλαγμα.

➤ Η μεταπολεμική πορεία του αγροτικού χώρου

Οι συντηρητικές κυβερνήσεις που επικράτησαν μετά τον πόλεμο στράφηκαν στην εκβιομηχάνιση και έτσι ο ρόλος του αγροτικού τομέα έγινε δευτερεύων και συμπληρωματικός. Αυτή η πολιτική είχε ως αποτέλεσμα τη στροφή ενός μεγάλου μέρους του αγροτικού πληθυσμού στις πόλεις για να εργαστούν στη βιομηχανία.

Με την Μεταπολίτευση όμως παρατηρείται στροφή της προσοχής των κυβερνήσεων στον αγροτικό χώρο. Τη δεκαετία του '80 ακολουθήθηκε φιλοαγροτική πολιτική, με την οικονομική ενίσχυση των αγροτών και των αγροτικών συνεταιρισμών. Σήμερα παρατηρείται σημαντική εξέλιξη στον αγροτικό τομέα παγκοσμίως σε επίπεδο μεταποίησης, εμπορίου και διανομής. Η Ελλάδα όμως δεν είναι έτοιμη να ανταποκριθεί στις διεθνείς εξελίξεις του αγροτικού τομέα και έχει την ανάγκη εκσυγχρονισμού.

1.3 Το Αγροτικό Ζήτημα

Το αγροτικό ζήτημα αφορά το πρόβλημα της δίκαιης κατανομής της αγροτικής ιδιοκτησίας. Το πρόβλημα αυτό προκαλείται από τη συγκέντρωση του μεγαλύτερου μέρους των εκτάσεων γης στα χέρια λίγων, με αποτέλεσμα το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού να πέφτει θύμα εκμετάλλευσης (Βεργόπουλος, 1992). Ο όρος «αγροτικό ζήτημα» με την ευρεία έννοια νοείται ως το σύνολο των θεμάτων, τα οποία αφορούν την αγροτική πολιτική (Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς, 1963).

Οι μεγάλες διακυμάνσεις των τιμών των γεωργικών προϊόντων λόγω της μεταβλητότητας του καιρού σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η τεχνολογική πρόοδος αυξάνει τις δυνατότητες της παραγωγής, ενώ η ζήτηση για γεωργική παραγωγή μειώνεται σε σχέση με την ανάπτυξη της οικονομίας συνολικά οδηγούν σε εξαιρετικά ασταθή γεωργικά εισοδήματα που τείνουν να μειώνονται με το χρόνο. Το πρόβλημα αυτό που πλήττει τους αγρότες ονομάζεται αγροτικό ζήτημα (Crowley et al., 2004). Η λύση στο πρόβλημα αυτό υπήρξε η σημαντική κρατική παρέμβαση στο γεωργικό κλάδο, ιδίως μέσω διαφόρων ειδών επιδοτήσεων.

Σύμφωνα με τον κλασικό ορισμό του αγροτικού ζητήματος, η έννοια αυτή περιγράφει τη χρόνια υστέρηση των γεωργικών εισοδημάτων σε σχέση με τα μη γεωργικά εισοδήματα. Αυτή η υστέρηση μπορεί να οφείλεται σε διάφορους λόγους, όπως οι κλιματολογικές συνθήκες, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τομέα και ο τρόπος λειτουργίας των γεωργικών αγορών.

Μεταπολεμικά υπήρξε κοινή αποδοχή μεταξύ των χωρών ότι υπάρχει ανάγκη ανάπτυξης της γεωργίας, με βασικό στόχο να καταστεί ισοδύναμη με τους άλλους τομείς της οικονομίας.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1980 σημειώθηκε “φιλελευθεροποίηση” των αγροτικών πολιτικών. Σύμφωνα με την πολιτική αυτή με τη γεωργία πρέπει να ασχολούνται τα άτομα που μπορούν να αποκτήσουν από τις γεωργικές εργασίες ένα επαρκές εισόδημα, ο γεωργός πρέπει να αντιμετωπίζεται ως επιχειρηματίας και όχι ως παραγωγός τροφίμων για το έθνος (Καρανικόλας, 2009).

Το αγροτικό ζήτημα εμφανίστηκε σε κρίσιμους σταθμούς της σύγχρονης ιστορίας της Ελλάδας, όπως μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας από τον τουρκικό ζυγό. Εμφανίστηκε σε διάφορες μορφές, όπως το θέμα της ιδιοκτησίας της γης και η κρίση δυο βασικών ελληνικών εμπορευματοποιημένων αγροτικών προϊόντων: της σταφίδας και του καπνού. Στην προσπάθεια των ελληνικών κυβερνήσεων να επιλυθεί το ζήτημα ιδρύθηκε η Αγροτική Τράπεζα, η Γεωπονική Σχολή και γεωργικοί συνεταιρισμοί. Η προσπάθεια αυτή είχε ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη της γεωργίας κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, το λεγόμενο “γεωργικό θαύμα” του Μεσοπολέμου (Σταυρόπουλος, 1979).

Η μεταπολεμική περίοδος συνοδεύτηκε από τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας. Από την ένταξη της Ελλάδος στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) μέχρι σήμερα η ελληνική γεωργία χαρακτηρίζεται από περιόδους στασιμότητας και περιόδους μείωσης των αγροτικών εισοδημάτων. Η αρνητική αυτή εικόνα που παρουσίαζε η ελληνική γεωργία δεν έγινε ιδιαίτερα αντιληπτή την δεκαετία του 1980, όπου οι αγρότες ενισχύονταν με σημαντικές επιδοτήσεις.

Το ελληνικό αγροτικό ζήτημα σήμερα συνεχίζει να υφίσταται εξαιτίας των πολιτικών που ακολουθούνται από τις ελληνικές κυβερνήσεις στον αγροτικό τομέα. Οι ελληνικές κυβερνήσεις χρησιμοποιούν τις επιδοτήσεις ως πυροσβεστικά μέτρα, ώστε να καθησυχάσουν για λίγο τους αγρότες. Η έλλειψη όμως ουσιαστικών μέτρων έχει ως αποτέλεσμα ένα σημαντικό μέρος του αγροτικού δυναμικού να εγκαταλείπει τις αγροτικές εργασίες (Πατρώνη, 2010). Αξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας ο αγροτικός τομέας απασχολεί το

11.6% του συνολικού εργατικού δυναμικού, παρουσιάζοντας πτώση 4.4% σε σχέση με το 2000.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ η συμμετοχή της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας του πρωτογενούς τομέα στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν δίνεται από τον Πίνακα 1.

Πίνακας 1. Συμμετοχή της ΑΠΑ του πρωτογενή τομέα στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

1995	9.85%
2000	5.39%
2004	4.07%
2007	3.04%
2008	2.92%

Πηγή: ΕΣΥΕ

Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα συνεχίζει να μένει άλυτο γιατί οι ελληνικές κυβερνήσεις αδυνατούν να σχεδιάσουν επιτυχώς μακροπρόθεσμα σχέδια ανάπτυξης του γεωργικού τομέα. Οι κοινοτικές κατευθύνσεις δεν εφαρμόστηκαν σωστά και οι επιδοτήσεις που δόθηκαν στους αγρότες δεν είχαν ουσιαστικό αποτέλεσμα, παρά εφήμερο και επιφανειακό (Κολλάτος, 2010). Οι αγρότες εξακολουθούν και αναγκάζονται να πουλάνε τα προϊόντα τους σε πολύ χαμηλές τιμές στους χονδρέμπορους, οι οποίοι πουλάνε 200-500% πιο ακριβά τα προϊόντα στον Έλληνα καταναλωτή από το μέσο Ευρωπαίο.

Από το 1995 και μετά παρατηρείται υποχώρηση των αγροτικών επιδόσεων, μείωση του συνολικού γεωργικού εισοδήματος, αλλά και μείωση του οικογενειακού αγροτικού εισοδήματος. Η ελληνική γεωργία αδυνατεί να αντεπεξεέλθει στις παγκόσμιες αλλαγές που συντελούνται.

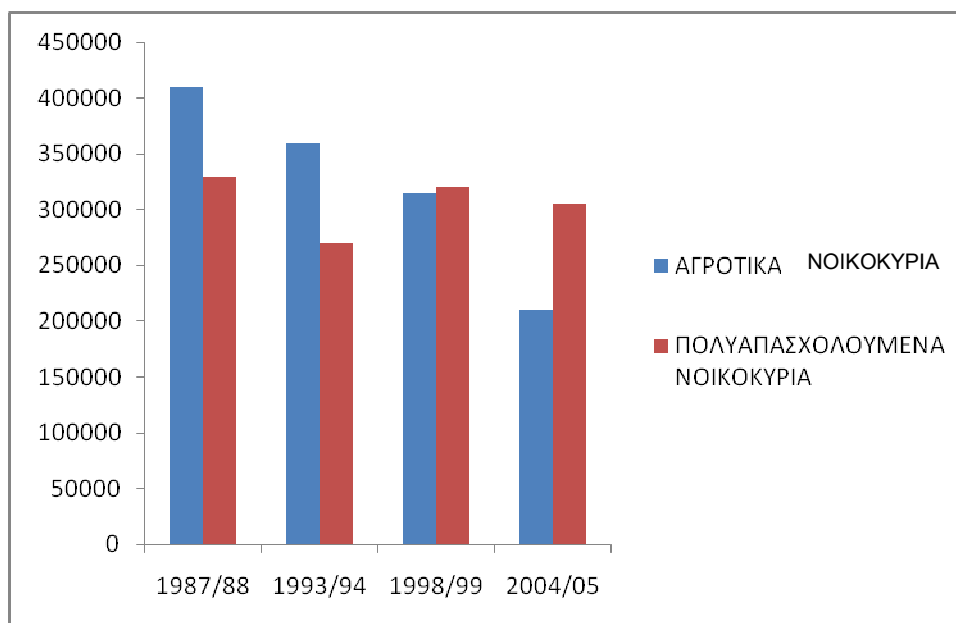
Σημαντική συνέπεια των παραπάνω είναι πολλοί αγρότες να αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τις εκμεταλλεύσεις τους. Την περίοδο του 1988 – 2005 παρατηρείται σημαντική μείωση στο πλήθος των αγροτικών νοικοκυριών¹. Ενώ τα πολυαπασχολούμενα² αγροτικά νοικοκυριά εμφανίζουν μια διαχρονική σταθερότητα.

¹ Ως αγροτικό νοικοκυριό ορίζεται αυτό που ο αρχηγός του είναι γεωργός, κτηνοτρόφος ή αλιέας.

² Ως πολυαπασχολούμενα νοικοκυριά ορίζονται αυτά που ο αρχηγός τους δεν είναι γεωργός, κτηνοτρόφος ή αλιέας, αλλά έχει κάποιο εισόδημα από τη γεωργία, είτε εισπράττει κάποια αγροτική επιδότηση.

Συμπεραίνουμε παρατηρώντας το παρακάτω διάγραμμα 1, ότι η γεωργία ως κύρια επαγγελματική δραστηριότητα έχει συρρικνωθεί, αφού το πλήθος των αγροτικών νοικοκυριών έχει μειωθεί στο μισό την τελευταία εικοσαετία. Από την άλλη, το πλήθος των νοικοκυριών που αντιμετωπίζουν την αγροτική δραστηριότητα ως δευτερεύουσα πηγή δραστηριότητας παραμένει σταθερό (Πηγή:ΕΣΥΕ).

Διάγραμμα 1 : Ο αριθμός των αγροτικών και των πολυαπασχολούμενων νοικοκυριών



Πηγή: ΕΣΥΕ

Εξαιτίας της απουσίας ουσιαστικής λύσης στο Αγροτικό ζήτημα ουσιαστικά ζημιώνεται το σύνολο των Ελλήνων αφού:

- Οι επιδοτήσεις που δίνονται στους αγρότες δεν λύνουν μακροχρόνια τα προβλήματα των αγροτών και ούτε βοηθάνε την ανάπτυξη της οικονομίας.
- Τα χρήματα των επιδοτήσεων που δίνονται στους αγρότες θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν σε άλλους παραγωγικούς τομείς της οικονομίας.
- Εξαιτίας της παρεμβολής των μεσαζόντων τα αγροτικά προϊόντα πληρώνονται από τους καταναλωτές σε πολύ υψηλές τιμές (Βεργόπουλος, 1975).

Το Ελληνικό Αγροτικό Ζήτημα απαιτεί άμεσο στρατηγικό σχεδιασμό που θα οδηγήσει σε μακροπρόθεσμη λύση, έναν σχεδιασμό που θα ενσωματώνει σύγχρονα μοντέλα ανταγωνιστικότητας και ανάπτυξης και δε θα λειτουργεί για να καθυστεράει για λίγο τους αγρότες (Πατρώνη, 2010).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ – ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ

2.1 Βιβλιογραφική επισκόπηση του αγροτικού ζητήματος

Στο κεφάλαιο αυτό παρατίθεται η ελληνική και η διεθνής βιβλιογραφία που αφορά έρευνες για το αγροτικό ζήτημα καθώς επίσης και για το εισοδηματικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν τα αγροτικά νοικοκυριά. Επιπλέον, συνοψίζονται και παρουσιάζονται όλοι εκείνοι οι παράγοντες που επηρεάζουν το αγροτικό εισόδημα των αγροτών που προέρχεται αποκλειστικά μέσω της γεωργίας ή και από εξωγεωργικές εργασίες.

Το αγροτικό ζήτημα, εμφανίστηκε από πολύ παλιά ήδη από το 1871 (Σταυρόπουλος, 1979). Οι συνιστώσες του αγροτικού ζητήματος ήταν το έδαφος-γη, το νέο ιστορικό πλαίσιο που διαδραματιζόταν εκείνη την περίοδο και τέλος οι παραγωγικές δυνάμεις που επικρατούσαν στην ελληνική ύπαιθρο. Το αγροτικό ζήτημα αποτέλεσε το σημαντικότερο πρόβλημα του Ελληνικού κράτους, όπου μαζί με τον ανταγωνισμό τροφίμων και προϊόντων που επικρατούσε μεταξύ των χωρών το πρόβλημα αυτό έγινε εντονότερο.

Ο Καρανικόλας (2009), αναφέρει πως η μέση γεωργική εκμετάλλευση της χώρας μας εξασφαλίζει καθαρό εισόδημα στα μέλη της το οποίο αντιστοιχεί στα τρία τέταρτα περίπου του καθαρού εισοδήματος των εργαζομένων που δεν έχουν ως κύριο επάγγελμα την ενασχόλησή τους με τη γεωργία. Σημαντικό επίσης είναι να αναφερθεί, πώς οι κλάδοι που ξεπερνούν το εισόδημα αναφοράς των αγροτών, είναι τα εσπεριδοειδή, τα κηπευτικά-άνθη, οριακά το βαμβάκι από φυτικής πλευράς, και τα βοοειδή από ζωικής πλευράς.

Επιπροσθέτως, αναφέρει ότι στη μέση αγροτική εκμετάλλευση της χώρας, λίγο περισσότερο από το μισό γεωργικό οικογενειακό εισόδημα ανά πλήρως απασχολούμενο μέλος του νοικοκυριού αντιπροσωπεύουν οι επιδοτήσεις που δίνονται ανά εκμετάλλευση, ενώ το υπόλοιπο ποσό προέρχεται από την πώληση των αγροτικών τους προϊόντων στην αγορά.

Ακόμη, στην έρευνα αυτή αναλύονται και οι δύο κύριες όψεις του εισοδηματικού προβλήματος των αγροτών της ελληνικής υπαίθρου. Η μια όψη οφείλεται στο ότι η τεχνολογία αναπτύσσεται π.χ. καλύτερα αγροτικά μηχανήματα, βελτιωμένο γενετικό υλικό κτλ, με συνέπεια να έχουμε αύξηση της παραγωγής των αγροτικών προϊόντων, αλλά ταυτόχρονα να έχουμε και τη συμπίεση των αγροτικών εισοδημάτων προς τα κάτω, λόγω της ανελαστικής μορφής ζήτησης των αγροτικών προϊόντων.

Η άλλη όψη του ίδιου νομίσματος, αφορά την ενσωμάτωση της οικογενειακής γεωργικής εκμετάλλευσης στο ευρύτερο αγροτοδιατροφικό σύστημα. Αυτό σημαίνει ότι η οικογενειακή γεωργία, αδυνατεί να συγκρατήσει το όφελος που δημιουργεί η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, την οποία καρπώνονται συνήθως οι μεγάλες επιχειρήσεις του ολιγοπωλιακά διαρθρωμένου αγροτοδιατροφικού τομέα, ενώ το μέτρο των επιδοτήσεων μπορεί να αλλάξει ελάχιστα την εικόνα αυτή.

Έρευνα που πραγματοποίησε το Ευρωβαρόμετρο³, στις 2/3/2005, μας δείχνει ότι το 61% των Ελλήνων αγροτών απάντησαν «Ναι» στην ερώτηση που θέλει την Κοινή Αγροτική Πολιτική, να έχει ως βασικό της στόχο την εξασφάλιση σταθερού εισοδήματος στους αγρότες. Το ποσοστό αυτό θεωρείται ιδιαίτερα υψηλό, θέλοντας να μας δείξει ότι οι Έλληνες αγρότες αισθάνονται ανασφαλείς μέσα στο «επάγγελμα» του αγρότη που έχουν επιλέξει και επιζητούν να λαμβάνουν επιδοτήσεις, έτσι ώστε να μπορέσουν να πετύχουν έχουν ένα «σταθερό» οικογενειακό εισόδημα.

Η Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών (2004/2005), κατέληξε ότι τα νοικοκυριά των οποίων ο αρχηγός είναι γεωργός αντιπροσωπεύουν το 5,5% του συνόλου των νοικοκυριών της χώρας. Ενώ, τα νοικοκυριά των οποίων οι αρχηγοί έχουν τη γεωργία ως δευτερεύουσα ή συμπληρωματική δραστηριότητα ανέρχονται στο 10% των νοικοκυριών της χώρας και το εισόδημά τους ουσιαστικά ταυτίζεται με το μέσο εισόδημα της χώρας. Σημαντικό πρόβλημα εμφανίζουν τα νοικοκυριά των οποίων ο αρχηγός είναι συνταξιούχος του Οργανισμού Γεωργικών Ασφαλίσεων (ΟΓΑ) και αντιπροσωπεύουν το 6,7% του συνόλου των νοικοκυριών της χώρας, το εισόδημα των οποίων φθάνει μόλις το μισό του μέσου εθνικού εισοδήματος.

³ Το Ευρωβαρόμετρο, η υπηρεσία ερευνών και αναλύσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Σε μια άλλη έρευνα, ο Ντάσιος (2007) αναφέρει τρεις βασικές παραμέτρους οι οποίες επιδεινώσαν το αγροτικό ζήτημα. Μια είναι η συρρίκνωση του αγροτικού τομέα τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά. Μετά την εισαγωγή της χώρας μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (αρχές του 1980), παρατηρείται μια υποχώρηση της αγροτικής παραγωγής με αποτέλεσμα την αισθητή μείωση του αγροτικού πληθυσμού. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι ενώ το αγροτικό ισοζύγιο της Ελλάδος, παρουσίαζε στις αρχές της δεκαετίας του 1970 θετικό πλεόνασμα (μέσο όρο 45 εκ. \$ ετησίως), μετά από τη διέλευση 25 ετών, εμφανίστηκε έλλειμμα της τάξεως των 2 δις €ετησίως.

Μια ακόμη παράμετρος είναι η συγκεντροποίηση της αγοράς τροφίμων σε λίγους. Η συγκέντρωση και η παγκοσμιοποίηση, στη δεκαετία του 1990 είχαν ως αποτέλεσμα τον εκτοπισμό των μικρών αγροτών από τις πολυεθνικές, τους μεγαλο-αγρότες, τους μεσάζοντες και τα σούπερ-μάρκετ. Ταυτόχρονα όμως αυτό σήμαινε την όλο και μεγαλύτερη εξάρτηση του αγρότη από τις πολυεθνικές για την προμήθεια φυτοφαρμάκων, μηχανημάτων, σπόρων κτλ. Έτσι λοιπόν, όλα αυτά οδήγησαν σε μια τεράστια συγκέντρωση της οικονομικής δύναμης στα χέρια των ολίγων, κυρίως πολυεθνικών που διαχειρίζονται την παγκόσμια αγροτική οικονομία.

Τέλος, μια σημαντική παράμετρος που αναφέρετε στην έρευνα είναι η κρίση του περιβάλλοντος. Ειδικότερα, η επιβάρυνση – υποβάθμιση του περιβάλλοντος τα τελευταία χρόνια, από την αύξηση των εκπομπών του διοξειδίου του άνθρακα, την εντατικοποίηση των καλλιεργειών, την αύξηση της θερμοκρασίας του πλανήτη, τη μόλυνση των υδάτων κτλ, έχει ως αποτέλεσμα την παραγωγή μη ποιοτικών τροφίμων για τον άνθρωπο. Η μαζική παραγωγή και διάθεση τροφίμων καθώς και η εξάπλωση των μεταλλαγμένων προϊόντων στην αγορά, θέτουν σε κίνδυνο όχι μόνο την υγεία των καταναλωτών αλλά ταυτοχρόνως κλονίζουν και την ισορροπία των οικοσυστημάτων.

Η Susan Offutt, ερεύνησε το 2000 κατά πόσο το αγροτικό πρόβλημα που ταλαιπωρεί του Αμερικανούς αγρότες μπορεί να λυθεί με την πάροδο του χρόνου. Το αγροτικό πρόβλημα εντοπίζεται κυρίως στα αγροτικά εισοδήματα των νοικοκυριών καθώς και στη κατανομή του εισοδήματος των αγροτικών νοικοκυριών, η οποία είναι εντελώς διαφορετική από εκείνη της δεκαετίας του 1930. Παρόλο που η ζωή των αγροτικών νοικοκυριών κατάφερε να εξελιχθεί, δυστυχώς το ίδιο δεν συνέβη με την

εξέλιξη της Ομοσπονδιακής νομοθεσίας που αφορά τις αγροτικές εκμεταλλεύσεις (Federal farm legislation). Προσκολλημένη λοιπόν ακόμη στο παρελθόν, η στήριξη των βασικών προϊόντων έχει να κάνει με την ποσότητα της παραγωγή τους. Έτσι λοιπόν, η ανομοιογένεια του σύγχρονου γεωργικού τομέα των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής, εντοπίζεται κυρίως στο αγροτικό εισόδημα αλλά και στο διαφορετικό τρόπο ζωής των αγροτικών νοικοκυριών.

Για αυτό το λόγο ο σωστός σχεδιασμός ενός δικτύου ασφαλείας για τη σύγχρονη γεωργία θα πρέπει να λάβει υπόψη του τις διαφορετικές συνθήκες που επικρατούν στα αγροτικά νοικοκυριά. Τα τρέχοντα προγράμματα που προορίζονται για τη γεωργία είναι σχεδόν απίθανο να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που σχετίζονται με το αγροτικό εισόδημα, αφού ο τρόπος προσέγγισής τους και εφαρμογής τους είναι ένας, χωρίς να λαμβάνει υπόψη του τις διαφορετικότητες που υπάρχουν. Τα προγράμματα αυτά μπορούν να περιέχουν την εξασφάλιση ενός μικρού εισοδήματος για τα αγροτικά νοικοκυριά, στήριξη τιμών των αγροτικών προϊόντων καθώς και προσπάθειες για τη μείωση του κόστους παραγωγής των αγροτικών εκμεταλλεύσεων.

Τέλος, στην έρευνά της η Offutt, πιστεύει πως τα επόμενα χρόνια, η δημόσια συζήτηση γύρω από το αγροτικό ζήτημα θα περάσει από την αποκλειστική εστίαση των τρόπων κρατικής παρέμβασης (στήριξη τιμών, άμεσες πληρωμές, κτλ), στη σωστή και ρητή εξέταση των στόχων της αγροτικής πολιτικής. Εν συνεχεία, μια αξιολόγηση της ευημερίας των σύγχρονων αγροτικών νοικοκυριών, θα πρέπει να παρέχει το σημείο εκκίνησης για την εξερεύνηση του πλήρους φάσματος των πιθανών λύσεων για το αγροτικό ζήτημα.

Μια ακόμη ενδιαφέρουσα έρευνα διεξήχθη στην Αμοργό, από τους Καρανικόλα, Βασάλο, Μαρτίνο και Τσιμούκα, (2008), οι οποίοι μελετούν την οικονομική βιωσιμότητα και τη πολυλειτουργικότητα της γεωργίας του νησιού αυτού. Περιοχή μελέτης ήταν η Βόρεια Αμοργός, όπου μελετήθηκαν 70 από τις 133 ελαιοκομικές εκμεταλλεύσεις του νησιού ύστερα από επιτόπια έρευνα. Συνοπτικά, τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής είναι ότι το μόλις το 7% των νοικοκυριών χαρακτηρίζονται βιώσιμα, ενώ το 33% εν δυνάμει βιώσιμα. Ενδιαφέρον, παρουσιάζει και το αποτέλεσμα όπου η γεωργία συμβάλλει μόλις στο 9% του συνολικού εισοδήματος των νοικοκυριών και κατά 26% στη συνολική απασχόληση των

ερωτηθέντων, γεγονός που θέλει τη γεωργία ως συμπληρωματική ασχολία των κατοίκων της Αμοργού.

Σημαντικά είναι τα ποσοστά του συνολικού οικογενειακού εισοδήματος, όπου τα νοικοκυριά της έρευνας χωρίζονται σε δύο διακριτές ομάδες, με μεγάλη απόκλιση γύρω από το μέσο όρο των €30.679. Έτσι έχουμε, τα βιώσιμα και τα εν δυνάμει βιώσιμα νοικοκυριά να φτάνουν σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο (€70.022 και €50.920, αντίστοιχα) και τα λοιπά νοικοκυριά (εκείνα τα οποία το οικογενειακό τους εισόδημα προέρχεται από ασχολίες που δεν αφορούν τη γεωργία και επιπλέον δεν απολαμβάνουν καμιά επιδότηση) με €17.490 και τέλος οι συνταξιούχοι με €11.101 να αποτελούν τις χαμηλές εισοδηματικές ομάδες.

Επιπλέον, στην ίδια έρευνα βρέθηκε ότι ένα μικρό ποσοστό της τάξεως του 11% των εκμεταλλεύσεων καταφέρνουν να διαφοροποιηθούν από την εικόνα περιθωριοποίησης που επικρατεί στην τοπική κοινωνία και να αποκλίνουν λιγότερο από το όριο της οικονομικής βιωσιμότητας. Η γεωργία, συμμετέχει στην κατανομή του συνολικού χρόνου εργασίας των μελών των νοικοκυριών με 25%, ενώ η ξένη εργασία καλύπτει κατά μέσο όρο το 14% των συνολικών απαιτήσεων των νοικοκυριών σε ανθρώπινη εργασία, με μεγαλύτερη συμμετοχή στα βιώσιμα νοικοκυριά (42%), που αποδεικνύονται έτσι τα περισσότερο «επιχειρηματικά» νοικοκυριά, και στα εν δυνάμει βιώσιμα με 16%.

Μια ακόμη ενδιαφέρουσα έρευνα, που πραγματοποιήθηκε από τους Κουρουξού κ.ά., (2004) μελετά την επίδραση των χαρακτηριστικών των βιοκαλλιεργητών της ελιάς στη διαχείριση της γεωργικής εκμετάλλευσης στο νησί της Θάσου. Στην έρευνα αυτοί συμμετείχαν 60 ελαιο-βιοκαλλιεργητές, την περίοδο 2000/01, με προσωπικές συνεντεύξεις και η ανάλυση των δεδομένων έγινε με την τεχνική της μη γραμμικής κανονικοποιημένης συσχέτισης.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα χαρακτηριστικά των βιοκαλλιεργητών όπως η ηλικία, το επάγγελμα και η περιοχή διαμονής, επηρεάζουν τις στάσεις τους ως προς το περιβάλλον και τις εναλλακτικές μορφές γεωργίας, τη σχέση τους με τη διαχείριση της καλλιέργειας. Επιπλέον, η οικονομική τους εξάρτηση από την ελαιοκαλλιέργεια επιδρά στις στάσεις τους απέναντι στην συνέχιση και εξάπλωση της βιολογικής

γεωργίας σε ολόκληρο το νησί, καθώς επίσης και τον έλεγχο που ασκούν οι πιστοποιητικοί οργανισμοί στις εκμεταλλεύσεις τους.

Στην έρευνά του, ο Νικολαΐδης το 2004, μελέτησε κατά πόσο οι εισοδηματικές ενισχύσεις ή διαφορετικά επιδοτήσεις επηρεάζουν τον αγροτικό τομέα. Το αγροτικό ζήτημα που δημιουργεί ο τρόπος ενίσχυσης του αγροτικού εισοδήματος έχει εντοπισθεί εδώ και πολλά χρόνια, ωστόσο έως τώρα έχουν αναδειχθεί κυρίως οι επιπτώσεις σε αυτόν καθ' εαυτόν τον αγροτικό τομέα. Στην περίπτωση της Ελλάδας, η μεταβίβαση πόρων προς τον αγροτικό τομέα με τη μορφή εισοδηματικής ενίσχυσης συνιστά μεγάλο τμήμα του αγροτικού εισοδήματος.

Ωστόσο, η μεταφορά πόρων προς τον αγροτικό τομέα δεν συνοδεύτηκε από αποτελεσματικές αναπτυξιακές πολιτικές με συνέπεια μετά από ένα τέταρτο του αιώνα εφαρμογής της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής και την απορρόφηση τεράστιων πόρων για τη στήριξη του αγροτικού εισοδήματος, ο αγροτικός τομέας να παρουσιάζει σοβαρά προβλήματα.

Επιπρόσθετα, η μακροχρόνια στήριξη του αγροτικού τομέα σε συνδυασμό με την έλλειψη επενδυτικών ευκαιριών λειτούργησε σε μία ομάδα νομών⁴, ανασταλτικά στη διαρθρωτική αλλαγή και επιπλέον επηρέασε αρνητικά την εξέλιξη του κατά κεφαλήν Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος. Ένα ακόμη εύρημα είναι ότι στις περιοχές που δεν υπήρχαν προφανείς ευκαιρίες όπως π.χ. ο αγροτουρισμός, η τοπική κοινωνία και οικονομία, παρά την εξαιρετικά μακροχρόνια εισροή σημαντικών πόρων από επιδοτήσεις κ.ά., δεν μπόρεσε να τις δημιουργήσει.

Συμπερασματικά, αυτό που συνέβη με την άνιση γεωγραφική κατανομή των επιδοτήσεων, ήταν μία γεωγραφικά διαφοροποιημένη αναπαραγωγή φαινομενικής όμως ανάπτυξης. Στους ευνοημένους νομούς (βλέπε υποσημείωση 4), αυτό που ισχύει είναι απλά μια μικρή βοήθεια στο εισόδημα των αγροτών, όπου αυτή η βοήθεια να συνιστά μηδενική ανάπτυξη. Έτσι λοιπόν, η σχέση μεταξύ του αγροτικού εισοδήματος και της διαρθρωτικής αλλαγής είναι αρκετά πολύπλοκη με πολλές οικονομικές, κοινωνικές αλλά και περιβαλλοντικές πτυχές.

⁴ Οι νομοί που συμμετείχαν στην έρευνα, ήταν ο νομός Αιτωλοακαρνανίας (με κατά κεφαλήν ΑΕΠ=39), Ημαθίας (ΑΕΠ=36), Καρδίτσας (ΑΕΠ=29), Λάρισας (ΑΕΠ=24), Πέλλας (ΑΕΠ=41) και Φθιώτιδας (ΑΕΠ=7).

Μια ακόμη έρευνα η οποία μελετά την περίπτωση του αγροτικού ζητήματος στην Αφρική και ειδικά στην περιοχή της Ζιμπάμπουε από τον Sam Moyo (2004), έδειξε για ακόμη μια φορά πώς η αγροτική πολιτική παίζει σημαντικό ρόλο στο αγροτικό ζήτημα. Στην περίπτωση αυτή, η μείωση της παραγωγής αγροτικών προϊόντων οδηγεί στην μείωση και των αγροτικών εισοδημάτων. Η εντατικοποίηση της μετανάστευσης και η υψηλή αστικοποίηση (3,5% αύξηση σε ετήσια βάση, με το 40% του πληθυσμού να μεταναστεύει), ήταν από τις παραμέτρους που οδήγησαν τη Ζιμπάμπουε στην αντιμετώπιση του αγροτικού ζητήματος.

Οι A. Haroon Akram-Lodhi και Cristobal Kay, (2006), εξέτασαν τις συνέπειες του αγροτικού ζητήματος στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Στην έρευνα αυτή μελέτησαν την αγροτική πολιτική δέκα διαφορετικών χωρών⁵, ως προς το βαθμό επηρεασμού της αγροτικής πολιτικής στην εποχή της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης στην παραγωγή και στη συσσώρευση του κεφαλαίου. Η έρευνα αυτή υποστηρίζει ότι η κλασική ανάλυση του αγροτικού ζητήματος, η οποία δίνει έμφαση στην παραγωγή αγροτικών προϊόντων, στη συσσώρευση κεφαλαίου και στην αγροτική πολιτική, πρέπει να προσθέσει έναν ακόμη παράγοντα προς μελέτη· αυτός είναι η έκταση και ο χαρακτήρας του παγκόσμιου καπιταλισμού ο οποίος με τη σειρά του φαίνεται να επηρεάζει το αγροτικό ζήτημα.

Μια έρευνα των Τσιμπούκα και Τσουκαλά το 2008, αναφέρει πως η αύξηση των ελαιοκομικών εκμεταλλεύσεων την περίοδο 1989-2003, εκτιμάται ότι συνδέεται άμεσα με τις επιδοτήσεις του ελαιόλαδου, οι οποίες συνέβαλλαν στη σταθερότητα των τιμών του παραγωγού σε ικανοποιητικά επίπεδα. Επιπλέον, βοήθησαν στην αύξηση της προσφοράς της αμειβόμενης εργασίας που αφορούσε τη συγκομιδή της ελιάς, με τη μαζική άφιξη αλλοδαπών εργατών κυρίως στη δεκαετία του 1990.

Επιπλέον, στην εργασία αυτή υπολογίστηκε το γεωργικό εισόδημα του γεωργού και της οικογένειάς του ανά εκμετάλλευση, κατά την περίοδο 1990-2003 σε σταθερές τιμές, όπου και παρουσιάζει μια μικρή φθίνουσα εξέλιξη της τάξεως του - 0,06% κατά μέσο όρο ετησίως.

⁵ Οι χώρες αυτές είναι: Armenia, Bolivia, Brazil, Egypt, Ethiopia, Namibia, the Philippines, Uzbekistan, Vietnam, and Zimbabwe.

Πίνακας 2. Εξέλιξη Γεωργικού Οικογενειακού Εισοδήματος της μέσης εκμετάλλευσης, κατά κατηγορία οικονομικού μεγέθους 1990-2003 (σε σταθερές τιμές 2005)

Οικονομικό Μέγεθος	Γεωργικό Οικογενειακό Εισόδημα (€)		
	1990	2003	% Μεταβολή 1990-2003
2-16 EMM ⁶	11.701	9.245	-1.13%
16-40 EMM	26.337	26.930	0.79%
> 40 EMM	29.371	42.498	6.04%
Σύνολο Χώρας	12.683	11.834	-0.06%

Πηγή: RICA 1990-2003⁷, (Τσιμπούκας και Τσουκαλάς, 2008)

Η εξέλιξη αυτή επηρεάζεται κυρίως από τη διαχρονική μείωση του εισοδήματος των εκμεταλλεύσεων της κατηγορίας 2-16 EMM, που περιορίζονται σε μέσο όρο ετήσιων μεταβολών της τάξεως του -1,13% ετησίως. Αντιθέτως, στην κατηγορία 16-40 EMM παρατηρείται ελαφρά ποσοστιαία αύξηση 0,79% ετησίως, ενώ οι εκμεταλλεύσεις της κατηγορίας >40 EMM αυξάνουν πολύ περισσότερο το εισόδημά τους κατά 6,04% ετησίως.

Συμπερασματικά, παρατηρούμε τη δημιουργία μια ανισότητας και τη διερεύνηση αυτής, όσο αφορά τα εισοδήματα μεταξύ των τριών παραπάνω κατηγοριών του πίνακα 2. Το 2003, το εισόδημα του γεωργού και της οικογένειάς του που ανήκει στη δεύτερη κατηγορία αντιστοιχεί στα 2/3 περίπου του εισοδήματος των εκμεταλλεύσεων της τρίτης κατηγορίας, ενώ αντίστοιχα της πρώτης κατηγορίας αντιστοιχεί σε λιγότερο του 1/4 του εισοδήματος.

Από την άλλη πλευρά στον πίνακα 3, παρατηρούμε ότι το εισόδημα γεωργού και οικογένειας ανά εργαζόμενο μέλος της οικογένειας, πλήρως απασχολούμενο στη γεωργία, στο σύνολο των εξεταζόμενων εκμεταλλεύσεων για την περίοδο 1990-2003, αυξάνεται ελαφρά σε σταθερές τιμές (0,47% κατά μέσο όρο ετησίως). Το εισόδημα

⁶ 1 Ευρωπαϊκή Μονάδα Μεγέθους (EMM) ισούται με το Τυπικό Ακαθάριστο Κέρδος της εκμετάλλευσης ύψους 1.200 ευρώ.

⁷ Επεξεργασία στοιχείων από το εργαστήριο διοίκησης γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ανά εργαζόμενο μέλος της οικογένειας υπολείπεται κατά 1/3 περίπου του εισοδήματος αναφοράς⁸ του έτους 2005.

Πίνακας 3. Εξέλιξη του δείκτη Γεωργικού Οικογενειακού Εισοδήματος ανά Χρησιμοποιούμενη Οικογενειακή ΜΑΕ⁹ της μέσης εκμετάλλευσης, κατά κατηγορία οικονομικού μεγέθους 1990-2003 (σε σταθερές τιμές 2005)

Οικονομικό Μέγεθος	Οικογενειακό Εισόδημα (€)		
	1990	2003	% Μεταβολή 1990-2003
2-16 ΕΜΜ	10.087	9.112	-0.17%
16-40 ΕΜΜ	18.039	18.832	1.11%
> 40 ΕΜΜ	18.827	30.355	6.77%
Σύνολο Χώρας	10.748	10.758	0.47%
Έισόδημα Αναφοράς 2005	15.000	15.000	

Πηγή: RICA 1990-2003¹⁰, (Τσιμπούκας και Τσουκαλάς, 2008)

Συμπερασματικά, θα λέγαμε πως το αγροτικό ζήτημα της Ελλάδος επηρεάζει οικονομικά και κοινωνικά τους αγρότες της χώρας μας. Η ενασχόληση των αγροτών με τη γεωργία ολοένα και μειώνεται, με αποτέλεσμα η διατήρηση της οικογενειακής εκμετάλλευσης να κινδυνεύει να χαθεί και η ποιότητα ζωής στην ύπαιθρο για πολλά νοικοκυριά αρχίζει να επιδεινώνεται. Η μείωση των τιμών των προϊόντων σε σχέση με την υπέρμετρη αύξηση του κόστους των μέσων παραγωγής οδηγεί πολλούς παραγωγούς στην εγκατάλειψη της γεωργίας.

Επιπρόσθετα, η οικονομική κρίση που έχει χτυπήσει την πόρτα της Ελλάδος ήδη από το έτος 2008 (αλλά προϋπήρχε αρκετά έτη πριν), αναμένεται να επιφέρει σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις τόσο στην ελληνική οικονομία όσο και στην

⁸ Εισόδημα Αναφοράς είναι το υπολογιζόμενο εισόδημα εργασίας ενός πλήρως απασχολούμενου ατόμου, στο σύνολο των τομέων της εθνικής οικονομίας, πλην του αγροτικού. Είναι το εισόδημα στόχος που χρησιμοποιείται ως κριτήριο αξιολόγησης των σχεδίων βελτίωσης (Οδηγία 72/159 και Καν. 797/85, 2328/91, 950/97).

⁹ 1 Μονάδα Ανθρώπινης Εργασίας (ΜΑΕ) αφορά την πλήρη απασχόληση στη γεωργία ενός ανθρώπου, ικανού για εργασία, ηλικίας 18-65 ετών. Αντιστοιχεί σε ετήσια εργασία 2.240 ωρών ή 280 ημερομισθίων.

¹⁰ Επεξεργασία στοιχείων από το εργαστήριο διοίκησης γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών.

κοινωνία. Προβλέπεται να επηρεάσει αρνητικά τον αγροτικό τομέα καθώς επίσης και κλάδους οικονομικής δραστηριότητας που σχετίζονται άμεσα με αυτόν.

2.2 Το Αγροτικό Εισοδηματικό Πρόβλημα στην Ελλάδα

Ενδιαφέρον στοιχείο για να μελετηθεί η πορεία της γεωργίας θεωρείται το εισόδημα των αγροτών και των οικογενειών τους. Το αγροτικό εισόδημα συνιστά το κύριο στοιχείο του λεγόμενου «αγροτικού προβλήματος», αφού υστερεί σε σχέση με το εισόδημα που προέρχεται από άλλους τομείς της οικονομίας και παρουσιάζει μια διαχρονική απόκλιση (Gardner, 1992). Ο ορισμός του αγροτικού οικογενειακού εισοδήματος είναι δύσκολο να γίνει με ακρίβεια, μπορούμε απλά να παραθέσουμε τα κριτήρια που μπορούν να χαρακτηρίζουν ένα οικογενειακό εισόδημα ως αγροτικό:

- Όταν ένα μέρος του οικογενειακού εισοδήματος, έστω και αν είναι μικρό προέρχεται από αγροτικές εργασίες.
- Όταν κάποιο μέλος της οικογένειας απασχολείται έστω και μερικώς σε αγροτικές εργασίες.
- Όταν η οικογένεια κατέχει ή διαχειρίζεται έστω και μια μικρή γεωργική έκταση.

Ένα ζήτημα το οποίο συνδέεται άμεσα με τη γεωργία και έχει απασχολήσει τη διεθνή βιβλιογραφία είναι το εισοδηματικό. Ως εισοδηματικό ζήτημα ορίζεται το πρόβλημα που παρουσιάζεται όταν το εισόδημα των αγροτών :

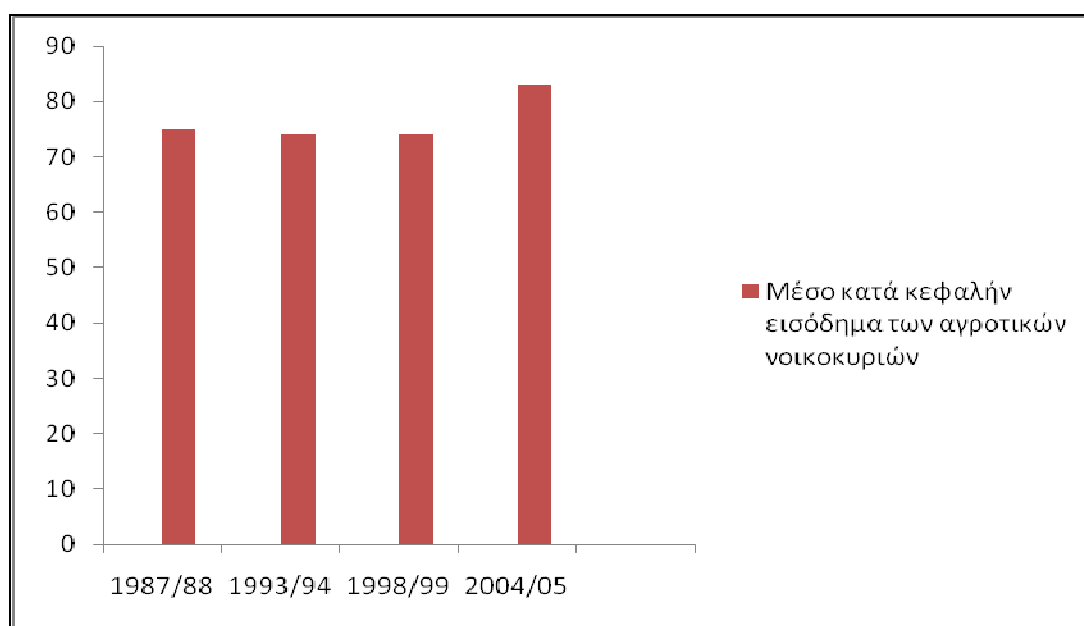
1. υστερεί σε σχέση με τα άλλα εισοδήματα που δημιουργούνται στους άλλους τομείς της οικονομίας και
2. παρουσιάζει αστάθεια στη διάρκεια του χρόνου (Gardner, 1992).

Το εισοδηματικό ζήτημα οφείλεται στο γεγονός ότι στη γεωργία έχουν ενσωματωθεί σύγχρονες μορφές τεχνολογίας και έτσι το μέγεθος της παραγωγής έχει αυξηθεί σε μεγάλο βαθμό, με αποτέλεσμα οι τιμές των αγροτικών προϊόντων να μειώνονται. Η μείωση των τιμών σε συνδυασμό με το γεγονός ότι τα προϊόντα αυτά εμφανίζουν ανελαστική ζήτηση, οδηγεί στη μείωση των εισοδημάτων των αγροτών.

Για να εξασφαλιστεί ένα δίκαιο επίπεδο εισοδήματος στους αγρότες, στόχο της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής αποτελούσε πάντα και αποτελεί η στήριξη των τιμών των γεωργικών προϊόντων (Fennel, 1999).

Ο τρόπος που χρησιμοποιείται για να μετρήσουμε το αγροτικό εισοδηματικό πρόβλημα είναι η σύγκριση του κατά κεφαλήν αγροτικού εισοδήματος με το μη αγροτικό (Κρίμπας και Λουλούδης, 2008). Την τελευταία εικοσαετία παρατηρείται ότι η αναλογία του κατά κεφαλήν αγροτικού εισοδήματος προς το κατά κεφαλήν μη αγροτικό είναι $\frac{3}{4}$. Στο Διάγραμμα 2 παρουσιάζεται πώς εξελίσσεται το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα των αγροτικών νοικοκυριών, με το κατά κεφαλήν εισόδημα των μη αγροτικών νοικοκυριών να θεωρείται 100 (Πηγή:ΕΣΥΕ).

Διάγραμμα 2 : Εξέλιξη του μέσου κατά κεφαλήν εισοδήματος των αγροτικών νοικοκυριών σε σχέση με των μη αγροτικών νοικοκυριών



Πηγή: ΕΣΥΕ

Αξίζει να αναφερθεί ότι σημειώνεται και σημαντική διαφοροποίηση των εισοδημάτων των αγροτικών νοικοκυριών σε σχέση με τα μη αγροτικά ανάλογα με τη γεωγραφική περιοχή που βρίσκονται. Η μόνη περιφέρεια στην οποία το αγροτικό εισόδημα ξεπερνά το μη αγροτικό είναι η Στ. Ελλάδα. Από την άλλη πλευρά η περιφέρεια της Ηπείρου, της Δ. Ελλάδας και των Ιόνιων Νησιών παρουσιάζουν

μεγάλη απόκλιση. Στις υπόλοιπες περιφέρειες το αγροτικό εισόδημα είναι μικρότερο από το μη αγροτικό, αλλά με μικρότερη απόκλιση (Πηγή:ΕΣΥΕ).

Σε έρευνα που έγινε το 2009 για να εκτιμηθεί η σχέση που συνδέει το αγροτικό εισόδημα με τα χαμηλά εισοδήματα, βρέθηκε ότι υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ τους. Σχεδόν το 75% των αγροτικών νοικοκυριών ανήκουν στα χαμηλά εισοδήματα της χώρας (Zografakis and Karanikolas, 2009). Το διαρκώς χαμηλό εισόδημα των αγροτών έχει διατηρήσει τους οικονομολόγους απασχολημένους για το μεγαλύτερο μέρος του εικοστού αιώνα. Η μια πολιτική μετά την άλλη έχει απορριφθεί και στη συνέχεια έχουν γίνει και πάλι προσπάθειες να επιλυθεί το πρόβλημα του αγροτικού εισοδήματος. Καμία από τις προσπάθειες αυτές δεν έδωσε μια μόνιμη λύση στο πρόβλημα του χαμηλού γεωργικού εισοδήματος.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα ανήκει σε μια ενδιάμεση, αλλά πάνω από το μέσο όρο, θέση ως προς τη συμμετοχή του αγροτικού εισοδήματος, στο συνολικό εισόδημα των αγροτικών οικογενειών.

2.3 Παράγοντες που επηρεάζουν το εισοδηματικό πρόβλημα των αγροτικών νοικοκυριών

Η γεωργική εκμετάλλευση είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την οικογένεια και το αγροτικό νοικοκυριό, με αποτέλεσμα τα εισοδηματικά θέματα της γεωργίας να έχουν πολυδιάστατη μορφή. Έτσι λοιπόν, το εισοδηματικό πρόβλημα έχει διπλή διάσταση:

- **Κλαδική διάσταση**, στην οποία το εισόδημα της αγροτικής εκμετάλλευσης προέρχεται αποκλειστικά από την άσκηση της αγροτικής δραστηριότητας.
- **Κοινωνική διάσταση**, στην οποία συνυπολογίζεται από τη μια μεριά το οικογενειακό εισόδημα από όλες τις δραστηριότητες όλων των μελών του νοικοκυριού που αφορούν αγροτικές ή μη ασχολίες, και από την άλλη μεριά το επίπεδο ευημερίας του αγροτικού νοικοκυριού.

Οι δυο παραπάνω διαστάσεις συνυπάρχουν και στην αγροτική πολιτική. Είναι γνωστό, π.χ. ότι η εξασφάλιση ενός «δίκαιου» επιπέδου εισοδήματος για τους γεωργούς αποτέλεσε από νωρίς ένα από τους κεντρικούς στόχους της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ), ο οποίος για πολλά χρόνια επιδιώχθηκε μέσα από τη στήριξη των τιμών των γεωργικών προϊόντων και τη ρύθμιση των γεωργικών αγορών [Καρανικόλας, Ζωγραφάκης, Μαρτίνος (2008)]. Η Κοινή Αγροτική Πολιτική από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 συνδέεται με τη χορήγηση άμεσων εισοδηματικών ενισχύσεων, οι οποίες μετά το 2003/2004 αποσυνδέονται από το είδος και τον όγκο της αγροτικής παραγωγής.

Παράλληλα, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η κοινωνική πολιτική, όπου σε αυτή εξετάζονται οι ανισότητες των εισοδηματικών επιπέδων, η αποστέρηση, η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός. Χαρακτηριστικό είναι ότι σύμφωνα με τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (OECD, 2003), παρατηρείται έντονη διαρθρωτική, κλαδική και γεωγραφική διαφοροποίηση του εισοδήματος των αγροτικών νοικοκυριών, καθώς και μεταβλητότητά του σε σχέση με το εισόδημα των μη αγροτικών νοικοκυριών.

Επομένως, μια γεωργική εκμετάλλευση, για να μπορέσει να διατηρήσει για περισσότερο χρονικό διάστημα ένα σταθερό εισοδηματικό επίπεδο και επιπλέον ένα σταθερό επίπεδο διαβίωσης των μελών του νοικοκυριού της, δεν αρκεί μόνο να μειώσει το κόστος παραγωγής της ή να γίνει πιο αποτελεσματική. Θα πρέπει παράλληλα να διευρύνει το μέγεθός της ή/ και τον όγκο ή /και την αξία του παραγόμενου προϊόντος της, και πιθανότατα να προσφεύγει όλο και περισσότερο στην εξασφάλιση πρόσθετου εισοδήματος από την απασχόληση των μελών της εκτός γεωργίας (Καρανικόλας, 2009). Επίσης, ακόμα κι αν επιτευχθεί η παραγωγή πλεονάσματος, η επένδυση ολόκληρου ή ενός μέρους του για τη διεύρυνση του παραγωγικού συστήματος της εκμετάλλευσης δεν είναι δεδομένη, καθώς εξαρτάται από πλήθος άλλων παραγόντων.

Η άνιση αυτή ενσωμάτωση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων είναι από τους βασικούς παράγοντες της συμπίεσης του αγροτικού εισοδήματος. Είναι γνωστή στη χώρα μας η ύπαρξη των «καρτέλ» του γάλακτος από τις μεγάλες γαλακτοβιομηχανίες καθώς και άλλων προϊόντων, η κυριαρχία των μεγάλων αλυσίδων σούπερ-μάρκετ και των βιομηχανιών επεξεργασίας τροφίμων στην ευρύτερη αγροτοδιατροφική αλυσίδα

και τέλος οι εκβιαστικές πρακτικές τους απέναντι στους γεωργούς και κτηνοτρόφους της χώρας. Η διεθνής εμπειρία συνιστά ότι ένας τρόπος για την αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος είναι, εκτός από την αυστηρή τήρηση της αντιμονοπωλιακής νομοθεσίας, η συλλογική δράση των ίδιων των αγροτών και η αλλαγή του συσχετισμού δυνάμεων στην ευρύτερη αλυσίδα, μέσω της ενεργού παρέμβασης των συνεταιρισμών και των ομάδων παραγωγών. Στους συνεταιρισμούς θα πρέπει να κυριαρχεί ένα κλίμα συνένωσης των αγροτών για την επίτευξη του καλύτερου δυνατού αποτελέσματος. Σημειώνεται ότι, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, οι επιδόσεις των συνεταιρισμών στη χώρα μας είναι απογοητευτικές.

Η δεύτερη αυτή όψη του εισοδηματικού προβλήματος της γεωργίας, η οποία παραπέμπει στη δομή των αγορών και τη διανομή του εισοδήματος, θα μπορούσε να γίνει αιτία αντιπαράθεσης πολλών απόψεων γύρω από τη σύγχρονη γεωργία, δηλαδή εάν αγνοήσουμε την ύπαρξή της, τότε «αυτόματα» εξαφανίζεται και το αγροτικό ζήτημα. Εάν όμως την αποδεχθούμε και την αναλύσουμε, τότε η συζήτηση για την οικογενειακή γεωργική εκμετάλλευση και το αγροτικό ζήτημα εμπλουτίζεται με νέες διαστάσεις, όπως, π.χ., την κατανομή της ισχύος στο αγροτοδιατροφικό σύστημα, τις πρακτικές των ολιγοπωλιακών επιχειρήσεων του αγροτοδιατροφικού τομέα, το περιεχόμενο που πρέπει να έχουν οι δημόσιες πολιτικές στήριξης της γεωργίας κτλ (Καρανικόλας, 2009).

Οι εξελίξεις των τελευταίων χρόνων έχουν φέρει στο προσκήνιο και μία άλλη πολύ ενδιαφέρουσα διάσταση του αγροτικού ζητήματος. Πρόκειται για την αυξανόμενη ευαισθητοποίηση των πολιτών γύρω από τα θέματα ποιότητας και παραγωγής των τροφίμων, της διατήρησης της βιοποικιλότητας, της προστασίας του τοπίου και του περιβάλλοντος, της ενίσχυσης της ιδιαίτερης «τοπικής» ταυτότητας (προϊόντα Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης ή Προστατευόμενη Γεωγραφική Ένδειξη) κ.ά., τα οποία σχετίζονται άμεσα με την ίδια τη σύγχρονη γεωργία.

Η ευαισθητοποίηση αυτή έχει συμβάλει στη θέσπιση μιας σειράς περιορισμών στις γεωργικές πρακτικές, ως προϋποθέσεων για τη χορήγηση των επιδοτήσεων στους γεωργούς (γνωστή ως «πολλαπλή συμμόρφωση»). Από την άλλη πλευρά, ένας από τους τρόπους ενεργητικής παρέμβασης στις παραπάνω εξελίξεις είναι η συγκρότηση δικτύων τόσο αγροτών όσο και τελικών καταναλωτών, με αμοιβαία

οικονομικά οφέλη, αλλά και μια νέα συνειδητοποίηση των σύγχρονων προβλημάτων, τη ζήτηση προϊόντων με συγκεκριμένες ποιοτικές προδιαγραφές και, μέσω αυτής, τη στήριξη του παραγωγικού ιστού αγροτικών περιοχών κ.λπ.

Από την άλλη πλευρά, θα επικεντρωθούμε, στην εισοδηματική ελαστικότητα η οποία επηρεάζει το ρυθμό μεταβολής των εσόδων του παραγωγού σε σχέση με το ρυθμό μεταβολής του συνολικού εισοδήματος. Αν η εισοδηματική ελαστικότητα είναι μικρότερη της μονάδας, τότε η ποσότητα που μπορεί να πουλήσει ο παραγωγός αυξάνεται πιο αργά από το συνολικό εισόδημα. Αν οι τιμές είναι σταθερές, τότε και το εισόδημα του παραγωγού θα αυξάνεται πιο αργά από το συνολικό εισόδημα.

Από την άλλη μεριά, η ανελαστική ζήτηση των αγροτικών προϊόντων ως προς το εισόδημα του αγρότη σημαίνει πως, όσο αυξάνεται το συνολικό εισόδημα, ένα όλο και μικρότερο μέρος αυτού του αυξημένου εισοδήματος στρέφεται στα τρόφιμα. Με λίγα λόγια, το μερίδιο των αγροτικών προϊόντων στις συνολικές δαπάνες των νοικοκυριών θα μειώνεται. Επιπλέον, η αύξηση του αγροτικού εισοδήματος θα υπολείπεται της αύξησης του συνολικού. Οι τάσεις αυτές θα παρουσιάζονται όλο και πιο ενισχυμένες όσο περισσότερο ανεπτυγμένη (σε όρους κατά κεφαλήν Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος) είναι μια χώρα.

Τέλος, η ανελαστική ζήτηση και προσφορά των αγροτικών προϊόντων καθώς και η μικρή εισοδηματική ελαστικότητα του αγροτικού εισοδήματος, είναι οι βασικές αιτίες που προκαλούν το πρόβλημα των χαμηλών αγροτικών εισοδημάτων. Εξαιτίας της μικρής εισοδηματικής ελαστικότητας το αγροτικό εισόδημα αυξάνει με μικρότερο ρυθμό από το μέσο κατά κεφαλή και εξαιτίας της υψηλής εξειδίκευσης των συντελεστών παραγωγής είναι δύσκολη η μετακίνησή τους ακόμα κι αν μπορούν να πετύχουν μεγαλύτερο εισόδημα σε άλλους τομείς.

Συνοψίζοντας όλα τα παραπάνω, παρατηρούμε πως το εισοδηματικό πρόβλημα των αγροτικών νοικοκυριών επηρεάζεται από ποικίλες παραμέτρους. Οι πιο σημαντικές από αυτές είναι η αγροτική πολιτική, η οποία θα πρέπει να εφαρμόζεται λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής της χώρας μας και να προσπαθεί να στηρίξει με διάφορα μέτρα τα αγροτικά εισοδήματα. Να δοθούν νέες ευκαιρίες σε νέους έτσι ώστε να εγκαταλείψουν τις μεγάλες πόλεις και να δώσουν πνοή στα χωριά όπου η ελληνική ύπαιθρος αρχίζει να «αργοπεθαίνει».

Πιο ειδικά, χορηγούνται ενισχύσεις στην παραγωγή των αγροτικών προϊόντων είτε με τη μορφή άμεσων ενισχύσεων είτε με έμμεσο τρόπο μέσω μηχανισμών που έχουν αποτέλεσμα την αύξηση της τιμής του προϊόντος του παραγωγού. Πέραν των ενισχύσεων αυτών, εφαρμόζονται και μια σειρά μέτρων διαρθρωτικού χαρακτήρα, τα οποία είτε αφορούν άμεσα τους παραγωγούς όπως π.χ. εξισωτική αποζημίωση, κίνητρα νέων αγροτών, είτε αφορούν το σύνολο του αγροτικού τομέα όπως π.χ. εγγειοβελτιωτικά, κατάρτιση αγροτών. Όλα τα παραπάνω μέτρα αποτελούν τη στήριξη στον αγροτικό τομέα.

Συμπερασματικά, το αγροτικό ζήτημα, καθώς και το εισοδηματικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι αγρότες είναι προβλήματα που ανακυκλώνονται και εξακολουθούν να υπάρχουν εδώ και πάρα πολλά χρόνια (όπως προαναφέραμε στις παραγράφους 2.1 και 2.2). Αυτό σημαίνει, πως είτε τα προβλήματα αυτά είναι τόσο δύσκολο να αντιμετωπιστούν είτε η αγροτική πολιτική των εκάστοτε Κυβερνήσεων και της Ευρωπαϊκής Ένωσης αντιμετωπίζουν το πρόβλημα χωρίς τη δέουσα προσοχή.

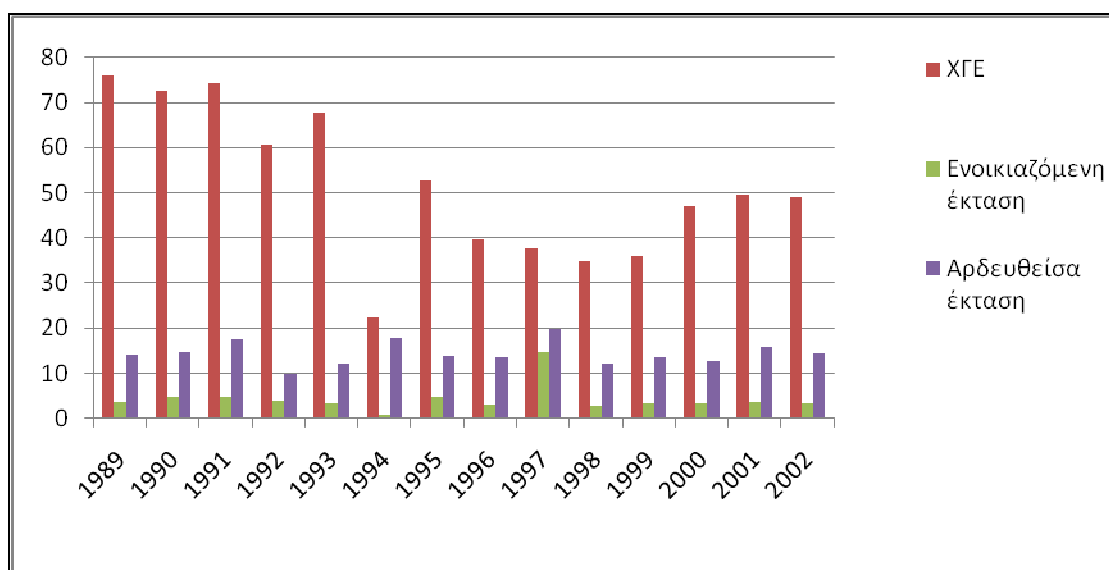
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ – ΥΣΤΕΡΗΣΗ ΤΩΝ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΩΝ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΩΝ

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται ορισμένα βασικά διαρθρωτικά χαρακτηριστικά και οικονομικά αποτελέσματα των εξειδικευμένων ελαιοπαραγωγικών εκμεταλλεύσεων από τη βάση Λογιστικής Γεωργικής Πληροφόρησης (RICA). Ένας από τους 18 τεχνοοικονομικούς προσανατολισμούς των ελληνικών γεωργικών εκμεταλλεύσεων περιλαμβάνει τις εκμεταλλεύσεις που είναι εξειδικευμένες στην ελαιοπαραγωγή. Τα στοιχεία αυτά αναφέρονται στο χρονικό διάστημα 1989-2002, δηλαδή σε όλη την περίοδο για την οποία υπάρχουν επεξεργασμένα στοιχεία του RICA μέχρι σήμερα. Η ανάλυση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική γιατί μας δίνει πληροφορίες για την πορεία της καλλιέργειας αυτής, σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον αγροτικής πολιτικής και ραγδαίων διεθνών εξελίξεων.

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι τα στοιχεία του RICA προκύπτουν από αντιπροσωπευτικό δείγμα εκμεταλλεύσεων από όλη τη χώρα. Η δειγματοληψία πραγματοποιείται σε τέσσερα μεγάλα γεωγραφικά διαμερίσματα :

- 450 : Μακεδονία και Θράκη
- 460 : Ήπειρος, Νησιά Ιονίου και Πελοπόννησος
- 470 : Θεσσαλία
- 480 : Στερεά Ελλάδα, Κρήτη και Νησιά Αιγαίου

Διάγραμμα 3 : Διαρθρωτικά στοιχεία της μέσης ελαιοκομικής εκμετάλλευσης

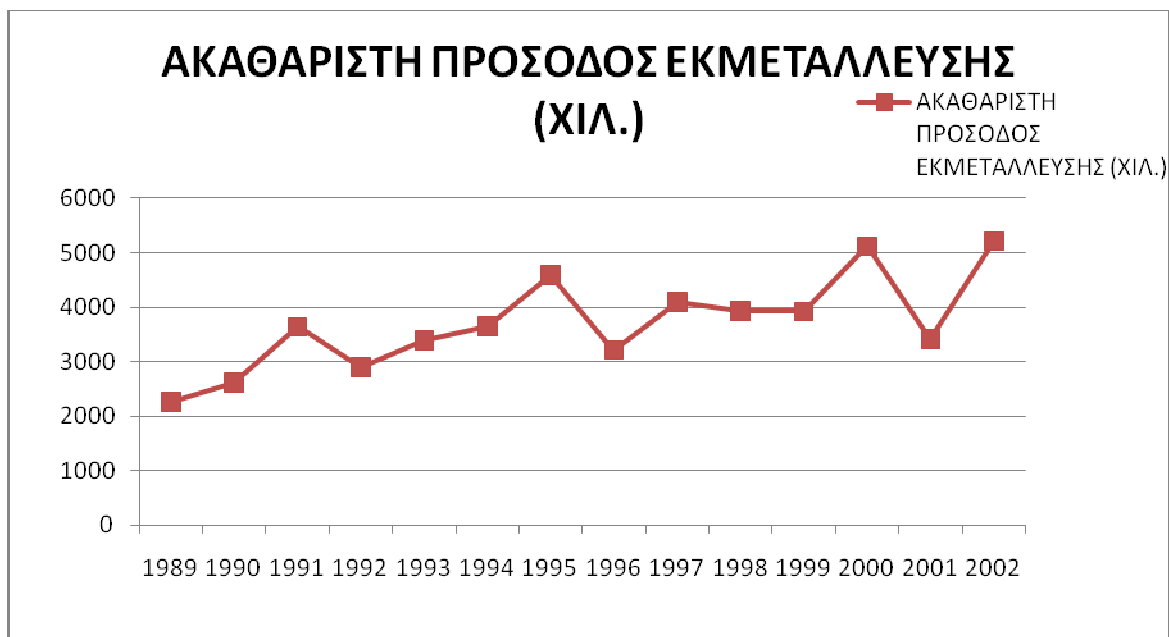


Πηγή: RICA 1989-2002

Κατά την περίοδο 1989-1992 η χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση (ΧΓΕ) της μέσης ελαιοκομικής εκμετάλλευσης, από τα 75 περίπου στρέμματα μειώνεται σε 60 περίπου στρέμματα (Διάγραμμα 3). Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία, παρατηρείται ότι η ΧΓΕ μειώνεται το 1994 στα 22 στρέμματα για να αυξηθεί και πάλι το επόμενο έτος κατά τουλάχιστον 30 στρέμματα. Από 1996 μέχρι το 1999 σημειώθηκε μια πορεία συρρίκνωσης. Από το 2000 όμως αρχίζει μια πορεία αύξησης των καλλιεργούμενων εκτάσεων των εκμεταλλεύσεων.

Οι αυξομειώσεις αυτές συνοδεύονται μεταβολές στις ενοικιαζόμενες εκτάσεις. Το ποσοστό των καλλιεργούμενων εκτάσεων που είναι ενοικιαζόμενες κυμαίνεται από 1% έως 6%, με εξαίρεση το έτος 1997 όπου προσεγγίζει το 18% (Διάγραμμα 3). Αξιοσημείωτη είναι και η πορεία των αρδευόμενων εκτάσεων που κυμαίνεται για όλη την εξεταζόμενη περίοδο από τα 10 μέχρι 20 στρέμματα. Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι το έτος 1997, όπου οι αρδευόμενες εκτάσεις αποκτούν τη μέγιστη τιμή τους, η ΧΓΕ των ελαιοκομικών εκμεταλλεύσεων είναι αρκετά μειωμένη.

Διάγραμμα 4 : Ακαθάριστη αξία παραγωγής της μέσης ελαιοκομικής εκμετάλλευσης (χιλ.δρχ., τρέχουσες τιμές)

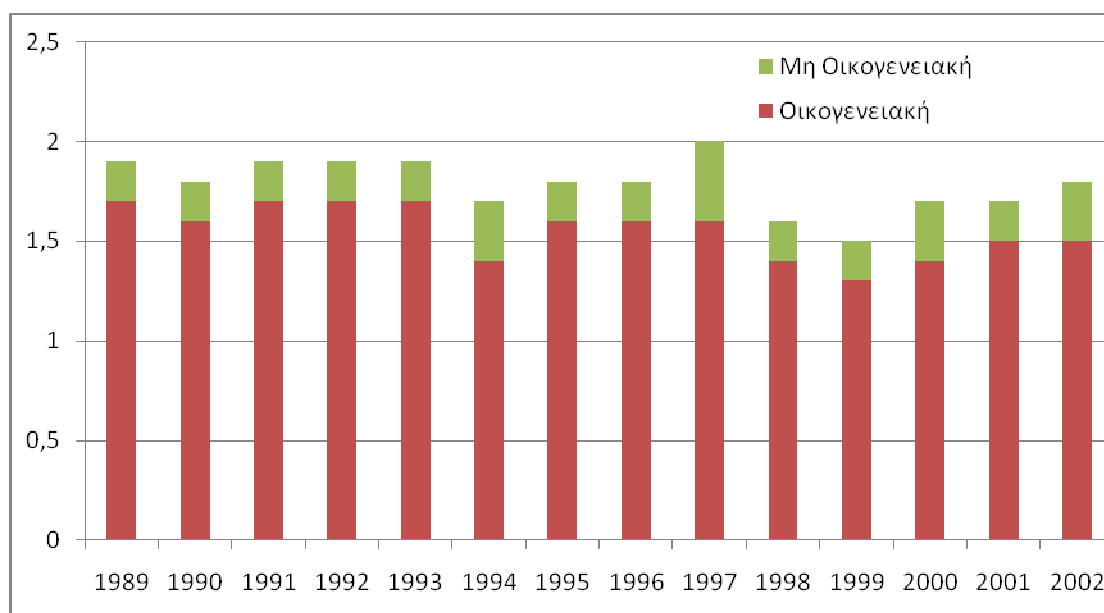


Πηγή: RICA 1989-2002

Δεν φαίνεται να υπάρχει καμία ισχυρή συσχέτιση μεταξύ της μεταβολής της ΧΓΕ και της αντίστοιχης ακαθάριστης αξίας παραγωγής από την ελαιοκομική εκμετάλλευση. Προφανώς οι εκμεταλλεύσεις αφορούν ένα συγκεκριμένο καλλιεργητικό σχέδιο λαμβάνοντας κάθε χρόνο υπόψη μια σειρά παραγόντων μεταξύ των οποίων εξέχουσα θέση κατέχουν οι επιδοτήσεις για την καλλιέργεια.

Σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο η μέση εκμετάλλευση απασχολεί τουλάχιστον 1,50 μονάδες ανθρώπινης εργασίας (ΜΑΕ), το μέγεθος αυτό μαρτυρά τις μεγάλες απαιτήσεις της ελαιοκομίας σε ανθρώπινη εργασία. Η ΜΑΕ αντιστοιχεί σε 233 ημερομίσθια ετησίως. Το μεγαλύτερο μέρος της εργασίας καλύπτεται από την εργασία που προσφέρουν τα ίδια τα μέλη τους, αφού η μη οικογενειακή εργασία προσφέρει 11% στις συνολικές απαιτήσεις σε εργασία μέχρι το 1993, ενώ τα επόμενα έτη κυμαίνεται από 11% έως 20%.

Διάγραμμα 5 : Απασχολούμενη Ανθρώπινη Εργασία

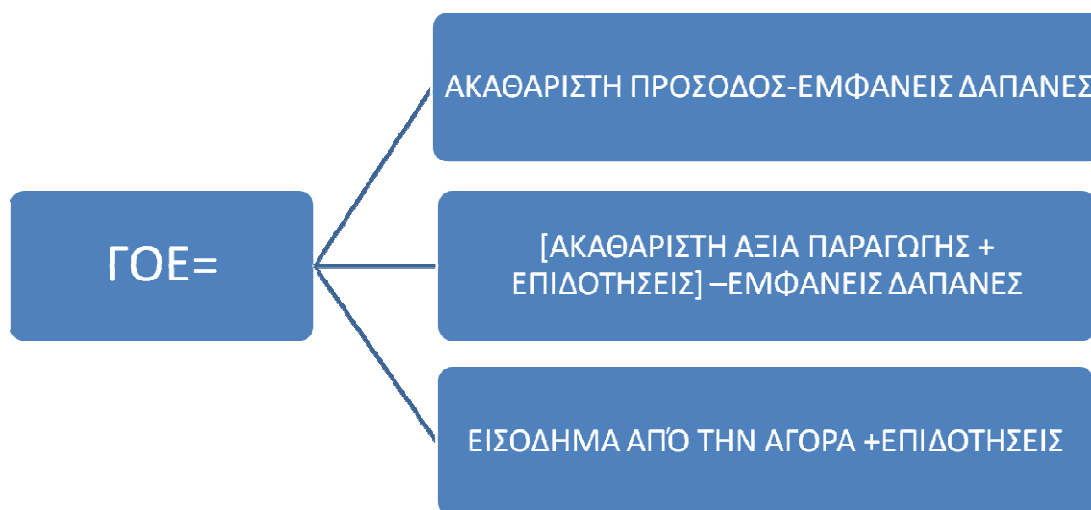


Πηγή: RICA 1989-2002

Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι το 1998 και 1999 όπου η καλλιεργούμενη έκταση συρρικνώνεται, μειώνεται και η συνολική απασχόληση. Επίσης από το Διάγραμμα 5 είναι προφανές ότι μετά το 1994 έχει αυξηθεί το ποσοστό της εργασίας από άτομα που δεν ανήκουν στην οικογένεια. Η αύξηση αυτή είναι αποτέλεσμα της μεγάλης προσφοράς εργασίας από αλλοδαπούς. Τη δεκαετία 1990-2000 εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα μεγάλο πλήθος μεταναστών από τη γειτονική Αλβανία. Το ανθρώπινο αυτό δυναμικό απορροφήθηκε πολύ εύκολα είτε στο γεωργικό τομέα (που παρουσιάζει αυξημένες ανάγκες εργασίας), είτε στον τομέα του τουρισμού (με εποχικό χαρακτήρα εργασιών).

Από την πλευρά της οικονομικής αποτελεσματικότητας των ελαιοκομικών εκμεταλλεύσεων (καθώς και κάθε είδους εκμετάλλευσης), η ανάλυση εστιάζει στην έννοια της οικονομικής βιωσιμότητας, η οποία προσδιορίζεται με τη σύγκριση της "αμοιβής" των οικογενειακών παραγωγικών συντελεστών μιας γεωργικής εκμετάλλευσης (ΓΟΕ) με τη μέση αμοιβή των εργαζομένων σε οικονομικούς τομείς εκτός της γεωργίας. Μια εκμετάλλευση θεωρείται οικονομικά βιώσιμη αν το γεωργικό οικογενειακό της εισόδημα για κάθε απασχολούμενο μέλος της είναι τουλάχιστον ίσο με το 'εισόδημα αναφοράς', το οποίο προσδιορίζεται κάθε χρόνο από τα Υπουργεία Οικονομίας και Αγροτικής Ανάπτυξης ως το 80% της μέσης αμοιβής ενός εργαζομένου στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα της οικονομίας.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανάλυση του ΓΟΕ στη διάρκεια του χρόνου. Ο παραπάνω δείκτης είναι σημαντικός τόσο στο σύνολό του όσο και στα δυο επιμέρους συστατικά του, το εισόδημα από την αγορά και από τις επιδοτήσεις. Με αυτό τον τρόπο μπορεί να διαπιστωθεί κατά πόσο είναι αποτελεσματική η εκάστοτε αγροτική πολιτική. Ο δείκτης ΓΟΕ μπορεί να οριστεί με τους παρακάτω τρόπους :



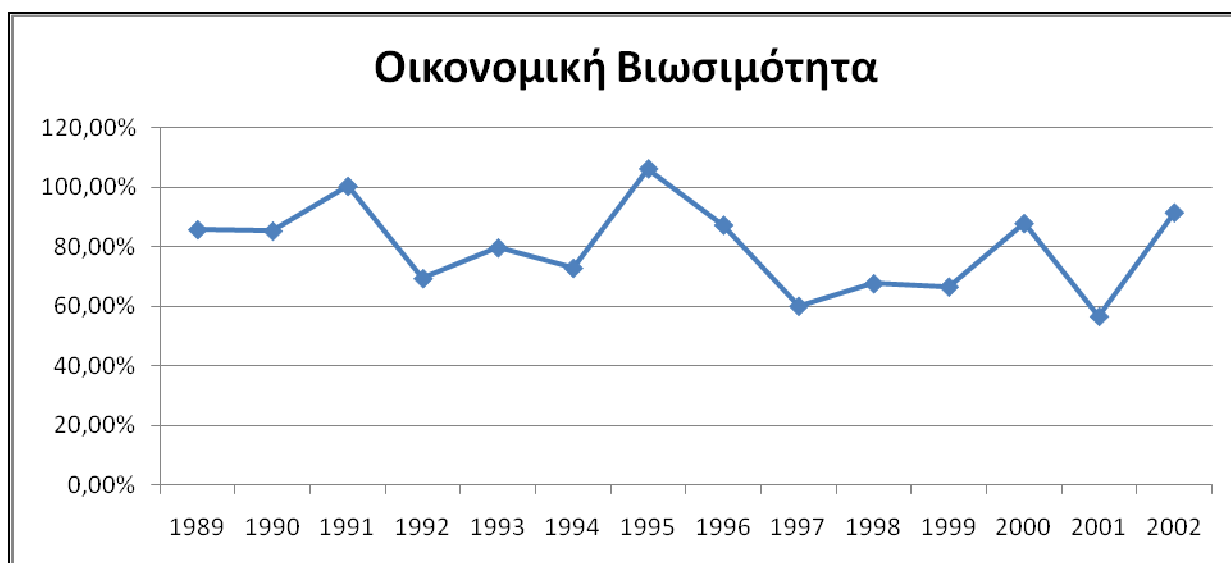
Εικόνα 1: Τρόποι υπολογισμού του ΓΟΕ

Στο παρακάτω διάγραμμα, ο δείκτης οικονομικής βιωσιμότητας της μέσης ελαιοκομικής εκμετάλλευσης κυμαίνεται όλη την περίοδο σε ποσοστά μεγαλύτερα του 60% και μικρότερα του 110% περίπου, που σημαίνει ότι η μέση εξειδικευμένη ελαιοκομική εκμετάλλευση εξασφαλίζει για τα εργαζόμενα μέλη της εισόδημα που είναι μεγαλύτερο από το 60% του εισοδήματος των εργαζομένων των άλλων τομέων της οικονομίας. Αξίζει να παρατηρήσουμε πως μόνο τα έτη 1991 και 1995, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η ελαιοκομική εκμετάλλευση μπορεί να θεωρηθεί βιώσιμη, αφού το γεωργικό της εισόδημα ξεπερνά το εισόδημα αναφοράς.

Το γεγονός ότι τις χρονιές αυτές η ελαιοκομική εκμετάλλευση θεωρείται βιώσιμη σημαίνει ότι μπορεί να δημιουργεί εισόδημα επαρκές για:

- την υποστήριξη ενός ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης για τα μέλη του νοικοκυριού,
- να καλύπτει όλες τις πραγματικές δαπάνες της εκμετάλλευσης και
- να μπορεί να χρηματοδοτεί νέες επενδύσεις (Ζιωγάνας, 1998).

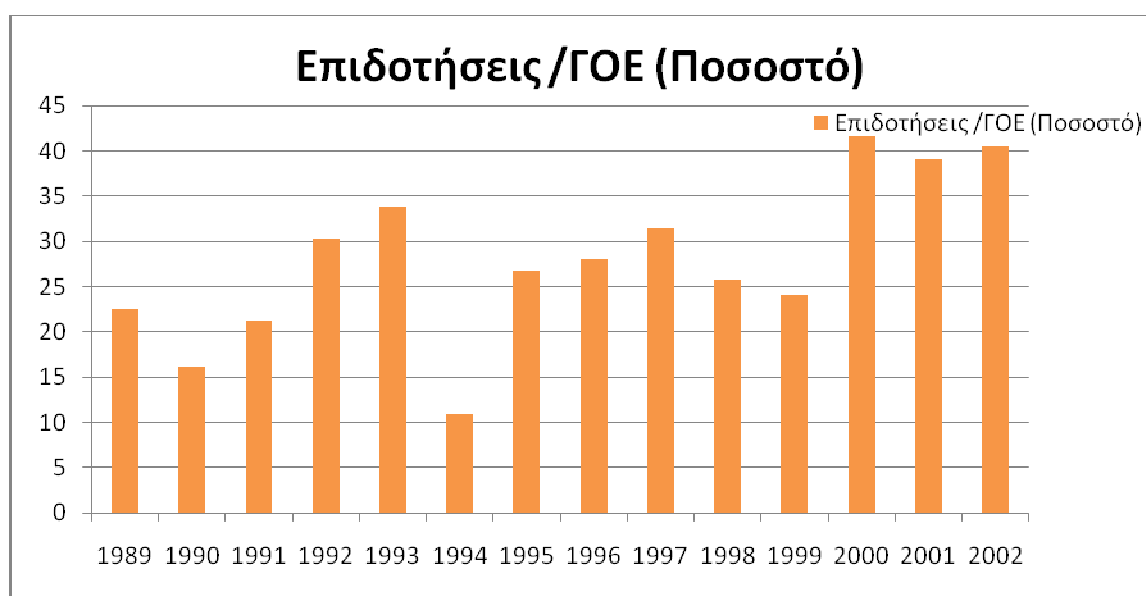
Διάγραμμα 6 : Δείκτες Οικονομικής Βιωσιμότητας



Πηγή: RICA 1989-2002

Μετά το 2000, παρόλο που το ποσοστό των επιδοτήσεων είναι κοντά στο 40% του ΓΟΕ, οι δείκτες οικονομικής βιωσιμότητας, είναι κάτω από το 100% και μάλιστα το 2001 αποκτά την ελάχιστη τιμή από αυτούς που σημειώθηκαν την περίοδο 1989 - 2002. Από την άλλη τα έτη που η εκμετάλλευση χαρακτηρίζεται ως βιώσιμη οι επιδοτήσεις είναι 15% και 25%, ποσοστά που είναι κάτω από την τιμή του μέσου όρου των ποσοστών των επιδοτήσεων για την περίοδο αυτή.

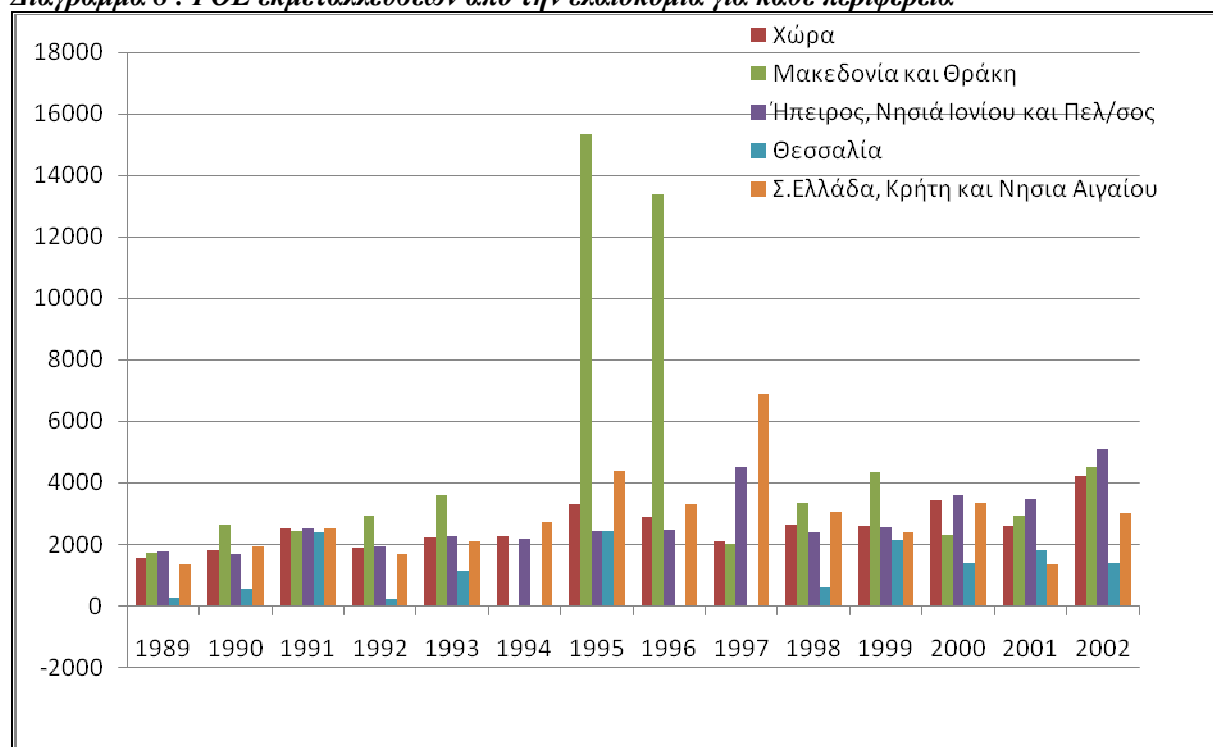
Διάγραμμα 7 : Ποσοστό επιδοτήσεων ως προς το ΓΟΕ



Πηγή: RICA 1989-2002

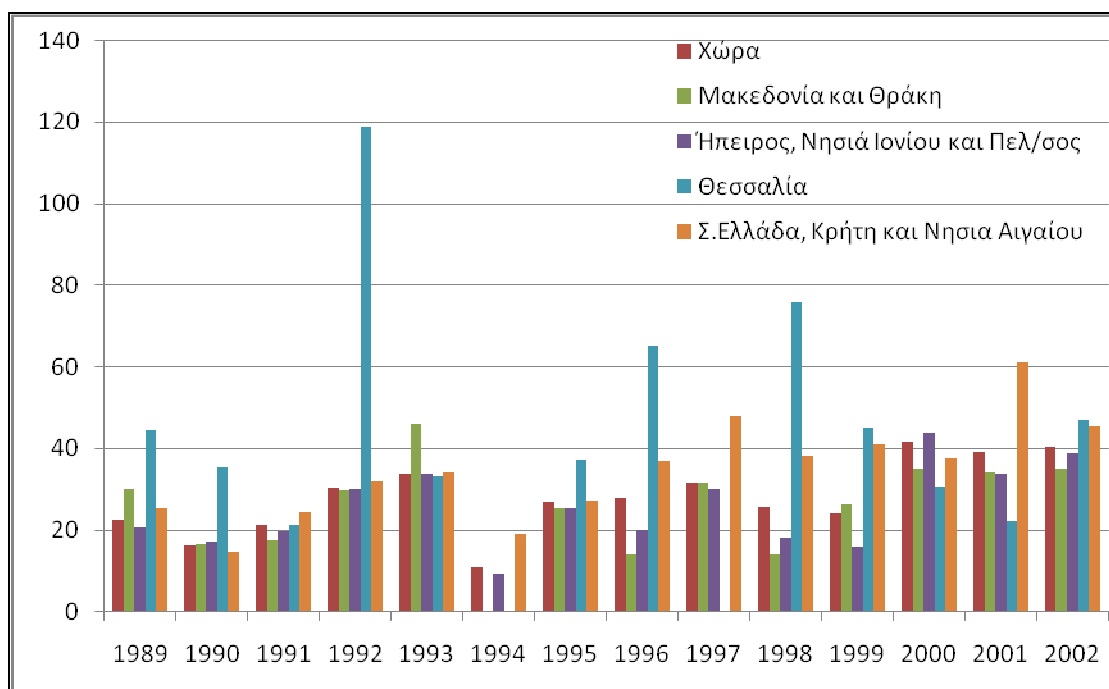
Η ανάλυση των ίδιων στοιχείων σε περιφερειακό επίπεδο αποκαλύπτει ενδιαφέρουσες διαφοροποιήσεις μεταξύ των τεσσάρων περιφερειών με εκμεταλλεύσεις εξειδικευμένες στην ελαιοκομία. Παρατηρούμε καταρχάς για όλες τις περιφέρειες το εισόδημα των εκμεταλλεύσεων από την ελαιοκομία και συμπεραίνουμε ότι τις περισσότερες φορές η Θεσσαλία παρουσιάζει τις χαμηλότερες τιμές (Διάγραμμα 8), ενώ από την άλλη εμφανίζει τα υψηλότερα ποσοστά επιδοτήσεων (Διάγραμμα 9). Η Μακεδονία και Θράκη σχεδόν καθ'όλη τη διάρκεια της περιόδου εμφανίζει ΓΟΕ εκμεταλλεύσεων μεγαλύτερο από το ΓΟΕ της χώρας και το ποσοστό επιδοτήσεων κυμαίνεται από 15% μέχρι 40% περίπου. Αξιοσημείωτη είναι η εκτίναξη του ΓΟΕ πάνω από 13.000 για την περιφέρεια της Μακεδονίας-Θράκης.

Διάγραμμα 8 : ΓΟΕ εκμεταλλεύσεων από την ελαιοκομία για κάθε περιφέρεια



Πηγή: RICA 1989-2002

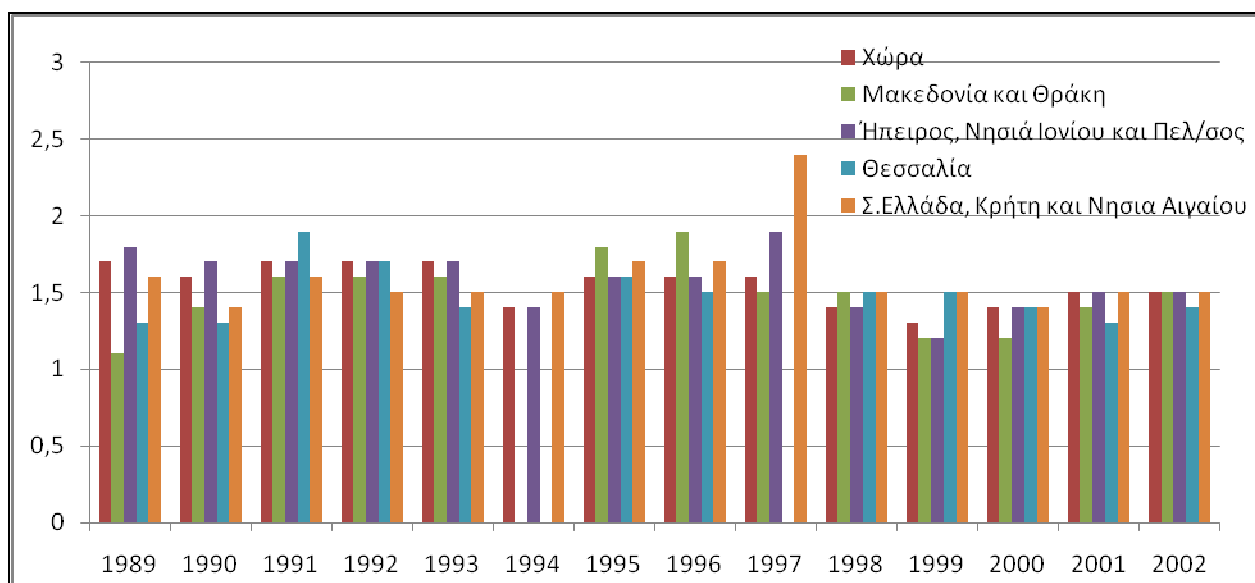
Διάγραμμα 9 : Ποσοστό επιδοτήσεων ως προς το ΓΟΕ για κάθε περιφέρεια (%)



Πηγή: RICA 1989-2002

Έντονες διαφορές μεταξύ των περιφερειών παρατηρούνται ως προς την οικογενειακή απασχολούμενη στην εκμετάλλευση εργασία (Διάγραμμα 10). Η οικογενειακή απασχόληση μειώνεται διαχρονικά σε όλες τις περιφέρειες ιδιαίτερα μετά το 1997, ενώ στο μεγαλύτερο μέρος της εξεταζόμενης περιόδου, η περιφέρεια με τη μικρότερη οικογενειακή απασχόληση είναι η Θεσσαλία με εξαίρεση τα έτη 1991 και 1992. Παρατηρείται επίσης ότι οι δια περιφερειακές διαφορές μειώνονται από 1998 και μετά.

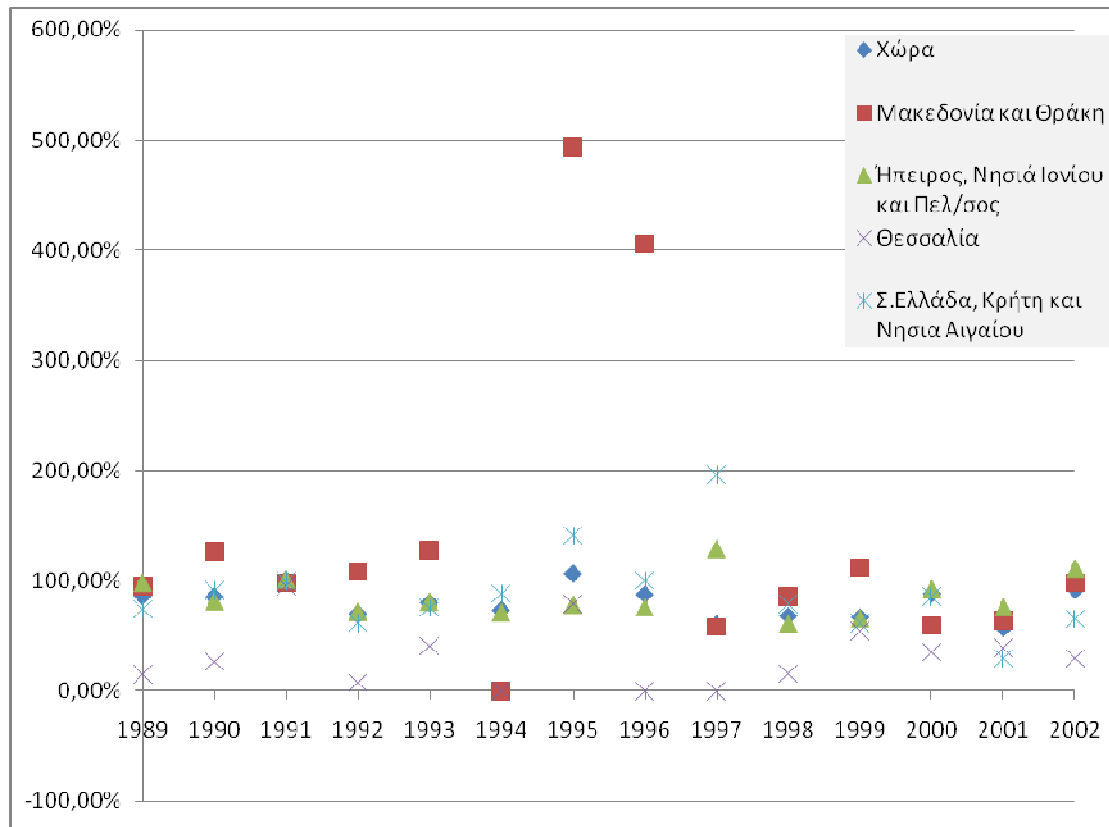
Διάγραμμα 10 : Απασχολούμενη Ανθρώπινη Εργασία για κάθε περιφέρεια (ΜΑΕ)



Πηγή: RICA 1989-2002

Ως αποτέλεσμα των παραπάνω μεγεθών , το ΓΟΕ ανά απασχολούμενες οικογενειακές ΜΑΕ σε σχέση με το Εισόδημα Αναφοράς, δηλαδή ο δείκτης οικονομικής βιωσιμότητας εμφανίζει έντονες διακυμάνσεις και τις περισσότερες φορές σε χαμηλά επίπεδα. Εξαιρέση αποτελεί η Μακεδονία και η Θράκη όπου τις περισσότερες φορές μέσα στην περίοδο 1989-2002 ο δείκτης βιωσιμότητάς που επιτυγχάνει είναι μεγαλύτερο από 100%. Αξιοσημείωτες τιμές λαμβάνει ο δείκτης για την περιφέρεια Μακεδονίας – Θράκης για τα έτη 1995 και 1996 που είναι περίπου 500% και 400% , δηλαδή το ΓΟΕ του αγρότη που ασχολείται με την ελαιοκομική εκμετάλλευση είναι περίπου 5 και 4 φορές μεγαλύτερο από το μέσο εισόδημα των ατόμων που ασχολούνται με το δευτερογενή και τριτογενή τομέα. Παρατηρούμε ότι οικονομική βιωσιμότητα εξασφαλίζει η Στ. Ελλάδα, η Κρήτη και τα νησιά Αιγαίου μόνο για την περίοδο 1995-1997.

Διάγραμμα 11 : Δείκτες οικονομικής βιωσιμότητας για κάθε περιφέρεια



Πηγή: RICA 1989-2002

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΙ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ – ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ

Στο κεφαλαίο αυτό γίνεται μια επισκόπηση των στοιχείων και ερευνητικών εργασιών που σχετίζονται με τα αγροτικά εισοδήματα, τα αγροτικά νοικοκυριά και τους οικογενειακούς προϋπολογισμούς. Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι με τον όρο οικογενειακός προϋπολογισμός ή προϋπολογισμός νοικοκυριού, ορίζεται ο σχεδιασμός για τα αναμενόμενα έσοδα, δαπάνες και αποταμιεύσεις που αφορούν ένα νοικοκυριό για μια ορισμένη χρονική περίοδο. Από την άλλη πλευρά, το “αγροτικό νοικοκυριό” ορίζεται με διαφορετικούς τρόπους, αναλόγως την έρευνα που θα αναλύσουμε παρακάτω.

Όσο αφορά, την έρευνα¹¹ για τα χαμηλά εισοδήματα στον τομέα της γεωργίας στις χώρες του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης-ΟΟΣΑ (Organisation for Economic Co-operation and Development - OECD), παρατηρούμε πως υπάρχουν διαφορετικοί ορισμοί για το αγροτικό νοικοκυριό. Έτσι λοιπόν, ο ΟΟΣΑ συνοψίζει τα κριτήρια για τον καθορισμό της έννοιας του αγροτικού νοικοκυριού, μέσω του ορισμού LIS παρακάτω:

- **Αγροτικά νοικοκυριά-Στενός Ορισμός**, ορίζονται εκείνα όπου το κύριο εισόδημα του νοικοκυριού προέρχεται από ανεξάρτητη δραστηριότητα στον τομέα της γεωργίας, ενώ
- **Αγροτικά νοικοκυριά-Ευρύς Ορισμός**, ορίζονται εκείνα στα οποία το νοικοκυριό εισπράττει έσοδα από ανεξάρτητη δραστηριότητά του στον τομέα της γεωργίας, ακόμα και αν το εισόδημα αυτό είναι μόνο ένα μικρό μέρος του συνολικού εισοδήματος των νοικοκυριών.

Στον πίνακα 4, παρατηρούμε τις τιμές που έχουν μερικές από τις χώρες του ΟΟΣΑ. Σημαντικό είναι να αναφερθεί, ότι για τις δεκαετίες που αναλύθηκαν τα δεδομένα του πίνακα δεν υπήρχαν στοιχεία για πολλές από τις συμμετέχουσες χώρες του οργανισμού αυτού, όπως συνέβη και για την Ελλάδα.

¹¹ Yasuhiko Kurashige, Bong Hwan Cho, (2001), p10-12.

Πίνακας 4. Αστάθμιστο μέγεθος του δείγματος σε ορισμό LIS

Χώρα	Έτος	Ευρύς Ορισμός	Στενός Ορισμός
Αυστραλία	89/90	364	248
	94/95	159	81
Καναδάς	87	711	315
	91	1008	385
	94	1419	563
Δανία	87	468	189
	92	466	182
Γαλλία	87	716	274
	91	693	259
	95	295	205
Γερμανία	84	37	27
	89	535	14
	94	158	18
Ιταλία	91	159	120
	95	154	100
Ηνωμένο Βασίλειο	87	63	47
	91	59	36
	95	55	42

Πηγή: Low incomes in agricultural in OECD countries, p.12.

Παρατηρώντας τον πίνακα 4, στην Αυστραλία μειώνονται τα αγροτικά νοικοκυριά μέσα σε μια πενταετία, αλλά αντιθέτως στον Καναδά η δημιουργία αγροτικών νοικοκυριών αυξάνεται. Γενικά, στις χώρες Δανία, Γαλλία, Ιταλία και Ηνωμένο Βασίλειο, τα αγροτικά νοικοκυριά μειώνονται διαχρονικά. Εξαιρείται η Γερμανία που γνωρίζει ένα peak το 1989, αλλά το 1994 άρχισε η μείωση των αγροτικών νοικοκυριών.

Το ίδιο βιβλίο¹², αναφέρει πως οι αγροτικές πολιτικές στις χώρες του ΟΟΣΑ έχουν αλλάξει από τη στήριξη των τιμών της αγοράς στις άμεσες εισοδηματικές ενισχύσεις. Τα αγροτικά νοικοκυριά επηρεάζονται από τις αγροτικές πολιτικές μέσω των τιμών στήριξης, των άμεσων ενισχύσεων και από διάφορες κοινωνικές παροχές (όπως π.χ. φοροαπαλλαγές, συνταξιοδότηση, επίδομα ανεργίας και σύστημα υγείας). Οι αγροτικές πολιτικές επικεντρώνονται κυρίως στην αγροτική παραγωγή και στην

¹² Yasuhiko Kurashige, Bong Hwan Cho, (2001), p37.

παραγωγικότητα της γεωργίας, και υπάρχουν αρκετά προγράμματα που αφορούν τον αγροτικό τομέα, και τα οποία στοχεύουν στα αγροτικά νοικοκυριά.

Γενικά, η χαμηλή παραγωγικότητα της γεωργίας θεωρείται ως ένας από τους κύριους λόγους για την αύξηση της συχνότητας των χαμηλών εισοδημάτων. Επιπλέον, το χαμηλό κόστος ευκαιρίας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων περιορίζει τις επιλογές των γεωργών για εξωγεωργικά κέρδη. Οι φόροι και οι μεταβιβάσεις μπορούν και ανακουφίζουν την εισοδηματική ανισότητα, έστω και αν δεν είναι αυτός ο κύριος σκοπός τους.

Μια έρευνα των Καρανικόλα, Ζωγραφάκη και Μαρτίνο (2008), έγινε με τα στοιχεία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών (ΕΟΠ) για τα έτη 1987/88, 1993/94, 1998/99 και 2004/5, όπου και εδώ τα αγροτικά νοικοκυριά χωρίστηκαν σε τρεις βασικές κατηγορίες. Έτσι έχουμε:

- **Τα αγροτικά νοικοκυριά:** στα οποία ο αρχηγός του νοικοκυριού δηλώνει γεωργός ή κτηνοτρόφος ή αλιεύς.
- **Τα μη αγροτικά νοικοκυριά:** στα οποία το εισόδημα των νοικοκυριών προέρχεται εκτός γεωργίας και ίσως κάποιο επιπλέον εισόδημα από τη γεωργία ή το εισόδημα προέρχεται από την ενασχόλησή τους με τη γεωργία και παράλληλα εισπράττουν και τις αγροτικές επιδοτήσεις.
- **Οριακά αγροτικά νοικοκυριά:** στα οποία ο αρχηγός του νοικοκυριού δεν είναι γεωργός, το εισόδημα του νοικοκυριού δεν προέρχεται από τη γεωργία και η μοναδική σχέση τους με τη γεωργία είναι η είσπραξη κάποιου ποσού αγροτικών επιδοτήσεων από αγροτικά προϊόντα που παράγουν και τα προορίζουν για αυτοκατανάλωση.

Από την έρευνα αυτή, παρατηρούμε τη μείωση των αγροτικών νοικοκυριών στο χρονικό διάστημα 1998 έως 2005. Η μείωση αυτή φτάνει στο ήμισυ του συνολικού αριθμού των αγροτικών νοικοκυριών, ενώ η ποσοστιαία συμμετοχή τους στο σύνολο των νοικοκυριών της χώρας μειώνεται από το 12,5% του 1988 στο 5,3% του 2005. Τα μη αγροτικά νοικοκυριά παρουσιάζουν μια σταθερότητα, αφού αντιπροσώπευαν και εξακολουθούν να αντιπροσωπεύουν το 8% των συνολικών

νοικοκυριών. Τα οριακά αγροτικά νοικοκυριά αντιπροσωπεύουν το 2,3% των συνολικών νοικοκυριών.

Τα παραπάνω στοιχεία της έρευνας αυτής μας δείχνουν ότι η γεωργία ως «επάγγελμα» χρησιμοποιείται κυρίως ως δευτερεύουσα πηγή εισοδήματος ή για την παραγωγή αγροτικών προϊόντων τα οποία προορίζονται για αυτοκατανάλωση. Επιπλέον, ο αριθμός των νοικοκυριών που στηρίζουν τον πρωτογενή τομέα μειώνεται με γοργούς ρυθμούς. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι πολλοί αγρότες θα καταφύγουν σε άλλου είδους επαγγέλματα με συνέπεια να αντιμετωπίσουμε έντονα το πρόβλημα της αστυφιλίας.

Σε μια άλλη έρευνα που διεξήχθη από τη Eurostat (Income of Agriculture Household Sector) το έτος 1999, προέκυψαν διαφορετικοί ορισμοί σε ό,τι αφορά τα αγροτικά νοικοκυριά και τα οριακά αγροτικά νοικοκυριά, σε σχέση με τους ορισμούς που δόθηκαν παραπάνω. Έτσι λοιπόν, οι ορισμοί της έρευνας αυτής είναι οι εξής:

- **Τα αγροτικά νοικοκυριά (Στενός Ορισμός-Narrow Definition):** στα οποία ο αρχηγός του νοικοκυριού αντλεί το κύριο εισόδημά του από «ανεξάρτητη δραστηριότητα στη γεωργία».

- **Οριακά αγροτικά νοικοκυριά (Ευρύς Ορισμός-Broad Definition):** ονομάζονται τα νοικοκυριά όπου οποιοδήποτε μέλος του νοικοκυριού έχει κάποιο εισόδημα από αγροτική εκμετάλλευση αλλά το εισόδημα αυτό δεν αποτελεί το κύριο εισόδημα του αρχηγού.

Τα αγροτικά νοικοκυριά αποτελούν το 65% του συνόλου των αγροτικών νοικοκυριών στη χώρα μας, ενώ τα οριακά αγροτικά νοικοκυριά αποτελούν το υπόλοιπο 35%. Επιπλέον, στην έρευνα αυτή παρατηρούμε τη μείωση των αγροτικών νοικοκυριών από 655.00 το 1982 σε 384.000 το 1995, μια μείωση της τάξεως του (-) 41,3%, ενώ τα οριακά αγροτικά νοικοκυριά αυξάνονται από 78.000 το 1982 στο 217.000 το 1994, μια αύξηση της τάξεως του (+)178,2%. Για ακόμη μια φορά διαπιστώνουμε την επιθυμία των γεωργών να εγκαταλείψουν τη γεωργία ή να την προτιμούν ως δεύτερη απασχόληση, ώστε να μετακινηθούν προς τα μεγάλα κέντρα και τις πόλεις για την αναζήτηση άλλου είδους μορφής επαγγέλματος.

Μια σημαντική έρευνα που δημοσιεύθηκε από τους Καρανικόλα, Ζωγραφάκη και Μαρτίνο, (2008), σε ανάλυση¹³ που έγινε μετά την επεξεργασία των δεδομένων της ΕΟΠ για τις χρονικές περιόδους 1987/88, 1993/94, 1998/99 και 2004/05, προκύπτει ότι τα εισοδήματα των νοικοκυριών που δεν έχουν κανένα εισόδημα ή καμία επιδότηση από τη γεωργία, βρίσκονται σε υψηλότερη θέση και μάλιστα αρκετά πιο πάνω από το μέσο όρο. Ακολουθούν, τα εισοδήματα των **οριακών αγροτικών νοικοκυριών**, τα οποία επίσης βρίσκονται πάνω από το μέσο όρο. Στη συνέχεια βρίσκονται τα **μη αγροτικά νοικοκυριά**, τα οποία θεωρούνται και αυτά σχετικά υψηλού εισοδηματικού επιπέδου παρά το γεγονός ότι υστερούν του μέσου όρου και τελευταία έρχονται τα **αγροτικά νοικοκυριά** τα οποία βρίσκονται αρκετά πιο κάτω του μέσου όρου. Έτσι λοιπόν, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οι αγρότες απολαμβάνουν κατώτερα εισοδήματα από το μέσο εισόδημα που κατέχουν οι άλλοι παραγωγικοί κλάδοι.

Μια ακόμη έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τους Μητράκο και Σαρρή, (2004), μελετά τα αγροτικά εισοδήματα και τις δαπάνες των αγροτικών νοικοκυριών. Τα στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν προέρχονταν από την Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών, για τις χρονικές περιόδους 1987/88, 1993/94 και 1998/99. Το πρόβλημα του ορισμού των αγροτικών νοικοκυριών απασχόλησε και αυτή τη μελέτη. Συνοπτικά δίνονται οι παρακάτω ορισμοί:

- **Πρώτος ορισμός:** Αγροτικά νοικοκυριά ονομάζονται εκείνα στα οποία ο αρχηγός δήλωσε ως επάγγελμα «αγρότης» (γεωργός, κτηνοτρόφος ή αλιεύς).
- **Δεύτερος ορισμός:** Αγροτικά νοικοκυριά ονομάζονται εκείνα στα οποία ο αρχηγός ήταν απασχολούμενος στον αγροτικό (πρωτογενή) τομέα.
- **Τρίτος ορισμός:** Αγροτικά νοικοκυριά ονομάζονται εκείνα που συγκέντρωναν τουλάχιστον το 50% του συνολικού εισοδήματος από αγροτικά εισοδήματα ή εναλλακτικά το μεγαλύτερο εισόδημά τους προέρχονταν από αγροτική πηγή.

Έτσι λοιπόν, ο πρώτος ορισμός δίνει έμφαση στο επάγγελμα του αρχηγού, ο δεύτερος δίνει έμφαση στον τομέα της οικονομικής δραστηριότητας του αρχηγού και

¹³ Εργασία των Καρανικόλα, Ζωγραφάκη και Μαρτίνο, (2008), μετά από επεξεργασία των πρωτογενών δεδομένων από την ΕΟΠ για τη χρονική περίοδο 2004/05 και σε συνδυασμό με την εργασία των Μητράκου και Σαρρή, (2003) για την ΕΟΠ τις χρονικές περιόδους 1987/88, 1993/94, και 1998/99.

ο τρίτος στο μέγεθος του αγροτικού εισοδήματος σε σχέση με το συνολικό εισόδημα. Με βάση τα στοιχεία της ΕΟΠ για τη χρονική περίοδο 1998/99 και 1993/94, δημιουργήσαμε τον παρακάτω πίνακα 5, σύμφωνα πάντα και με τους ορισμούς που δίνει η έρευνα των Μητράκου και Σαρρή.

**Πίνακας 5. Ποσοστά των ορισμών σε σχέση με το σύνολο των νοικοκυριών
(Δεδομένα από ΕΟΠ)**

Χρονική Περίοδος	Σύνολο νοικοκυριών	Πρώτος Ορισμός	Δεύτερος Ορισμός	Τρίτος Ορισμός
1998/99	6.258	8.3% (522)	9.5% (595)	7% (438)
1993/94	6.756	9.4% (637)	10.5% (706)	8.1% (546)

Πηγή: ΕΟΠ (1998/99 ΚΑΙ 1993/94)

Το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα ανά μήνα των αγροτικών νοικοκυριών της χώρας έφθασε το 1999 τα €474.54 έναντι του μέσου συνολικού εισοδήματος ανά μήνα €624.80 για το σύνολο των νοικοκυριών και €638.59 για τη αγροτικά νοικοκυριά. Τα αποτελέσματα αυτά μας δείχνουν πως τα αγροτικά νοικοκυριά απολαμβάνουν ένα χαμηλότερο επίπεδο εισοδήματος έναντι των μη αγροτικών νοικοκυριών. Η διαφορά των μέσων εισοδημάτων ανά μήνα είναι ιδιαίτερα σημαντική, της τάξεως του 34,6%.

Από την άλλη πλευρά, το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα των αγροτικών νοικοκυριών της χώρας για το 1994 ήταν €391.20 έναντι του μέσου συνολικού εισοδήματος €514.45για το σύνολο των νοικοκυριών και €527.37για τα μη αγροτικά νοικοκυριά. Η διαφορά των μέσων εισοδημάτων των αγροτικών και μη αγροτικών νοικοκυριών ήταν για το έτος 1995 ένα ποσοστό της τάξεως του 34,8%.

Στην ίδια έρευνα, ένα μικρό ποσοστό του συνολικού εισοδήματος των αγροτικών νοικοκυριών προέρχεται αποκλειστικά από την άσκηση της γεωργίας ως κύριο επάγγελμα, ενώ το ποσοστό αυτό με το πέρασμα το χρόνων μειώνεται. Ένα σημαντικό ποσοστό συνολικού εισοδήματος προέρχεται από άμεσες γεωργικές ενισχύσεις (επιδότησεις), ενώ το ποσοστό των ενισχύσεων αυτών φαίνεται να αυξάνει σημαντικά διαχρονικά από το 3,1% το 1998 στο 7,4% το 1994 και στο 11,6% το 1999.

Το ποσοστό των εισοδημάτων σε είδος από τη δική τους γεωργική ή κτηνοτροφική εκμετάλλευση (αυτοκατανάλωση) είναι ιδιαίτερα υψηλό, αλλά με το πέρασμα του χρόνου και της αλλαγής του τρόπου ζωής, το ποσοστό αυτό μειώνεται διαχρονικά αφού από 8,3% το 1994 μειώθηκε στο 5% το 1999. Οι μισθοί και τα ημερομίσθια συμμετέχουν στο συνολικό εισόδημα των αγροτικών νοικοκυριών της χώρας με μικρό ποσοστό, 10,5% το 1988, 7,8% το 1994 και 9,1% το 1999. Το ίδιο συμβαίνει και με το εισόδημα που προέρχεται από συντάξεις (από 6,6% το 1988 σε 5,8% το 1999) αλλά και με το ποσοστό συμμετοχής των εισοδημάτων από αυτοαπασχόληση και επιχειρήσεις εκτός του γεωργικού επαγγέλματος (από 5,9% το 1988 σε 4,4% το 1999). Αντιθέτως, σημαντικά αυξανόμενο είναι το ποσοστό συμμετοχής των χρηματικών και τεκμαρτών ενοικίων (από 2,4% σε 4%, από 9,3% σε 11,3%, αντίστοιχα) την χρονική περίοδο 1988-1999.

Συγκρίνοντας, τις έρευνες των Καρανικόλα κ.ά., (ΕΟΠ 2004/05) και των Μητράκου και Σαρρή (ΕΟΠ 1987/88, 1993/94 και 1998/99), διαπιστώνουμε ότι τα λοιπά νοικοκυριά (δηλαδή εκείνα που δεν έχουν κανένα εισόδημα ή επιδότηση από τη γεωργία), βρίσκονται σταθερά στην πρώτη θέση και μάλιστα αρκετά πιο πάνω από το μέσο όρο. Η διαφορά αυτής της κατηγορίας σε σχέση με τις υπόλοιπες δύο, ήταν μεγαλύτερη στο παρελθόν, αλλά με τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου στα αγροτικά νοικοκυριά τα τελευταία χρόνια, ελαττώθηκε. Στη δεύτερη θέση, βρίσκονται τα οριακά αγροτικά νοικοκυριά, ενώ στην τρίτη κατέχουν «πατροπαράδοτα» τα αγροτικά νοικοκυριά. Με λίγα λόγια, και παρατηρώντας τα παραπάνω αποτελέσματα διαπιστώνουμε για ακόμη μια φορά ότι υπάρχει αρνητική σχέση της γεωργίας ως κλάδου απασχόλησης με το επίπεδο ευημερίας, και συνεχίζει να διαιωνίζεται η σχέση αυτή.

Από εκτιμήσεις των Οικονομικών Λογαριασμών της Γεωργίας, κατά τη χρονική περίοδο 1990 έως 1997, όπως επίσης και από τους Εθνικούς Λογαριασμούς και τις Έρευνες Απασχόλησης της ΕΣΥΕ προκύπτει ότι η σχέση του αγροτικού εισοδήματος προς το μέσο συνολικό εισόδημα είναι 72% και προς το μη αγροτικό εισόδημα 60%. Από τα στοιχεία αυτά είναι προφανές ότι το αγροτικό εισόδημα παραμένει σημαντικά κατώτερο από το αντίστοιχο μέσο. Από την άλλη πλευρά, στα αποτελέσματα που αφορούν τη χρονική περίοδο 1991 έως 1995, το γεωργικό εισόδημα είναι εμφανώς βελτιωμένο από το παρελθόν, αφού πριν το 1981 το

αγροτικό εισόδημα ήταν χαμηλότερο του 50% του μέσου, ενώ το 1981 είχε ένα ποσοστό της τάξεως του 58,8%.

Σύμφωνα με την εργασία του Μόσχου Ευάγγελου, (2009), μας δίνεται μια ολοκληρωμένη εικόνα για τη δομή των εισοδημάτων των νοικοκυριών, τη δομή των δαπανών και το καταναλωτικό πρότυπο των νοικοκυριών αυτών, ύστερα από επεξεργασία των δεδομένων από την ΕΟΠ 2004/05. Η οικονομική κατάσταση των νοικοκυριών αποτυπώνεται σύμφωνα με το κατά κεφαλήν εισόδημα του νοικοκυριού.

Οι πηγές εισοδήματος χωρίζονται όπως παρατηρούμε και στον πίνακα 6, σε επτά κατηγορίες, οι οποίες είναι: μισθοί και ημερομίσθια, γεωργικά εισοδήματα, λοιπά εισοδήματα (όπως π.χ. ενοίκια, τόκους, κτλ), εισοδήματα από συντάξεις, εισοδήματα κοινωνικής πολιτικής (όπως π.χ. οικογενειακά επιδόματα, ανεργίας, γάμου, κτλ), τεκμαρτά εισοδήματα και μεταβιβάσεις.

Πίνακας 6. Διάρθρωση (%) του μέσου κατά κεφαλήν εισοδήματος των νοικοκυριών ανά κατηγορία διάκρισης, κατά πηγή προέλευσης

ΠΗΓΕΣ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΑ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ			ΑΡΧΗΓΟΣ ΣΥΝΤΑΞΙΟΥΧΟΣ ΤΟΥ ΟΓΑ	ΜΗ ΑΓΡΟΤΙΚΑ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ
	ΑΡΧΗΓΟ <40 ΕΤΩΝ	ΑΡΧΗΓΟ 40-55 ΕΤΩΝ	ΑΡΧΗΓΟ >56 ΕΤΩΝ		
ΜΙΣΘΟΙ & ΗΜΕΡΟΜΙΣΘΙΑ	24.6	31.3	34.9	8.2	114.8
ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ	1645.2	1128.6	985.8	160.2	27.2
ΛΟΙΠΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ	14.4	22.6	50.9	48.1	110.1
ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΣΥΝΤΑΞΕΙΣ	10.4	12.5	36.8	112.9	103.5
ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	39.5	28.8	50.8	77.5	106.4
ΤΕΚΜΑΡΤΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ	56.4	70.2	88.0	108.5	100.5
ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΕΙΣ	5.1	135.8	142.7	40.4	105.3
ΣΥΝΟΛΟ	91.2	80.6	87.9	63.7	105.1

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών (2005), ΕΣΥΕ

Παρατηρώντας του Πίνακες 6 & 7, διαπιστώνουμε ότι τα υψηλότερα εισοδήματα καταγράφονται στην ομάδα των μη αγροτικών νοικοκυριών των οποίων το κατά κεφαλήν εισόδημα είναι €900,64. Επιπλέον, τα συνολικά μέσα κατά κεφαλήν εισοδήματα των αγροτικών νοικοκυριών, υπολείπονται των αντίστοιχων εισοδημάτων των μη αγροτικών νοικοκυριών. Ειδικότερα, το συνολικό μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα των αγροτικών νοικοκυριών με αρχηγό ηλικίας μικρότερης των 40 ετών ανέρχεται στα €782,15 και προσεγγίζει το μέσο συνολικό εισόδημα κατά 91,2% η οποία και αποτελεί την πιο υψηλή προσέγγιση σε σχέση με τα άλλα αγροτικά προϊόντα.

Η αμέσως επόμενη προσέγγιση είναι αυτή των αγροτικών νοικοκυριών με αρχηγό άνω των 56 ετών, η οποία έχει μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα €753,6 και αντιστοιχεί στο 88% περίπου του μέσου συνολικού κατά κεφαλήν εισοδήματος. Με το ίδιο σκεπτικό ακολουθούν, τα αγροτικά νοικοκυριά με αρχηγούς ηλικίας από 40-55 ετών (€691,01 – 80,6%) και τέλος, τα νοικοκυριά με αρχηγό συνταξιούχο του ΟΓΑ (€545,78 – 63,7%).

Στην πρώτη ομάδα «μισθοί και ημερομίσθια» παρατηρούμε ότι τα μη αγροτικά νοικοκυριά υπερβαίνουν το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα κατά 114,8%. Αντίστοιχα, όσο αφορά τα αγροτικά νοικοκυριά με αρχηγό άνω των 56 ετών φτάνουν στο 34,9% του αντίστοιχου κατά κεφαλήν μέσου εισοδήματος, ενώ για την πρώτη και τη δεύτερη ομάδα τα ποσοστά αυτά φτάνουν το 31,3% και 24,6% αντίστοιχα. Τα ποσοστά αυτά μας δείχνουν ότι τα αγροτικά νοικοκυριά έχουν ανάγκη τα εισοδήματα αυτά, αφού η γεωργία ως μοναδική απασχόληση δεν μπορεί να καλύψει τις ανάγκες τους. Επιπλέον, παρατηρούμε ότι παρόλο που το μέγεθος των γεωργικών εισοδημάτων παραμένει μείζονος σημασίας για όλες τις αγροτικές ομάδες, φθίνει από τη νεότερη προς τη μεγαλύτερη ηλικιακή ομάδα.

Πίνακας 7. Μέσο κατά κεφαλήν οικογενειακό εισόδημα των νοικοκυριών ανά κατηγορία διάκρισης, κατά πηγή προέλευσης

ΠΗΓΕΣ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΑ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ			ΑΡΧΗΓΟΣ ΣΥΝΤΑΞΙΟΥΧΟΣ ΤΟΥ ΟΓΑ	ΜΗ ΑΓΡΟΤΙΚΑ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ	ΣΥΝΟΛΟ
	ΑΡΧΗΓΟ <40 ΕΤΩΝ	ΑΡΧΗΓΟ 40-55 ΕΤΩΝ	ΑΡΧΗΓΟ >56 ΕΤΩΝ			
ΜΙΣΘΟΙ & ΗΜΕΡΟΜΙΣΘΙΑ	87.9	111.9	124.9	29.4	410.7	357.9
ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ	558.1	382.8	334.4	54.4	9.2	33.9
ΛΟΙΠΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ	4.8	7.5	16.9	15.9	36.5	33.1
ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΣΥΝΤΑΞΕΙΣ	20.6	24.8	73	223.9	205.2	198.4
ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	16.8	12.3	21.7	33.1	45.6	42.8
ΤΕΚΜΑΡΤΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΑ	92.7	115.5	144.7	178.5	165.4	164.5
ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΕΙΣ	1.4	36.1	38	10.7	28	26.6
ΣΥΝΟΛΟ	782.15	691.01	753.6	545.78	900.64	857.3

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών (2005), ΕΣΥΕ

Στα λοιπά εισοδήματα του πίνακα 6, παρατηρούμε ότι τα μη αγροτικά νοικοκυριά υπερβαίνουν το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα αυτής της ομάδας κατά 110,1%. Σημαντικό ρόλο φαίνεται να παίζει η τρίτη ομάδα των αγροτικών νοικοκυριών με ποσοστό 51%, ενώ η πρώτη και η δεύτερη ομάδα έχουν ποσοστά 22,6% και 14,4%, αντίστοιχα. Επιπλέον, σημαντική πηγή εισοδήματος φαίνεται να είναι η σύνταξη του ΟΓΑ, με ποσοστό 48,1%.

Στα εισοδήματα από συντάξεις, παρατηρούμε ότι τα νοικοκυριά με αρχηγό συνταξιούχο του ΟΓΑ, υπερβαίνουν το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα αυτής της πηγής κατά 112,9% και αμέσως μετά ακολουθεί η κατηγορία των μη αγροτικών νοικοκυριών με ποσοστό 3,5%. Αλλά και στις τρεις ομάδες των αγροτικών νοικοκυριών αυτή η πηγή εισοδήματος θεωρείται σημαντική.

Η συνεισφορά εισοδημάτων κοινωνικής πολιτικής για τα μη αγροτικά νοικοκυριά ξεπερνούν το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα με ποσοστό 6,4%, ενώ υψηλό

ποσοστό της τάξεως του 77,5% έχουν τα νοικοκυριά με αρχηγό συνταξιούχο του ΟΓΑ.

Με τα δεδομένα των δυο πινάκων, τα τεκμαρτά εισοδήματα εκφράζουν την υψηλή συμβολή αυτών στα γεωργικά νοικοκυριά αφού και για τις τρεις αγροτικές ομάδες τα τεκμαρτά εισοδήματα αγγίζουν το 56,4% του μέσου τεκμαρτού εισοδήματος που αντιστοιχεί στην πρώτη αγροτική ομάδα, το 70,2% στη δεύτερη ομάδα και 88% στην τρίτη ομάδα.

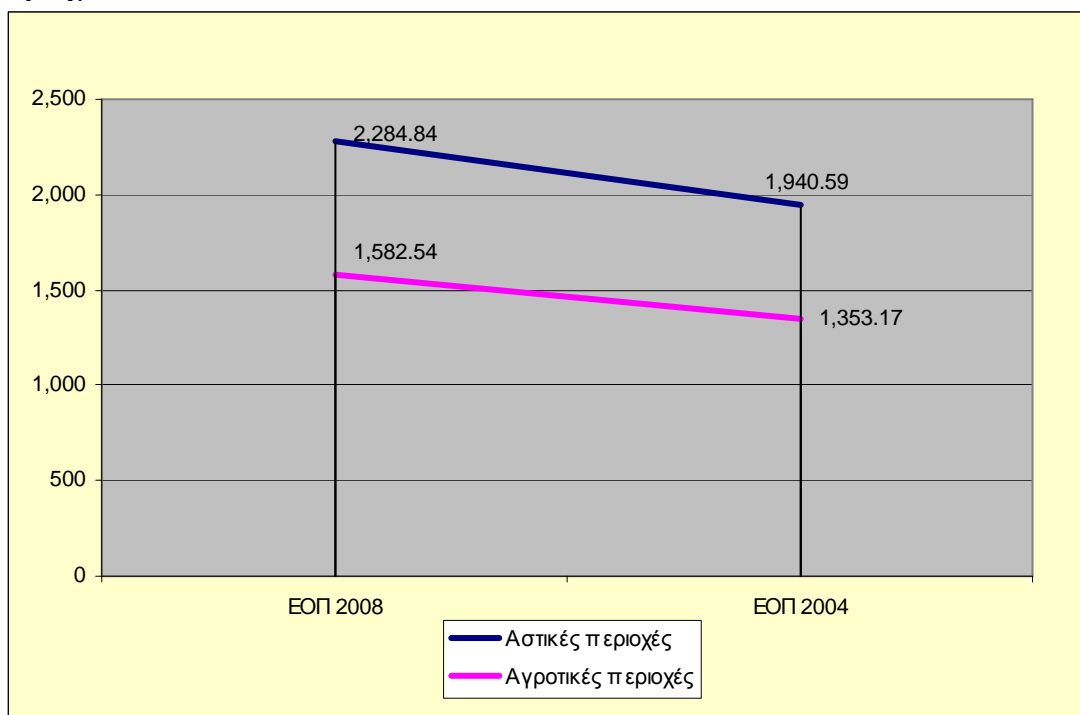
Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι τα εισοδήματα που προέρχονται από μεταβιβάσεις και αφορούν τα αγροτικά νοικοκυριά της δεύτερης και τρίτης ομάδας, υπερβαίνουν το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα αυτής της ομάδας εισοδήματος κατά 35,8% και 42,7, αντίστοιχα.

Σύμφωνα με την ΕΣΥΕ¹⁴, (2004), σε ότι αφορά στην οικονομική ανισότητα ανά πεμπτημόριο, το 7% των εισοδημάτων κατέχονται από το 20% του «φτωχού» πληθυσμού, ενώ το 40,4% των εισοδημάτων κατέχονται από το 20% του «πλούσιου» πληθυσμού. Από το δείκτη ανισοκατανομής ανά δεκατημόριο προκύπτει ότι το 10% του φτωχότερου πληθυσμού κατέχει το 2,5% του διαθέσιμου εισοδήματος, ενώ το 10% του πλουσιότερου τμήματος του πληθυσμού κατέχει το 25,1%.

Επιπλέον, σύμφωνα με στοιχεία της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών για το 2008, που δημοσιεύτηκαν με δελτίο τύπου από την Ελληνική Στατιστική Αρχή, τα νοικοκυριά που διαμένουν σε αγροτικές περιοχές δαπανούν, κατά μέσο όρο (Διάγραμμα 12), το 69% των δαπανών των νοικοκυριών που διαμένουν σε αστικές περιοχές.

¹⁴ Δελτίο τύπου της ΕΣΥΕ στις 18/01/2007.

Διάγραμμα 12: Μέση μηνιαία δαπάνη των νοικοκυριών σε αστικές και αγροτικές περιοχές



Πηγή: ΕΟΠ 2008 και 2004

Συμπερασματικά, θα λέγαμε πως το αγροτικό οικογενειακό εισόδημα ελαττώνεται διαχρονικά, αποτέλεσμα του οποίου είναι πολλοί αγρότες να έχουν το επάγγελμα του γεωργού ως δεύτερη ασχολία, και η πρώτη τους ασχολία να είναι κάποιο εξωγεωργικό επάγγελμα. Αυτό έχει ως συνέπεια να ελαττώνεται ο «γεωργικός» πληθυσμός της ελληνικής υπαίθρου και να μεγαλώνει ηλικιακά, ενώ πολλοί από αυτούς προτιμούν να ζήσουν στα μεγάλα αστικά κέντρα, με αποτέλεσμα την ερημοποίηση της αγροτικής υπαίθρου.

Όπως διαπιστώσαμε και με τις παραπάνω έρευνες, το κύριο εισόδημα των αγροτών δεν προέρχεται από τη γεωργία αλλά από επιδοτήσεις, από συντάξεις ή από εξωγεωργικές εργασίες, κ.ά. Επιπλέον, τα γεωργικά εισοδήματα και το επίπεδο ευημερίας των αγροτικών νοικοκυριών με όποιο τρόπο και να εξεταστούν, είτε μέσω του ισοδύναμου κατά κεφαλήν εισοδήματος, είτε μέσω της ισοδύναμης κατά κεφαλήν καταναλωτικής δαπάνης, είναι σημαντικά χαμηλότερα και από τα εισοδήματα των μη αγροτικών νοικοκυριών, αλλά και από τα μέσα εισοδήματα της χώρας.

Η αγροτική πολιτική, με την εφαρμογή των διαφόρων μέτρων που αναφέρθηκαν παραπάνω προσπαθεί να αντιμετωπίσει το χαμηλό οικογενειακό εισόδημα των αγροτικών νοικοκυριών αλλά μέχρι και σήμερα δεν τα έχει καταφέρει απολύτως. Οι αγροτικές αλλαγές θα πρέπει να επικεντρωθούν οπωσδήποτε στη συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού στα χωριά, γιατί εάν δε συμβεί αυτό παραχωρείται στον διεθνή ανταγωνισμό απλόχερα η εγχώρια αγορά μας, με συνέπεια τη μείωση των εισοδημάτων.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

5.1 Εισαγωγή

Σκοπός του δεύτερου μέρους της εργασίας είναι η ανάλυση και παρουσίαση των προσδιοριστικών παραγόντων που κατατάσσουν ένα νοικοκυριό με ελαιοκομική εκμετάλλευση σε νοικοκυριό υψηλής εισοδηματικής κατηγορίας. Παράλληλα παρουσιάζονται βασικά γεωργοοικονομικά μεγέθη των ελαιοκομικών εκμεταλλεύσεων της έρευνας.

Το τμήμα αυτό αποτελείται από τα εξής μέρη:

- Παρουσίαση της μεθοδολογίας, η οποία χρησιμοποιήθηκε για την έρευνα.
- Παρουσίαση της φυσιογνωμίας των περιοχών μελέτης.
- Παρουσίαση δεδομένων έρευνας.
- Περιγραφική στατιστική ανάλυση δείγματος.
- Περιγραφή Οικονομτρικής ανάλυσης probit και διεξαγωγή αποτελεσμάτων.
- Συζήτηση σχετικά με τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την ανάλυση των στοιχείων.
- Τέλος, το τμήμα αυτό της εργασίας, ολοκληρώνεται με την ενότητα των συμπερασμάτων.

5.2 Μεθοδολογία

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται ορισμένα ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά των περιοχών μελέτης της έρευνας για τη διερεύνηση του εισοδήματος των αγροτικών οικογενειών με εκμεταλλεύσεις ελαιόδεντρων. Πιο συγκεκριμένα, στην έρευνα πρόκειται να συμμετέχουν 431 εκμεταλλεύσεις από 7 γεωγραφικές περιοχές της επικράτειας και κυρίως της Πελοποννήσου. Οι περιοχές αυτές είναι η Αμοργός, τα Κρέστενα Ηλείας, η Αρχαία Επίδαυρος Αργολίδας, η περιοχή Κοσκινά Ηλείας, το Καπαρέλλι Βοιωτίας, το Άστρος Κυνουρίας Αρκαδίας και διάφορες περιοχές του νομού Μεσσηνίας (Λυκότραφο, Μάδενα, Αβράμιο,

Λευκοχώρα). Τα στοιχεία αυτά προέκυψαν από επιτόπιες έρευνες που έγιναν στις αντίστοιχες περιοχές, για λογαριασμό μελετών που διεξήχθησαν στο εργαστήριο Πολιτικής Οικονομίας και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών. Η χρονική περίοδος που αναφέρονται τα στοιχεία της έρευνας είναι το 2005 και 2006, εκτός της Αμοργού που αναφέρονται στο οικονομικό έτος 2004.

Στο επόμενο κεφάλαιο, 6, πριν την οικονομετρική ανάλυση με τη μέθοδο probit μέσω του Προγράμματος E-Views, γίνεται μια περιγραφική στατιστική ανάλυση των συνεχών και δίτιμων ερμηνευτικών μεταβλητών – παραγόντων που αφορούν τα χαρακτηριστικά των εκμεταλλεύσεων του δείγματος, μέσω του προγράμματος SPSS.

Παρακάτω, σε κάθε περιοχή πρόκειται να αναφερθούν στοιχεία που αφορούν τις εκμεταλλεύσεις ελαιόδεντρων, στοιχεία κλάδων παραγωγής, στοιχεία εξωγεωργικής απασχόλησης, ποσοστά εξωγεωργικού και γεωργικού εισοδήματος και μονάδων ανθρώπινης εργασίας μέσα σε κάθε νοικοκυριό.

5.3 Περιοχή Αμοργού

Η περιοχή της Αμοργού βρίσκεται στην ευρύτερη περιοχή του νομού των Κυκλάδων. Πρόκειται για το ανατολικότερο νησί των Κυκλάδων και αποτελεί τη φυσική δίοδο από τις Κυκλάδες προς τα Δωδεκάνησα. Η συνολική έκταση του νησιού είναι 121 τετ. χιλ και κατατάσσεται ως το έβδομο μεγαλύτερο νησί των Κυκλάδων. Η μορφολογία του εδάφους της Αμοργού είναι ενός τυπικού Κυκλαδίτικου νησιού με αραιή βλάστηση και έντονα βραχώδες τοπίο. Ο πληθυσμός του Δήμου Αμοργού, με βάση την απογραφή του 2001, ανερχόταν σε 1.859 κατοίκους.

Στην περιοχή του Βορείου τμήματος της Αμοργού (Δ.Δ. Αιγιάλης και Θολαρίων) βρίσκονται 169 εκμεταλλεύσεις με συνολική έκταση 15.638 στρέμματα, από τα οποία τα 5.638 στρέμματα είναι η χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση τους.

Τα κύρια χαρακτηριστικά που αφορούν την συγκεκριμένη περιοχή είναι τα παρακάτω:

1) Το μέσο μέγεθος κάθε εκμετάλλευσης είναι 65,9 στρέμματα ενώ το μέσο μέγεθος ελαιοκαλλιέργειας είναι 6,38 στρέμματα. Άρα, το 10% περίπου των εκτάσεων καλύπτουν ελαιόδεντρα.

2) Ως προς την εξωγεωργική απασχόληση, το 31% των οικογενειών έχουν μέλη με μισθωτή απασχόληση, ενώ ένα 24% των οικογενειών έχουν μέλη με αυτοαπασχόληση εκτός γεωργίας.

3) Τα ποσοστά εξωγεωργικού και γεωργικού εισοδήματος στη μέση εκμετάλλευση είναι 16% και 84% αντίστοιχα.

4) Η μέση εκμετάλλευση έχει ακαθάριστο κέρδος 2.977€κατά μέσο όρο.

5) Οι μονάδες ανθρώπινης εργασίας του κάθε νοικοκυριού εντός και εκτός εκμετάλλευσης είναι 0,42 και 1,35 κατά μέσο όρο αντίστοιχα.

6) Οι ξένες μονάδες ανθρώπινης εργασίας που εργάζονται σε κάθε νοικοκυριό εντός εκμετάλλευσης είναι 0,10 κατά μέσο όρο.

7) Η μέση εκμετάλλευση απασχολεί περίπου 0,52 Μ.Α.Ε κατά μέσο όρο.

5.4 Περιοχή Κρέστενα Ηλείας

Τα Κρέστενα είναι έδρα του δήμου Σκιλλούντος στο νομό Ηλείας. Τα Κρέστενα είναι κτισμένα αμφιθεατρικά σε καταπράσινα πευκόφυτα υψώματα. Βρίσκονται 20 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά της πρωτεύουσας του νομού. Το 2001 υπήρχαν 5.783 κάτοικοι (ποσοστό 3% του πληθυσμού του νομού).

Στην περιοχή αυτή βρίσκονται 683 εκμεταλλεύσεις με συνολική έκταση 7.500 στρέμματα. Τα κύρια χαρακτηριστικά που αφορούν την περιοχή είναι τα παρακάτω:

1) Το μέσο μέγεθος κάθε εκμετάλλευσης είναι περίπου 16 στρέμματα κατά μέσο όρο, ενώ το μέσο μέγεθος ελαιοκαλλιέργειας είναι περίπου στα 14 στρέμματα. Άρα, το 90% περίπου των εκτάσεων καλύπτουν ελαιόδεντρα.

2) Ως προς την εξωγεωργική απασχόληση, το 30% των οικογενειών έχουν μέλη με μισθωτή απασχόληση, ενώ ένα 40% των οικογενειών έχουν μέλη με αυτοαπασχόληση εκτός γεωργίας.

3) Τα ποσοστά εξωγεωργικού και γεωργικού εισοδήματος της μέσης εκμετάλλευσης είναι 9% και 91% αντίστοιχα.

4) Η μέση εκμετάλλευση έχει ακαθάριστο κέρδος 4.157€κατά μέσο όρο.

5) Οι μονάδες ανθρώπινης εργασίας του κάθε νοικοκυριού εντός και εκτός εκμετάλλευσης είναι 0,50 και 1,24 κατά μέσο όρο αντίστοιχα.

6) Οι ξένες μονάδες ανθρώπινης εργασίας που εργάζονται σε κάθε νοικοκυριό εντός εκμετάλλευσης είναι 0,15 κατά μέσο όρο.

7) Η μέση εκμετάλλευση απασχολεί περίπου 0,65 Μ.Α.Ε κατά μέσο όρο.

5.5 Περιοχή Αρχαίας Επιδαύρου - Αργολίδας

Η περιοχή της Αργολίδας βρίσκεται στο Ανατολικό άκρο της Πελοποννήσου. Είναι ο μικρότερος νομός της Πελοποννήσου. Η συνολική έκταση του νομού είναι 2.154 τετ. χιλ. η οποία αντιστοιχεί στο 13,51% της συνολική έκταση της περιφέρειας. Η μορφολογία του εδάφους της Αργολίδας είναι ορεινή και ημιορεινή, με μόλις το 12% να είναι πεδινό. Η Αρχαία Επίδαυρος, έδρα του δήμου Επιδαύρου, είναι μια παραθαλάσσια περιοχή με φυσικό λιμάνι. Στο παραδοσιακό χωριό ζουν 2.000 μόνιμοι κάτοικοι περίπου, ενώ την καλοκαιρινή περίοδο φτάνουν τις 10.000.

Στην περιοχή αυτή βρίσκονται 383 εκμεταλλεύσεις με συνολική έκταση 7.339 στρέμματα. Τα κύρια χαρακτηριστικά που αφορούν την περιοχή είναι τα παρακάτω:

1) Το μέσο μέγεθος κάθε εκμετάλλευσης είναι 24,4 στρέμματα κατά μέσο όρο, ενώ το μέσο μέγεθος ελαιοκαλλιέργειας είναι στα 18,1 στρέμματα. Άρα, το 75% περίπου των εκτάσεων καλύπτουν ελαιόδεντρα.

2) Ως προς την εξωγεωργική απασχόληση, το 59% των οικογενειών έχουν μέλη με μισθωτή απασχόληση, ενώ ένα 54% των οικογενειών έχουν μέλη με αυτοαπασχόληση εκτός γεωργίας.

3) Τα ποσοστά εξωγεωργικού και γεωργικού εισοδήματος στη μέση εκμετάλλευση είναι 32% και 68% αντίστοιχα.

- 4) Η μέση εκμετάλλευση έχει ακαθάριστο κέρδος 19.274€ κατά μέσο όρο.
- 5) Οι μονάδες ανθρώπινης εργασίας του κάθε νοικοκυριού εντός και εκτός εκμετάλλευσης είναι 0,36 και 2,24 κατά μέσο όρο αντίστοιχα.
- 6) Οι ξένες μονάδες ανθρώπινης εργασίας που εργάζονται σε κάθε νοικοκυριό εντός εκμετάλλευσης είναι 0,18 κατά μέσο όρο.
- 7) Η μέση εκμετάλλευση απασχολεί περίπου 0,54 Μ.Α.Ε κατά μέσο όρο.

5.6 Περιοχή Κοσκινά Ηλείας

Η περιοχή Κοσκινά βρίσκεται στην ευρύτερη περιοχή του νομού Ηλείας. Ανήκει στο δήμο Αρχαίας Ολυμπίας. Ο νομός αυτός καταλαμβάνει το Βόρειο-Δυτικό τμήμα της Πελοποννήσου. Η συνολική έκταση του νομού είναι 2.621 τετ. χιλ. Η μορφολογία του εδάφους της περιοχής είναι πολυποίκιλη διότι έχει από μεγάλους ορεινούς όγκους μέχρι πεδιάδες, λίμνες και ποτάμια. Η κοινότητα απαριθμεί 234 άτομα, σύμφωνα με τα στοιχεία απογραφής του 2001, το σύνολο των οποίων ασχολείται κατά κύριο λόγο με την εξάσκηση του γεωργικού επαγγέλματος.

Στην περιοχή αυτή βρίσκονται 49 εκμεταλλεύσεις με συνολική έκταση 912 στρέμματα. Τα κύρια χαρακτηριστικά που αφορούν την περιοχή είναι τα παρακάτω:

- 1) Το μέσο μέγεθος κάθε εκμετάλλευσης 21,14 στρέμματα κατά μέσο όρο, ενώ το μέσο μέγεθος ελαιοκαλλιέργειας είναι στα 13,4 στρέμματα. Άρα, το 63% περίπου των εκτάσεων καλύπτουν ελαιόδεντρα.
- 2) Ως προς την εξωγεωργική απασχόληση, το 50% των οικογενειών έχουν μέλη με μισθωτή απασχόληση, ενώ το 67% των οικογενειών έχουν μέλη με αυτοαπασχόληση εκτός γεωργίας.
- 3) Τα ποσοστά εξωγεωργικού και γεωργικού εισοδήματος είναι 12% και 88% αντίστοιχα.
- 4) Η μέση εκμετάλλευση έχει ακαθάριστο κέρδος 5.217€ κατά μέσο όρο.
- 5) Οι μονάδες ανθρώπινης εργασίας του κάθε νοικοκυριού εντός και εκτός εκμετάλλευσης είναι 1,00 και 1,51 κατά μέσο όρο αντίστοιχα.

6) Οι ξένες μονάδες ανθρώπινης εργασίας που εργάζονται σε κάθε νοικοκυριό εντός εκμετάλλευσης είναι 0,00 κατά μέσο όρο.

7) Η μέση εκμετάλλευση απασχολεί περίπου 1,00 Μ.Α.Ε κατά μέσο όρο.

5.7 Περιοχή Καπαρελλίου Βοιωτίας

Η περιοχή της Βοιωτίας βρίσκεται στην περιφέρεια της Στερεάς Ελλάδος. Συνορεύει νότια με το νομό Αττικής, βόρεια με το νομό Φθιώτιδας και δυτικά με το νομό Φωκίδας, ενώ ανατολικά βρέχεται από θάλασσα. Η συνολική έκταση της περιοχής είναι 3.211 τετ. χιλ. Η μορφολογία του εδάφους της Βοιωτίας είναι πεδινή και πολύ εύφορη, ενώ η ορεινή έκταση είναι πολύ μικρή. Το Καπαρέλλι είναι η έδρα του νεοσύστατου Δήμου Πλαταιών. Το 2001 ο πληθυσμός της περιοχής ανερχόταν σε 1.549 κατοίκους.

Στην περιοχή αυτή βρίσκονται 442 εκμεταλλεύσεις με συνολική έκταση 22.600 στρέμματα. Τα κύρια χαρακτηριστικά που αφορούν την περιοχή του Καπαρελλίου είναι τα παρακάτω:

1) Το μέσο μέγεθος κάθε εκμετάλλευσης 86,4 στρέμματα κατά μέσο όρο, ενώ το μέσο μέγεθος ελαιοκαλλιέργειας είναι στα 24,7 στρέμματα. Άρα, το 29% περίπου των εκτάσεων καλύπτουν ελαιόδεντρα.

2) Ως προς την εξωγεωργική απασχόληση, το 25% των οικογενειών έχουν μέλη με μισθωτή απασχόληση, ενώ ένα ποσοστό της τάξης του 30% των οικογενειών έχουν μέλη με αυτοαπασχόληση εκτός γεωργίας.

3) Τα ποσοστά εξωγεωργικού και γεωργικού εισοδήματος είναι 48% και 52% αντίστοιχα.

4) Η μέση εκμετάλλευση έχει ακαθάριστο κέρδος 20.000€ κατά μέσο όρο.

5) Οι μονάδες ανθρώπινης εργασίας του κάθε νοικοκυριού εντός και εκτός εκμετάλλευσης είναι 0,46 και 0,77 κατά μέσο όρο αντίστοιχα.

6) Οι ξένες μονάδες ανθρώπινης εργασίας που εργάζονται σε κάθε νοικοκυριό εντός εκμετάλλευσης είναι 0,00 κατά μέσο όρο.

7) Η μέση εκμετάλλευση απασχολεί περίπου 0,46 Μ.Α.Ε κατά μέσο όρο.

5.8 Περιοχή Άστρους Κυνουρίας – Αρκαδίας

Η περιοχή του Άστρους Κυνουρίας βρίσκεται στην ευρύτερη περιοχή του νομού Αρκαδίας. Καταλαμβάνει το ανατολικό τμήμα του νομού. Ανήκει στο Δήμο Βόρειας Κυνουρίας, η συνολική έκταση του οποίου είναι 575.680 στρέμματα και κατατάσσεται ως ο δεύτερος μεγαλύτερος σε έκταση δήμος στην Ελλάδα. Η φύση του εδάφους του Άστρους είναι πεδινή, ενώ ο πληθυσμός του το 2001 σύμφωνα με την τελευταία απογραφή της Ε.Σ.Υ.Ε ανερχόταν σε 2.674 κατοίκους.

Στην περιοχή αυτή βρίσκονται 524 εκμεταλλεύσεις με συνολική έκταση 19.929 στρέμματα. Τα κύρια χαρακτηριστικά που αφορούν την περιοχή είναι τα παρακάτω:

- 1) Το μέσο μέγεθος κάθε εκμετάλλευσης 27,8 στρέμματα κατά μέσο όρο, ενώ το μέσο μέγεθος ελαιοκαλλιέργειας είναι στα 26,8 στρέμματα. Άρα, το 96% περίπου των εκτάσεων καλύπτουν ελαιόδεντρα.
- 2) Ως προς την εξωγεωργική απασχόληση, το 44% των οικογενειών έχουν μέλη με μισθωτή απασχόληση, ενώ ένα 52% των οικογενειών έχουν μέλη με αυτοαπασχόληση εκτός γεωργίας.
- 3) Τα ποσοστά εξωγεωργικού και γεωργικού εισοδήματος είναι 2% και 98% αντίστοιχα.
- 4) Η μέση εκμετάλλευση έχει ακαθάριστο κέρδος 10.806€ κατά μέσο όρο.
- 5) Οι μονάδες ανθρώπινης εργασίας του κάθε νοικοκυριού εντός και εκτός εκμετάλλευσης είναι 1,11 και 2,00 κατά μέσο όρο αντίστοιχα.
- 6) Οι ξένες μονάδες ανθρώπινης εργασίας που εργάζονται σε κάθε νοικοκυριό εντός εκμετάλλευσης είναι 0,46 κατά μέσο όρο.
- 7) Η μέση εκμετάλλευση απασχολεί περίπου 1,57 Μ.Α.Ε κατά μέσο όρο.

5.9 Περιοχή Λυκότραφου – Μαδένης – Αβραμιού – Λευκοχώρας Μεσσηνίας

Η περιοχή της Μεσσηνίας βρίσκεται στο νοτιοδυτικό άκρο της Πελοποννήσου. Καλύπτει έκταση 26.900 στρέμματα. Τα Δημοτικά Διαμερίσματα Λυκότραφου, Μαδένης, Αβραμιού και Λευκοχώρας υπάγονται στο Δήμο Μεσσήνης του νομού. Η περιοχή αυτή βρίσκεται 17-20 χιλιόμετρα δυτικά από την πόλη της Καλαμάτας και 3 έως 6 χιλιόμετρα απόσταση από την θάλασσα. Η μορφολογία του εδάφους της περιοχής είναι πεδινή με υψόμετρο στα 50-100 μέτρα. Το 2001 τα συγκεκριμένα Δημοτικά Διαμερίσματα είχαν 1.439 κατοίκους.

Στην περιοχή αυτή βρίσκονται 488 εκμεταλλεύσεις με συνολική έκταση 15.928 στρέμματα. Τα κύρια χαρακτηριστικά που αφορούν την περιοχή είναι τα παρακάτω:

1) Το μέσο μέγεθος κάθε εκμετάλλευσης είναι 23,8 στρέμματα κατά μέσο όρο, ενώ το μέσο μέγεθος ελαιοκαλλιέργειας είναι στα 21,8 στρέμματα. Άρα, το 92% περίπου των εκτάσεων καλύπτουν ελαιόδεντρα.

2) Ως προς την εξωγεωργική απασχόληση, το 21% των οικογενειών έχουν μέλη με μισθωτή απασχόληση, ενώ ένα 61% των οικογενειών έχουν μέλη με αυτοαπασχόληση εκτός γεωργίας.

3) Τα ποσοστά εξωγεωργικού και γεωργικού εισοδήματος είναι 15% και 85% αντίστοιχα.

4) Η μέση εκμετάλλευση έχει ακαθάριστο κέρδος 5.041€κατά μέσο όρο.

5) Οι μονάδες ανθρώπινης εργασίας του κάθε νοικοκυριού εντός και εκτός εκμετάλλευσης είναι 0,18 και 1,37 κατά μέσο όρο αντίστοιχα.

6) Οι ξένες μονάδες ανθρώπινης εργασίας που εργάζονται σε κάθε νοικοκυριό εντός εκμετάλλευσης είναι 0,00 κατά μέσο όρο.

7) Η μέση εκμετάλλευση απασχολεί περίπου 0,17 Μ.Α.Ε κατά μέσο όρο.

Δεδομένου ότι η γεωργία δεν αποτελεί την κύρια βιοποριστική δραστηριότητα των νοικοκυριών κρίνεται σκόπιμο να παρουσιαστεί και η οικονομική βιωσιμότητα των νοικοκυριών συνολικά, για να μπορέσει ο αναγνώστης να σχηματίσει μία σφαιρικότερη εικόνα σχετικά με την οικονομική κατάσταση του είδους των νοικοκυριών που αφορούν την παρούσα έρευνα. Πριν παρουσιαστούν τα δεδομένα

πρέπει να τονίσουμε ότι αυτά αφορούν αποκλειστικά νοικοκυριά, τα οποία έχουν παρόμοια οικονομική οργάνωση με τα νοικοκυριά της έρευνας.

Στο επίπεδο του αγροτικού νοικοκυριού, το συνολικό εισόδημα όλων των μελών του νοικοκυριού συγκρίνεται με το μέσο εισόδημα των νοικοκυριών της αντίστοιχης διοικητικής περιφέρειας, το οποίο προέρχεται από τις Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών. Εννοείται ότι και τα δύο μεγέθη, για να είναι συγκρίσιμα, εκφράζονται σε ισοδύναμο εισόδημα, δηλαδή εισόδημα ανά ισοδύναμες μονάδες ενηλίκων. Βιώσιμο ή υψηλού εισοδήματος θεωρείται ένα νοικοκυριό με τιμή του δείκτη μεγαλύτερη του 100%, που σημαίνει ότι αυτό το νοικοκυριό καταφέρνει να καλύψει τις μέσες δαπάνες διαβίωσης των μελών του, όπως αυτές προσδιορίζονται στην αντίστοιχη περιφέρεια για το ίδιο έτος, επομένως εξασφαλίζει την αναπαραγωγή του (Καρανικόλας, 2008).

Έτσι στην περιοχή της Αμοργού από τα 70 νοικοκυριά του δείγματος, τα 10 είναι οικονομικά βιώσιμα, τα 7 εν δυνάμει οικονομικά βιώσιμα – μεσαίου εισοδήματος και τα 53 οικονομικά φθίνοντα. Στην περιοχή Κρεστένων Ηλείας τα 12 από τα 60 νοικοκυριά χαρακτηρίζονται ως βιώσιμα, τα 28 ανήκουν στην κατηγορία μεσαίου εισοδήματος και τα υπόλοιπα 20 χαρακτηρίζονται ως φτωχά. Στην Αρχαία Επίδαυρο, από δείγμα 70 νοικοκυριών προκύπτει ότι τα 43 είναι βιώσιμα, κυρίως λόγω του εξωγεωργικού εισοδήματος που προέρχεται από τουριστικές επιχειρήσεις, τα 16 είναι μεσαίου εισοδήματος και τα 11 είναι φτωχά. Στο Καπαρέλλι Βοιωτίας σε σύνολο 50 νοικοκυριών προέκυψε ότι τα 17 είναι υψηλού εισοδήματος, τα 19 μεσαίου και τα 14 χαμηλού εισοδήματος. Στο Άστρος Κυνουρίας από δείγμα 70 νοικοκυριών, τα 9 είναι βιώσιμα, τα 35 μεσαίου εισοδήματος και τα 26 χαμηλού εισοδήματος. Τέλος, στην περιοχή του δήμου Μεσσήνης τα αποτελέσματα είναι εντυπωσιακά. Τα 100 νοικοκυριά του δείγματος κατατάσσονται ως εξής: 70 υψηλού εισοδήματος, 27 μεσαίου και 3 χαμηλού. Δυστυχώς, για την περιοχή Κοσκινά Ηλείας δεν υπάρχουν αντίστοιχα στοιχεία.

Πιο συνοπτικά περιγραφικά στατιστικά παρουσιάζονται και στο επόμενο κεφάλαιο όπου αναφέρεται αναλυτικά η όλη οικονομετρική ανάλυση των δεδομένων προκειμένου να εξεταστεί ποιοι είναι οι σημαντικοί προσδιοριστικοί παράγοντες που κατατάσσουν ένα νοικοκυριό που κατέχει ελαιοκομική εκμετάλλευση στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: ΟΙΚΟΝΟΜΕΤΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Από τη βιβλιογραφική επισκόπηση του Α΄ μέρους διαπιστώθηκε ότι η εισοδηματική πτυχή του αγροτικού ζητήματος σχετίζεται με ένα πλήθος παραγόντων, όπως, τα επιμέρους χαρακτηριστικά και οι επιδόσεις των γεωργικών εκμεταλλεύσεων / αγροτικών νοικοκυριών.

Στο παρόν κεφάλαιο πρόκειται να διερευνηθεί ποιοι είναι εκείνοι οι παράγοντες που επηρεάζουν την πιθανότητα μια οικογένεια - νοικοκυριό που κατέχει γεωργικές εκμεταλλεύσεις ελαιόδεντρων να ανήκει στην υψηλή εισοδηματική κλίμακα. Οι παράγοντες αυτοί αφορούν τα ειδικά στοιχεία των νοικοκυριών όπως διαρθρωτικά, οικονομικά και στοιχεία που αφορούν την εκμετάλλευση όπως είναι η έκταση της, η αξία της, οι επιδοτήσεις, οι ΜΑΕ κτλ.

6.1 Εισαγωγή – Παρουσίαση Δεδομένων

Οι μεταβλητές που πρόκειται να συμμετέχουν στην οικονομετρική ανάλυση παρουσιάζονται σε λίστα στον παρακάτω πίνακα.

Η επιλογή τους έγινε με βάση τα αποτελέσματα της βιβλιογραφικής επισκόπησης, για το ποιοι παράγοντες επηρεάζουν τη βιωσιμότητα ενός αγροτικού νοικοκυριού. Παράλληλα και οι 7 έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί και αποτελούν τη βάση δεδομένων της παρούσας μελέτης, μας υποδεικνύουν τις κάτωθι μεταβλητές ως κατάλληλες και σημαντικές να προσδιορίσουν την οικονομική βιωσιμότητα μιας αγροτικής οικογένειας.

Πίνακας 8. Μεταβλητές που συμμετέχουν στην οικονομετρική ανάλυση

Όνομα Μεταβλητής	Τύπος	Επεξήγηση Μεταβλητής
highinc	Δίτιμη	1= Υψηλό Εισόδημα, 0 = Άλλο
Ektasi	Συνεχής	Συνολική Έκταση (στρέμματα)
elia_ektasi	Συνεχής	Έκταση με Ελαιόδεντρα (στρέμματα)
Iem	Συνεχής	Ισοδύναμα Ενήλικα Μέλη
axia_gis	Συνεχής	Αξία Γης (Ευρώ - €)
mek_fyt	Συνεχής	Μέσο Επενδυμένο Κεφάλαιο σε Φυτεία (Ευρώ - €)
mek_synoliko	Συνεχής	Μέσο Επενδυμένο Κεφάλαιο συνολικά (Ευρώ - €)
ilikia_arxigou	Συνεχής	Ηλικία Αρχηγού Εκμετάλλευσης (Έτη)
Goe	Συνεχής	Γεωργικό Οικογενειακό Εισόδημα (Ευρώ - €)
exeisod	Συνεχής	Εξω-γεωργικό Οικογενειακό Εισόδημα (Ευρώ - €)
Soe	Συνεχής	Συνολικό Οικογενειακό Εισόδημα (Ευρώ - €)
epid_goe	Συνεχής	Επιδοτήσεις /Γ.Ο.Ε. (%)
apoveseis	Συνεχής	Αποσβέσεις (Ευρώ - €)
maeoiken	Συνεχής	ΜΑΕ Οικογένειας Εντός Εκμετάλλευσης
maexenen	Συνεχής	ΜΑΕ Ξένης Απασχόλησης Εντός Εκμετάλλευσης
maeentos	Συνεχής	ΜΑΕ Συνολικές Εντός Εκμετάλλευσης
maeoiik	Συνεχής	ΜΑΕ Εντός + Εκτός Εκμετάλλευσης
maeoikek	Συνεχής	ΜΑΕ Εκτός Εκμετάλλευσης
Akkerd	Συνεχής	Ακαθάριστο Κέρδος Εκμετάλλευσης (Ευρώ - €)
area1	Δίτιμη	1= Αμοργός, 0 = Άλλου
area2	Δίτιμη	1= Κρέστενα Ηλείας, 0 = Άλλου
area3	Δίτιμη	1= Αρχαία Επίδαυρος – Αργολίδα, 0 = Άλλου
area4	Δίτιμη	1= Κοσκινά Ηλείας, 0 = Άλλου
area5	Δίτιμη	1= Καπαρέλλι Βοιωτίας, 0 = Άλλου
area6	Δίτιμη	1= Άστρος Κυνουρίας Αρκαδία, 0 = Άλλου
area7	Δίτιμη	1= Μεσσηνία, 0 = Άλλου
educ1	Δίτιμη	1= Απόφοιτος Δημοτικού, 0 = Άλλο
educ2	Δίτιμη	1= Απόφοιτος Γυμνασίου /Λυκείου, 0 = Άλλο
educ3	Δίτιμη	1= Απόφοιτος Ανώτερης ή Ανώτατης Εκπαίδευσης, 0 = Άλλο
exeisod1	Δίτιμη	1= Εξωγεωργικό Εισόδημα από Μισθωτή Απασχόληση, 0 = Διαφορετικά
exeisod2	Δίτιμη	1= Εξωγεωργικό Εισόδημα από Αυτό-απασχόληση, 0 = Διαφορετικά

Η μεταβλητή highinc είναι η εξαρτημένη και είναι αυτή που θα ερευνήσουμε κατά πόσο εξαρτάται από τις άλλες μεταβλητές που αποτελούν πιθανούς προσδιοριστικούς παράγοντες. Η μεταβλητή αυτή δείχνει πως τα νοικοκυριά της κατηγορίας υψηλού εισοδήματος έχουν συνολικό εισόδημα ανά ισοδύναμο ενήλικο μέλος άνω ενός συγκεκριμένου μεγέθους (διαφορετικό για κάθε περιφέρεια) και θεωρούνται βιώσιμα, δηλαδή καλύπτουν τις ανάγκες διαβίωσης τους και είναι

συγκρίσιμα με το μέσο νοικοκυριό της αντίστοιχης περιφέρειας. Οι παράγοντες που προαναφέραμε μπορούν να ομαδοποιηθούν στις εξής κατηγορίες – ομάδες:

1) Οι ερμηνευτικές μεταβλητές – παράγοντες που μετρούν τη Συνολική έκταση γης, την έκταση γης με ελαιόδεντρα, την αξία της γης, αφορούν τα χαρακτηριστικά της γης - εκμετάλλευσης που κατέχουν οι γεωργικές αυτές οικογένειες που είναι στο δείγμα.

2) Οι παράγοντες που μετρούν τα ισοδύναμα ενήλικα μέλη, την ηλικία του αρχηγού, το γεωργικό οικογενειακό εισόδημα, το εξωγεωργικό οικογενειακό εισόδημα, το συνολικό εισόδημα, τις μονάδες ανθρώπινης οικογενειακής εργασίας εντός και εκτός εκμετάλλευσης, το εάν υπάρχει εξωγεωργικό εισόδημα από μισθωτή απασχόληση ή αυτοαπασχόληση και την εκπαίδευσή του αρχηγού, αποτελούν διαρθρωτικά στοιχεία για την κάθε γεωργική εκμετάλλευση.

3) Οι παράγοντες που μετρούν το μέσο επενδυμένο κεφάλαιο σε φυτεία, το μέσο επενδυμένο κεφάλαιο συνολικά, τις επιδοτήσεις /Γ.Ο.Ε, τις αποσβέσεις, τις μονάδες ανθρώπινης εργασίας εντός εκμετάλλευσης (οικογενειακές και ξένες) και το ακαθάριστο κέρδος της εκμετάλλευσης αποτελούν οικονομικά χαρακτηριστικά της εκμετάλλευσης.

4) Τέλος, οι ψευδομεταβλητές που δείχνουν σε ποια περιοχή είναι η εκμετάλλευση μετρούν τυχόν επίδραση του γεωγραφικού παράγοντα στο κατά πόσο μια εκμετάλλευση θα ανήκει σε νοικοκυριό με υψηλό εισόδημα.

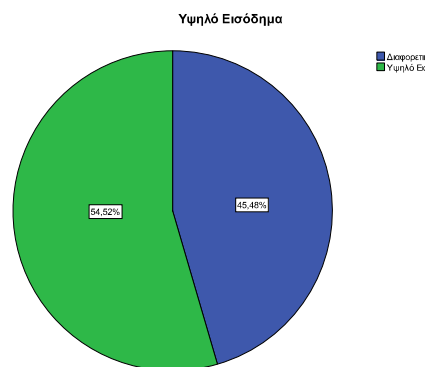
6.2 Ανάλυση Δείγματος – Περιγραφική Στατιστική Ανάλυση

Αρχικά παρουσιάζεται μια περιγραφική στατιστική ανάλυση των δεδομένων (με τη βοήθεια του προγράμματος SPSS) που αντλήθηκαν από τη βάση δεδομένων του Εργαστηρίου Πολιτικής Οικονομίας και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης. Η βάση αυτή προέκυψε από 7 επιτόπιες έρευνες που διεξήχθησαν σε διάφορες περιοχές της Ελλάδος, κυρίως Πελοποννήσου, και αφορούν ελαιοκομικές εκμεταλλεύσεις. Η αρχική αυτή ανάλυση γίνεται για να δοθεί μια σφαιρική εικόνα για τα χαρακτηριστικά του δείγματος. Το δείγμα αποτελείται από 431 εκμεταλλεύσεις. Οι 7 γεωγραφικές περιοχές της έρευνας αναφέρονται και ως δίτιμες μεταβλητές (ψευδομεταβλητές) στον πίνακα 8.

Για κάθε μια συνεχή μεταβλητή παρουσιάζονται τα βασικά περιγραφικά στατιστικά, όπως είναι ο μέσος, η τυπική απόκλιση κτλ, ενώ για κάθε μια δίτιμη παρουσιάζεται το ποσοστό της κάθε ποιοτικής τιμής.

Πίνακας 9. Περιγραφικά στατιστικά της εξαρτημένης μεταβλητής

Υψηλό Εισόδημα					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Διαφορετικά	196	45,5	45,5	45,5
	Υψηλό Εισόδημα	235	54,5	54,5	100,0
	Total	431	100,0	100,0	



Σχεδόν μοιρασμένα είναι τα ποσοστά ανάμεσα σε οικογένειες που έχουν εκμεταλλεύσεις με ελαιόδεντρα και έχουν υψηλό εισόδημα και οικογένειες που έχουν εκμεταλλεύσεις με ελαιόδεντρα και δεν έχουν υψηλό εισόδημα. Για την ακρίβεια, οι οικογένειες με υψηλό εισόδημα είναι λίγο περισσότερες από τις μισές με ποσοστό περίπου 55%.

Πίνακας 10. Περιγραφικά στατιστικά των συνεχών ερμηνευτικών μεταβλητών – παραγόντων που αφορούν τα χαρακτηριστικά της εκμετάλλευσης

		Statistics		
		Συνολική Έκταση	Έκταση με Ελαιόδεντρα	Αξία Γης
N	Valid	431	431	431
	Missing	0	0	0
Mean		32,9130	17,6875	23258,4900
Median		20,0000	12,0000	15112,5000
Std. Deviation		56,35277	19,94074	27474,60042
Skewness		6,351	4,668	4,185
Std. Error of Skewness		,118	,118	,118
Kurtosis		52,291	41,194	26,572
Std. Error of Kurtosis		,235	,235	,235
Minimum		1,00	1,00	604,50
Maximum		642,50	245,20	275500,00

Η μέση (mean) έκταση των εκμεταλλεύσεων είναι στα 33 στρέμματα περίπου με μια αρκετά υψηλή τυπική απόκλιση (Std. Deviation) των 56 περίπου στρεμμάτων. Η διάμεσος (Median) των 20 στρεμμάτων δείχνει ότι το 50% των εκμεταλλεύσεων είναι μικρότερες από 20 στρέμματα, ενώ το ότι η μέση έκταση είναι πολύ υψηλότερη υπονοεί και υψηλή θετική ασυμμετρία κάτι που επιβεβαιώνεται από τον πάρα πολύ μεγάλο συντελεστή ασυμμετρίας (skewness).

Η μέση έκταση με ελαιόδεντρα είναι περίπου στα 18 στρέμματα με τυπική απόκλιση περίπου 20 στρέμματα γεγονός που υποδηλώνει υψηλή μεταβλητότητα. Η διάμεσος έκταση με ελαιόδεντρα είναι πολύ μικρότερη του μέσου και υπονοεί ότι το 50% των εκμεταλλεύσεων έχουν έκταση με ελαιόδεντρα μικρότερη από 12 στρέμματα. Το ότι η μέση έκταση για ελαιόδεντρα είναι υψηλότερη από τη διάμεση έκταση, υπονοεί υψηλή θετική ασυμμετρία που επιβεβαιώνεται και από τον υψηλό συντελεστή ασυμμετρίας.

Η μέση αξία γης είναι στα 23.258€ περίπου με τυπική απόκλιση 27.464€. Καθώς η έκταση της γης είχε ήδη υψηλή μεταβλητότητα, ανάλογη αναμενόταν να ήταν και η μεταβλητότητα της αξίας της γης η οποία άλλωστε υπολογίζεται ανά στρέμμα και έτσι όσο πιο πολλά στρέμματα, τόσο πιο πολλή αξία θα έχει η γη. Η διάμεσος αξία είναι στα 15.112€ γεγονός που υπονοεί ότι το 50% των

εκμεταλλεύσεων έχουν αξία γης κάτω από 15.112€. Το ότι η μέση αξία είναι αρκετά υψηλότερη από τη διάμεση αξία υπονοεί υψηλή θετική ασυμμετρία γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τον πολύ υψηλό συντελεστή ασυμμετρίας.

Πίνακας 11. Περιγραφικά στατιστικά των συνεχών ερμηνευτικών μεταβλητών – παραγόντων που αφορούν δημογραφικά στοιχεία για την γεωργική οικογένεια της κάθε εκμετάλλευσης

		Statistics						
		Ισοδύναμα Ενήλικα Μέλη	Ηλικία Αρχηγού Εκμετάλλευσης	Γεωργικό Οικογενειακό Εισόδημα	Εξωγεωργικό Οικογενειακό Εισόδημα	Συνολικό Οικογενειακό Εισόδημα	ΜΑΕ Εντός + Εκτός Εκμετάλλευσης	ΜΑΕ Εκτός Εκμετάλλευσης
N	Valid	431	430	431	431	431	431	431
	Missing	0	1	0	0	0	0	0
	Mean	1,9353	59,0907	6179,3550	27843,9348	34023,2898	2,1243	1,5922
	Median	2,0000	60,0000	2296,1300	21000,0000	25888,6700	2,0000	1,4300
	Std. Deviation	,58593	13,03997	17479,37565	27105,59207	32258,34368	1,52890	1,39938
	Skewness	,433	-,021	10,318	3,969	3,831	,654	,787
	Std. Error of Skewness	,118	,118	,118	,118	,118	,118	,118
	Kurtosis	-,030	-,422	148,039	27,220	24,122	,200	,438
	Std. Error of Kurtosis	,235	,235	,235	,235	,235	,235	,235
	Minimum	1,00	24,00	-7717,98	,00	-6001,45	,00	,00
	Maximum	4,00	92,00	282151,84	298065,60	310151,84	7,81	6,86

Ο μέσος όρος στα ισοδύναμα ενήλικα μέλη είναι περίπου 2 μέλη ανά οικογένεια με τυπική απόκλιση περίπου 0,60. Ο διάμεσος είναι στα 2 μέλη γεγονός που υπονοεί ότι το 50% των εκμεταλλεύσεων έχουν 2 μέλη και κάτω. Το ότι η μέση αξία είναι περίπου ίση σε σχέση με τη διάμεση αξία υπονοεί σχεδόν συμμετρία γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τον χαμηλό σχετικά συντελεστή ασυμμετρίας. Αξίζει να αναφερθεί ότι οι οικογένειες στο δείγμα έχουν από 1 έως και 4 ενήλικα μέλη.

Η μέση ηλικία του αρχηγού της κάθε εκμετάλλευσης είναι στα 59 έτη περίπου με τυπική απόκλιση 13 έτη γεγονός που υπονοεί μια μέτρια σχετικά μεταβλητότητα. Η διάμεσος ηλικία είναι 60 έτη γεγονός που σημαίνει ότι στο 50% των εκμεταλλεύσεων έχει αρχηγό κάτω από 60 ετών. Το ότι είναι πολύ κοντά στη μέση ηλικία σημαίνει ότι υπάρχει προσεγγιστικά συμμετρία. Αυτό επιβεβαιώνεται από τον πολύ χαμηλό συντελεστή ασυμμετρίας.

Το μέσο γεωργικό οικογενειακό εισόδημα βρίσκεται στα 6.179€ με τυπική απόκλιση 17.479€ που υπονοεί μια πολύ υψηλή μεταβλητότητα ανάμεσα στις οικογένειες του δείγματος. Το διάμεσο γεωργικό εισόδημα είναι στα 2.296€ γεγονός που σημαίνει ότι το 50% των εκμεταλλεύσεων έχει εισόδημα κάτω από μόλις 2.296€.

Το πολύ υψηλότερο μέσο εισόδημα υπονοεί ότι υπάρχει πολύ μεγάλη θετική ασυμμετρία γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τον πολύ υψηλό συντελεστή ασυμμετρίας.

Το μέσο εξωγεωργικό οικογενειακό εισόδημα βρίσκεται στα 27.844€ με τυπική απόκλιση 27.106€ που υπονοεί μια αρκετά υψηλή μεταβλητότητα ανάμεσα στις οικογένειες του δείγματος. Το διάμεσο εξωγεωργικό εισόδημα είναι στα 21.000€ γεγονός που σημαίνει ότι το 50% των εκμεταλλεύσεων έχει εισόδημα κάτω από 21.000€. Το πολύ υψηλότερο μέσο εισόδημα υπονοεί ότι υπάρχει πολύ μεγάλη θετική ασυμμετρία γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τον πολύ υψηλό συντελεστή ασυμμετρίας.

Το μέσο συνολικό οικογενειακό εισόδημα βρίσκεται στα 34.023€ με τυπική απόκλιση 32.258€ που υπονοεί μια αρκετά υψηλή μεταβλητότητα ανάμεσα στις οικογένειες του δείγματος. Το διάμεσο συνολικό οικογενειακό εισόδημα είναι στα 25.889€ γεγονός που σημαίνει ότι το 50% των εκμεταλλεύσεων έχει εισόδημα κάτω από 25.889€. Το πολύ υψηλότερο μέσο εισόδημα υπονοεί ότι υπάρχει πολύ μεγάλη θετική ασυμμετρία γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τον πολύ υψηλό συντελεστή ασυμμετρίας.

Ο μέσος όρος των μονάδων ανθρώπινης εργασίας που απασχολεί η κάθε οικογένεια εντός και εκτός εκμετάλλευσης είναι στις 2,12 με τυπική απόκλιση 1,53 γεγονός που σημαίνει μια σχετικά υψηλή μεταβλητότητα. Ο διάμεσος των μονάδων ανθρώπινης εργασίας είναι στις 2 μονάδες. Η μικρή διαφορά του από το μέσο όρο υπονοεί προσεγγιστική συμμετρία γεγονός όμως που δεν επιβεβαιώνεται λόγω του όχι και τόσο χαμηλού συντελεστή ασυμμετρίας. Μάλλον, υπάρχει μια θετική ασυμμετρία.

Τέλος, ο μέσος όρος των μονάδων ανθρώπινης εργασίας που έχει η κάθε οικογένεια εκτός εκμετάλλευσης είναι 1,59 με τυπική απόκλιση 1,4 γεγονός που σημαίνει αρκετά υψηλή μεταβλητότητα. Ο διάμεσος αριθμός είναι ίσος με 1,43 μονάδες. Έτσι, καθώς ο μέσος είναι κάπως υψηλότερος σχετικά, τότε παρατηρείται μια θετική ασυμμετρία γεγονός που επιβεβαιώνεται από τον όχι και τόσο χαμηλό συντελεστή ασυμμετρίας.

Πίνακας 12. Περιγραφικά στατιστικά των δίτιμων ερμηνευτικών μεταβλητών – παραγόντων που αφορούν διαρθρωτικά στοιχεία για την γεωργική οικογένεια της κάθε εκμετάλλευσης

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid .00	273	63,3	63,3	63,3
1.00	158	36,7	36,7	100,0
Total	431	100,0	100,0	

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid .00	221	51,3	51,3	51,3
1.00	210	48,7	48,7	100,0
Total	431	100,0	100,0	

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid .00	177	41,1	41,3	41,3
1.00	252	58,5	58,7	100,0
Total	429	99,5	100,0	
Missing System	2	,5		
Total	431	100,0		

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid .00	301	69,8	70,2	70,2
1.00	128	29,7	29,8	100,0
Total	429	99,5	100,0	
Missing System	2	,5		
Total	431	100,0		

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid .00	380	88,2	88,6	88,6
1.00	49	11,4	11,4	100,0
Total	429	99,5	100,0	
Missing System	2	,5		
Total	431	100,0		

Μόλις το 36,7% των οικογενειών έχουν εξωγεωργικό εισόδημα από κάποια μισθωτή απασχόληση των μελών των οικογενειών, ενώ περίπου οι μισές οικογένειες (48,7%) έχουν εισόδημα από αυτοαπασχόληση των μελών της οικογένειας εκτός της εκμετάλλευσης.

Όσον αφορά την εκπαίδευση – μόρφωση του αρχηγού της εκμετάλλευσης – νοικοκυριού, πάνω από τους μισούς (58,5%) έχουν πολύ χαμηλό μορφωτικό επίπεδο μέχρι Δημοτικό, ενώ σχεδόν το 30% είναι απόφοιτοι Λυκείου. Τέλος, μόλις ένα ποσοστό 11,4% έχει ανώτερη πανεπιστημιακή μόρφωση.

Σύμφωνα με τον πίνακα 13, το μέσο επενδυμένο κεφάλαιο στις φυτείες είναι 12.092€ κατά μέσο όρο με μια τυπική απόκλιση περί τα 50.038€ γεγονός που υποδηλώνει μια πολύ μεγάλη μεταβλητότητα ανάμεσα στις οικογένειες του δείγματος. Το διάμεσο μέσο επενδυμένο κεφάλαιο είναι 1.684€, άρα στο 50% των εκμεταλλεύσεων το μέσο επενδυμένο κεφάλαιο είναι κάτω από μόλις 1.684€. Έτσι, η

πολύ υψηλότερη μέση τιμή υπονοεί θετική ασυμμετρία γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τον πολύ υψηλό συντελεστή ασυμμετρίας.

Πίνακας 13. Περιγραφικά στατιστικά των συνεχών ερμηνευτικών μεταβλητών – παραγόντων που αφορούν οικονομικά χαρακτηριστικά της εκμετάλλευσης

Statistics									
		Μέσο Επενδυμένο Κεφάλαιο (Φυτείες)	Μέσο Επενδυμένο Κεφάλαιο (Συνολικό)	Επιδοτήσεις / Γ. Ο.Ε.	Αποσβέσεις	ΜΑΕ Οικογενείας Ενός Εκμετάλλευσης	ΜΑΕ Ξένης Απαγόλησης Ενός Εκμετάλλευσης	ΜΑΕ Συνολικής Ενός Εκμετάλλευσης	Ακαθάριστο Κέρδος Εκμετάλλευσης
N	Valid	431	431	431	431	431	431	431	431
	Missing	0	0	0	0	0	0	0	0
	Mean	12091,6870	37888,1290	,0980	967,4782	,5320	,1382	,6702	8529,3011
	Median	1684,0000	21061,3000	,3400	318,9000	,2900	,0000	,3400	3964,8500
	Std. Deviation	60037,79493	71074,53758	5,65469	2418,13578	,69291	,78147	1,15523	22333,90722
	Skewness	10,926	10,085	-7,860	8,340	2,588	17,325	7,788	12,682
	Std. Error of Skewness	,118	,118	,118	,118	,118	,118	,118	,118
	Kurtosis	155,549	143,498	139,337	98,501	9,270	329,317	91,659	207,974
	Std. Error of Kurtosis	,235	,235	,235	,235	,235	,235	,235	,235
	Minimum	,00	613,30	-69,51	,00	,00	,00	,00	-1978,73
	Maximum	808080,00	1150876,00	43,23	34924,50	4,97	15,26	16,63	393679,95

Το μέσο επενδυμένο κεφάλαιο όλων των κατηγοριών είναι 37.888€ κατά μέσο όρο με μια τυπική απόκλιση περί τα 71.075€ γεγονός που υποδηλώνει μια πολύ μεγάλη μεταβλητότητα ανάμεσα στις οικογένειες του δείγματος. Το διάμεσο μέσο επενδυμένο κεφάλαιο συνολικά είναι 21.061€, άρα στο 50% των εκμεταλλεύσεων το μέσο επενδυμένο κεφάλαιο είναι κάτω από 21.075€. Έτσι, η πολύ υψηλότερη μέση τιμή υπονοεί θετική ασυμμετρία γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τον πολύ υψηλό συντελεστή ασυμμετρίας.

Το ποσοστό επιδοτήσεων ως προς το γεωργικό εισόδημα είναι στο 0,098% κατά μέσο όρο με τυπική απόκλιση 5,65% που υπονοεί μια πολύ υψηλή μεταβλητότητα. Το διάμεσο ποσοστό είναι στα 0,34% γεγονός που υποδηλώνει ότι στο 50% των οικογενειών οι επιδοτήσεις είναι κάτω από 0,34% επί του συνολικού γεωργικού εισοδήματος. Το ότι το μέσο ποσοστό είναι χαμηλότερο υπονοεί μια αρνητική ασυμμετρία γεγονός που επιβεβαιώνεται από πολύ υψηλά αρνητικό συντελεστή ασυμμετρίας.

Το μέσο επίπεδο αποσβέσεων είναι στα 967€ με τυπική απόκλιση 2.418€ γεγονός που υποδηλώνει ότι υπάρχει μια πολύ υψηλή μεταβλητότητα. Το διάμεσο επίπεδο αποσβέσεων είναι στα 319€, άρα το 50% των εκμεταλλεύσεων έχει αποσβέσεις κάτω από 319€. Το πολύ υψηλότερο επίπεδο των μέσων αποσβέσεων σε

σχέση με τις διάμεσες υπονοεί μεγάλη θετική ασυμμετρία κάτι που επιβεβαιώνεται από τον πολύ υψηλό συντελεστή ασυμμετρίας.

Το μέσο επίπεδο μονάδων ανθρώπινης εργασίας εντός εκμετάλλευσης από την οικογένεια είναι 0,53 μονάδες με τυπική απόκλιση 0,60 μονάδες, υπονοώντας μια αρκετά υψηλή μεταβλητότητα. Το διάμεσο επίπεδο μονάδων ανθρώπινης εργασίας εντός εκμετάλλευσης είναι στις 0,29 μονάδες. Άρα, ο πολύ υψηλότερος μέσος όρος υπονοεί θετική ασυμμετρία που επιβεβαιώνεται από τον θετικό συντελεστή ασυμμετρίας.

Το μέσο επίπεδο μονάδων ανθρώπινης ξένης (δηλ. μη οικογενειακής) εργασίας εντός εκμετάλλευσης είναι 0,13 μονάδες με τυπική απόκλιση 0,78 μονάδες, υπονοώντας μια αρκετά υψηλή μεταβλητότητα. Το διάμεσο επίπεδο μονάδων ανθρώπινης ξένης εργασίας εντός εκμετάλλευσης είναι στις 0,00 μονάδες, κάτι που σημαίνει ότι στο 50% των εκμεταλλεύσεων δεν χρησιμοποιούνται εργάτες εκτός οικογένειας. Ο πολύ υψηλότερος μέσος όρος υπονοεί θετική ασυμμετρία που επιβεβαιώνεται από τον πολύ υψηλό και θετικό συντελεστή ασυμμετρίας.

Το μέσο επίπεδο μονάδων συνολικής ανθρώπινης (οικογενειακής και ξένης) εργασίας εντός εκμετάλλευσης είναι 0,67 μονάδες με τυπική απόκλιση 1,16 μονάδες, υπονοώντας μια αρκετά υψηλή μεταβλητότητα. Το διάμεσο επίπεδο μονάδων συνολικής ανθρώπινης εργασίας εντός εκμετάλλευσης είναι στις 0,34 μονάδες. Άρα, ο πολύ υψηλότερος μέσος όρος υπονοεί θετική ασυμμετρία που επιβεβαιώνεται από τον θετικό συντελεστή ασυμμετρίας.

Τέλος, το μέσο επίπεδο ακαθάριστου κέρδους εκμετάλλευσης είναι στα 8.529€ με τυπική απόκλιση 22.334€ γεγονός που υποδηλώνει μια πολύ μεγάλη μεταβλητότητα των ακαθάριστων κερδών των εκμεταλλεύσεων. Το διάμεσο ακαθάριστο κέρδος είναι στα 3.965€, δηλαδή το 50% των οικογενειών έχει ακαθάριστο κέρδος από την εκμετάλλευση κάτω από μόλις 3.965€. Το πολύ υψηλότερο μέσο επίπεδο ακαθάριστου κέρδους υπονοεί ότι υπάρχει θετική ασυμμετρία γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τον πολύ υψηλό συντελεστή ασυμμετρίας.

Σύμφωνα με τον πίνακα 14, που περιγράφει τη γεωγραφική κατανομή των οικογενειών – εκμεταλλεύσεων που συμμετέχουν στο δείγμα, γενικά οι εκμεταλλεύσεις είναι μοιρασμένες σε Μεσσηνία, Αργολίδα, Αμοργό και Αρκαδία κατά κύριο λόγο που καλύπτουν το 70% σχεδόν του δείγματος. Το υπόλοιπο 30% διαμοιράζεται σε περιοχές της Ηλείας και Βοιωτίας.

Πίνακας 14. Περιγραφικά στατιστικά των δίτιμων ερμηνευτικών μεταβλητών – παραγόντων που αφορούν τον γεωγραφικό παράγοντα

Περιοχή	Συχνότητα	Ποσοστό (%)	Αθροιστικό Ποσοστό (%)
Μεσσηνία	100	23,20	23,20
Αρχαία Επίδαυρος - Αργολίδα	70	16,24	39,44
Αμοργός	70	16,24	55,68
Αστρος Κυνουρίας Αρκαδία	69	16,01	71,69
Κρέστενα Ηλείας	60	13,92	85,61
Κοσκινά Ηλείας	42	9,74	95,36
Καπαρέλλι Βοιωτίας	20	4,64	100,00
Σύνολο	431	100,00	

Συνοψίζοντας τα περιγραφικά στατιστικά ευρήματα, μπορεί κάποιος να διαπιστώσει ότι γενικά, μια «τυπική» εκμετάλλευση ανήκει στην κατηγορία του υψηλού εισοδήματος, έχοντας μια εκμετάλλευση 33 στρεμμάτων κατά μέσο όρο όπου περίπου τα 18 από αυτά καταλαμβάνουν τα ελαιόδεντρα με μια μέση αξία γης στα 23.258€.

Μια «τυπική» οικογένεια που έχει τέτοιες γεωργικές εκμεταλλεύσεις έχει 2 ισοδύναμα ενήλικα μέλη, με μέση ηλικία αρχηγού τα 59 χρόνια, με ένα μέσο γεωργικό οικογενειακό εισόδημα στα 6.179€ , ένα εξωγεωργικό εισόδημα περί τα 27.106€ και ένα συνολικό εισόδημα περί τα 34.023€. Μια «τυπική» οικογένεια απασχολεί περίπου 2,12 μονάδες ανθρώπινης εργασίας εντός εκμετάλλευσης και 1,59 μονάδες ανθρώπινης εργασίας εκτός εκμετάλλευσης. Μια «τυπική» οικογένεια δεν συνηθίζει να έχει εξωγεωργικό εισόδημα από μισθωτή απασχόληση, αλλά συνηθίζει να έχει εξωγεωργικό εισόδημα από άλλη αυτοαπασχόληση. Τέλος, σε μια τυπική οικογένεια ο αρχηγός συνηθίζει να έχει πολύ χαμηλή μόρφωση ακόμα και επιπέδου δημοτικού. Γενικά, το επίπεδο μόρφωσης θεωρείται αρκετά χαμηλό.

Σε μια «τυπική» εκμετάλλευση το μέσο επενδυμένο κεφάλαιο είναι στα 12.092€ σε φυτείες και 37.888€ συνολικά. Το ποσοστό των επιδοτήσεων είναι στα

0,098% επί του συνολικού γεωργικού εισοδήματος και το μέσο επίπεδο αποσβέσεων στα 967€. Το μέσο επίπεδο μονάδων ανθρώπινης εργασίας εντός εκμετάλλευσης, οικογενειακών και ξένων, είναι 0,53 και 0,13 αντίστοιχα, όπου μια τυπική εκμετάλλευση δεν απασχολεί καν ξένο προσωπικό εκτός οικογένειας. Μια τυπική εκμετάλλευση έχει μέσο ακαθάριστο κέρδος περί τα 8.529€.

Πάντως, σχεδόν όλα τα μεγέθη που αφορούν την εκμετάλλευση χαρακτηρίζονται από πολύ υψηλή θετική ασυμμετρία. Αυτό σημαίνει ότι έχουν κάποιες πολύ υψηλές ακραίες τιμές που προέρχονται από κάποιες ασυνήθιστα μεγάλες εκμεταλλεύσεις. Όμως, αυτές οι ακραίες τιμές ανεβάζουν τα μέσα μεγέθη σε επίπεδα που μάλλον δεν αντανακλούν τα μέσα επίπεδα. Έτσι, ίσως θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν τα διάμεσα μεγέθη για να γίνει αντιληπτό ποια είναι μια «τυπική» εκμετάλλευση.

Έτσι, στο πλαίσιο αυτό, μια τυπική εκμετάλλευση τελικά ανήκει στην κατηγορία του υψηλού εισοδήματος, έχοντας μια εκμετάλλευση 20 στρέμματα όπου περίπου τα 12 από αυτά καταλαμβάνουν τα ελαιόδεντρα με μια αξία γης στα 15.112€.

Μια «τυπική» οικογένεια που έχει τέτοιες γεωργικές εκμεταλλεύσεις έχει 2 ισοδύναμα ενήλικα μέλη, με ηλικία αρχηγού τα 60 χρόνια, με ένα γεωργικό οικογενειακό εισόδημα στα 2.296€ ,ένα εξωγεωργικό εισόδημα περί τα 21.000€ και ένα συνολικό εισόδημα περί τα 25.889€. Μια «τυπική» οικογένεια απασχολεί περίπου 2 μονάδες ανθρώπινης εργασίας εντός εκμετάλλευσης και 1,43 μονάδες ανθρώπινης εργασίας εκτός εκμετάλλευσης.

Σε μια «τυπική» εκμετάλλευση το μέσο επενδυμένο κεφάλαιο είναι στα 1.684€ σε φυτείες και 21.061€ συνολικά. Το ποσοστό των επιδοτήσεων είναι στα 0,34% επί του συνολικού γεωργικού εισοδήματος και το μέσο επίπεδο αποσβέσεων στα 319€. Το μεσαίο επίπεδο μονάδων ανθρώπινης εργασίας εντός εκμετάλλευσης, οικογενειακών και ξένων, είναι 0,29 και 0,00 αντίστοιχα, όπου μια τυπική εκμετάλλευση δεν απασχολεί καν ξένο προσωπικό εκτός οικογένειας. Μια τυπική εκμετάλλευση έχει μέσο ακαθάριστο κέρδος περί τα 3.965€.

Επίσης, παρατηρείται ότι σχεδόν σε όλα τα μεγέθη εκτός από την ασυμμετρία υπάρχει και πολύ υψηλή μεταβλητότητα. Αυτό σημαίνει ότι είναι δύσκολο να

καθοριστεί τελικά μια «τυπική» εκμετάλλευση. Βέβαια, αυτό, εκτός από περιγραφικούς καθαρά λόγους, δεν είναι απαραίτητο να γίνει στο πλαίσιο της κύριας ανάλυσης.

6.3 Επιλογή & Περιγραφή Οικονομετρικής Ανάλυσης Probit

Στην προκειμένη έρευνα εξετάζεται ποιοι είναι οι προσδιοριστικοί παράγοντες που κατατάσσουν μια εκμετάλλευση – οικογένεια σε κατηγορία υψηλού εισοδήματος. Ουσιαστικά, υπάρχει μια σχέση αιτίου – αιτιατού που πρέπει να διερευνηθεί όπου η εξαρτημένη μεταβλητή είναι το κατά πόσο μια εκμετάλλευση - νοικοκυριό ανήκει σε κατηγορία υψηλού εισοδήματος και οι ερμηνευτικές – ανεξάρτητες μεταβλητές είναι τα χαρακτηριστικά της εκμετάλλευσης, τα δημογραφικά των οικογενειών και τα οικονομικά χαρακτηριστικά της εκμετάλλευσης όπως αναφέρθηκαν στην ενότητα της παρουσίασης των δεδομένων.

Γενικά, όταν πρόκειται για διερεύνηση σχέσης αιτίου – αιτιατού τότε η κατάλληλη στατιστική ανάλυση είναι η εξειδίκευση και εκτίμηση καταλλήλων μοντέλων παλινδρόμησης (regression models) όπου υπάρχει μια εξαρτημένη μεταβλητή και κατά πόσο συσχετίζεται με μία ή πολλές ανεξάρτητες (Χρήστου,2004). Ένα τυπικό μοντέλο παλινδρόμησης στην πιο απλή – γραμμική – μορφή εξειδικεύεται ως εξής:

$$Y_i = b_0 + b_1X_{1i} + b_2X_{2i} + \dots + b_kX_{ki} + e$$

Όπου, Y_i = εξαρτημένη μεταβλητή

X_{1i}, X_{2i}, X_{ki} = ερμηνευτικές – ανεξάρτητες μεταβλητές

b_0, b_1, b_2, b_k = συντελεστές παλινδρόμησης που πρέπει να εκτιμηθούν

e = τυχαίος όρος του μοντέλου

Αν και στην προκειμένη περίπτωση φαίνεται ότι ένα τέτοιο μοντέλο παλινδρόμησης θα μπορούσε να είναι κατάλληλο για να περιγράψει μια σχέση ανάμεσα στην εξαρτημένη και τις υποψήφιες ανεξάρτητες, εντούτοις, υπάρχει ένα πρόβλημα. Μια από τις υποθέσεις για τον τυχαίο όρο είναι ότι κατανέμεται με την

κανονική κατανομή, ως μια συνεχής μεταβλητή. Αυτό σημαίνει ότι και η εξαρτημένη μεταβλητή Y θα πρέπει να είναι συνεχής και να κατανέμεται κανονικά.

Όμως, στην προκειμένη περίπτωση η εξαρτημένη μεταβλητή δεν είναι συνεχής, αλλά δίτιμη, όπως ορίστηκε, λαμβάνοντας τιμές «υψηλό εισόδημα» και «διαφορετικά». Έτσι, θα πρέπει να εξειδικευτούν και να εκτιμηθούν μοντέλα παλινδρόμησης που αφορούν εξαρτημένες μεταβλητές που λαμβάνουν κατηγορικές τιμές (Χρήστου, 2004). Τέτοια μοντέλα παλινδρόμησης είναι γνωστά και ως μοντέλα παλινδρόμησης με διατεταγμένες τιμές στην εξαρτημένη μεταβλητή (order regression models). Μια ειδική περίπτωση τέτοιου μοντέλου που ανήκει στην οικογένεια αυτών των μοντέλων είναι το μοντέλο probit.

Το μοντέλο probit είναι ένα μοντέλο που κατεξοχήν χρησιμοποιείται όταν η εξαρτημένη είναι κατηγορική μεταβλητή. Έτσι, στην προκειμένη περίπτωση που η εξαρτημένη μεταβλητή είναι κατηγορική μεταβλητή η οικονομετρική ανάλυση των δεδομένων με την τεχνική probit φαίνεται να είναι η πλέον ενδεδειγμένη (Greene, 1993, Pindyck and Rubinfeld, 1976). Αξίζει να σημειωθεί ότι μια παρόμοια τεχνική είναι το μοντέλο παλινδρόμησης logit (Τζίκια, κ.ά., 2010). Εντούτοις, στην προκειμένη περίπτωση απλώς προτιμάται η εφαρμογή της τεχνικής probit.

Πριν εφαρμοστεί η τεχνική αυτή, θα πρέπει να αναφερθούν ορισμένα τεχνικά χαρακτηριστικά της. Έτσι, η τεχνική της probit εξειδικεύει το μοντέλο με βάση την παρακάτω λογική:

Μοντελοποιεί την πιθανότητα του γεγονότος που αφορά τον ερευνητή (εδώ το γεγονός είναι μια οικογένεια να ανήκει σε υψηλή εισοδηματική κατηγορία) ως την εξαρτημένη μεταβλητή σε σχέση με μια σειρά από ερμηνευτικές (Χρήστου, 2004). Η εξειδίκευση του μοντέλου, υποθέτοντας κανονική κατανομή στον όρο του τυχαίου σφάλματος, η εξειδίκευση (1) διαμορφώνεται ως εξής:

$$\Pr(Y = 1) = \Phi(b_0 + b_1X_1 + b_2X_2 + b_3X_3 + b_4X_4 + \dots b_kX_k) \quad (1)$$

Ή

$$Z = \Phi^{-1}(\Pr(Y = 1)) = b_0 + b_1X_1 + b_2X_2 + b_3X_3 + b_4X_4 + \dots b_kX_k \quad (2)$$

Όπου, $\{Y = 1\} = \{\eta \text{ οικογένεια να ανήκει στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία}\}$

Εάν υπάρχουν ομαδοποιημένα δεδομένα, τότε μπορούν να υπολογιστούν δειγματικές τιμές των Z-σκορ και να εκτιμηθεί η (2) με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων. Όταν, όμως, δεν υπάρχουν τέτοια δεδομένα, όπως στην προκειμένη περίπτωση που η εξαρτημένη μεταβλητή είναι δίτιμη τότε για να εκτιμηθεί η (2) θα πρέπει να εφαρμοστεί η μέθοδος της μέγιστης πιθανοφάνειας (maximum likelihood).

Από εκεί και ύστερα μετά την εκτίμηση εξετάζεται κατά πόσο οι εκτιμητές των συντελεστών είναι στατιστικά σημαντικοί ή όχι, ώστε να προσδιοριστεί τελικά ποιες ερμηνευτικές μεταβλητές είναι προσδιοριστικοί παράγοντες της πιθανότητας μιας οικογένεια να ανήκει στην υψηλότερη εισοδηματική κλίμακα με τις κλασικές στατιστικές ελέγχου z-statistic, LR-statistic όπως και στην κλασική ανάλυση παλινδρόμησης.

Βέβαια, θα πρέπει να εξετάζεται κατά πόσο παραβιάζονται ή όχι κάποιες υποθέσεις του στοχαστικού όρου και κατά πόσο υπάρχει ετεροσκεδαστικότητα, πολυσυγγραμμικότητα και πως θα αντιμετωπιστούν τέτοια προβλήματα. Λόγω της φύσης των δεδομένων που είναι διαστρωματικά (από 431 νοικοκυριά – εκμεταλλεύσεις) δεν υφίσταται θέμα αυτοσυσχέτισης (Χρήστου, 2004).

Όλα αυτά εξετάζονται και ερευνώνται προκειμένου να προκύψει το ορθά εξειδικευμένο μοντέλο που θα εκτιμηθεί και θα δώσει αξιόπιστα αποτελέσματα και ως προς το μέγεθος των συντελεστών και ως προς τη συμπερασματολογία προκειμένου να προκύψει ποιοι είναι τελικά οι προσδιοριστικοί παράγοντες της πιθανότητας να ανήκει μια οικογένεια στην υψηλότερη εισοδηματική κλίμακα.

6.4 Αποτελέσματα Οικονομετρικής Ανάλυσης Probit

Υποτίθεται ότι θα πρέπει να εκτιμηθεί το μοντέλο probit όπου η μεταβλητή *highinc* θεωρείται η εξαρτημένη – δίτιμη και όλες οι άλλες 30 μεταβλητές θεωρούνται οι ερμηνευτικές. Εντούτοις, δε θα πρέπει να συμπεριληφθούν μέσα στο μοντέλο και οι 30.

Καταρχήν από τις ψευδομεταβλητές που μετρούν την τοποθεσία της κάθε εκμετάλλευσης δε θα πρέπει να τοποθετηθούν στο μοντέλο και οι 7. Θα πρέπει να βγει μια εκτός όπου θα αποτελεί και τη βάση σύγκρισης έτσι ώστε οι συντελεστές των άλλων 6 περιοχών να μετρούν και να εκτιμούν διαφορές της κάθε περιοχής σε σχέση με την περιοχή που επιλέγεται ως βάση σύγκρισης. Για αυτό το σκοπό επιλέγεται η πρώτη περιοχή (Αμοργός) για να είναι η βάση σύγκρισης. Έτσι, η δίτιμη μεταβλητή *area1* δε θα συμμετέχει στο μοντέλο που θα εξειδικευτεί και θα εκτιμηθεί.

Ομοίως, από τις ψευδομεταβλητές που μετρούν την εκπαίδευση του αρχηγού της κάθε οικογένειας, θα πρέπει και πάλι μια να μην εισέλθει στο μοντέλο ως ερμηνευτική για να αποτελεί βάση σύγκρισης για τις άλλες. Στην προκειμένη περίπτωση θεωρείται βάση σύγκρισης το κατώτερο εκπαιδευτικό επίπεδο (μέχρι Δημοτικό) και έτσι η μεταβλητή *educ1* δε θα συμμετέχει στο μοντέλο.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι εάν τυχόν τοποθετηθούν οι δύο αυτές παραλειπόμενες ψευδομεταβλητές εκτός του ότι θα προκύψει ερμηνευτικό πρόβλημα στους συντελεστές, θα υπάρχει και ένα οικονομετρικό πρόβλημα πλήρους πολυσυγγραμμικότητας διότι οι μεταβλητές αυτές αθροίζουν όλες στην τιμή 1 (διότι για κάθε παρατήρηση – οικογένεια) η μια ψευδομεταβλητή θα έχει την τιμή '1' ανάλογα σε ποια κατηγορία ανήκει και όλες οι άλλες θα έχουν την τιμή '0'. Το ότι θα αθροίζουν στην τιμή '1', δηλαδή σε μια σταθερά, σημαίνει ότι αυτές οι ερμηνευτικές μεταβλητές δημιουργούν μεταξύ τους ένα τέλειο γραμμικό συνδυασμό, γνωστό και ως πρόβλημα πλήρους πολυσυγγραμμικότητας. Μάλιστα, όταν αυτό το φαινόμενο προκαλείται λόγω ψευδομεταβλητών, όπως εδώ, είναι γνωστό και ως «παγίδα των ψευδομεταβλητών» (Χρήστου, 2004).

Σε περίπτωση γραμμικού μοντέλου παλινδρόμησης το πρόβλημα της ύπαρξης της πλήρους πολυσυγγραμμικότητας είναι τόσο σοβαρό ώστε το υπόδειγμα δεν μπορεί καν να εκτιμηθεί με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων. Βέβαια, στην προκειμένη περίπτωση το μοντέλο που θα εκτιμηθεί δεν είναι γραμμικό μοντέλο παλινδρόμησης και δεν θα εφαρμοστεί η μέθοδος ελαχίστων τετραγώνων. Έτσι, η πιθανή εμφάνιση πλήρους πολυσυγγραμμικότητας ίσως και να μην προκαλούσε «τεχνικά» προβλήματα στην εκτίμηση του μοντέλου. Εντούτοις, προκαλεί προβλήματα στην ορθή εξειδίκευσή του ως προς την ερμηνευτικότητα των εκτιμώμενων συντελεστών (Χρήστου, 2004). Για αυτό το λόγο τελικά οι

ψευδομεταβλητές εισέρχονται στο μοντέλο με έξω μια από αυτές για βάση σύγκρισης για ερμηνευτικούς λόγους.

Από τις υπόλοιπες 28 ερμηνευτικές μεταβλητές και πάλι δε θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν όλες. Ο λόγος είναι ότι υπάρχουν και πάλι σοβαρές ενδείξεις πολυσυγγραμμικότητας διότι κάποιες αυτές φαίνεται να έχουν ισχυρή συσχέτιση μεταξύ τους, ενώ δημιουργούνται και πάλι κάποιοι –μάλλον- τέλειοι γραμμικοί συνδυασμοί. Αυτό σημαίνει ότι και πάλι πρέπει να διερευνηθεί ποιες ερμηνευτικές μεταβλητές είναι γραμμικοί συνδυασμοί κάποιων άλλων.

Το συνολικό οικογενειακό εισόδημα (soe) δεν μπορεί παρά να είναι το άθροισμα του γεωργικού οικογενειακού εισοδήματος (goe) και του εξωγεωργικού οικογενειακού εισοδήματος (exeisod). Ομοίως, οι μονάδες ανθρώπινης εργασίας εντός εκμετάλλευσης (maeentos) είναι το άθροισμα των μονάδων ανθρώπινης εργασίας οικογένειας εντός εκμετάλλευσης (maeoiken) και των μονάδων ανθρώπινης εργασίας ξένης απασχόλησης εντός εκμετάλλευσης (maexenen). Οι μονάδες ανθρώπινης εργασίας οικογένειας εντός και εκτός εκμετάλλευσης (maeoik) είναι το άθροισμα των μονάδων ανθρώπινης εργασίας οικογένειας εντός εκμετάλλευσης (maeoiken) και των μονάδων ανθρώπινης εργασίας οικογένειας εκτός εκμετάλλευσης (maeoikek). Έτσι, ισχύουν εξ ορισμού οι παρακάτω τέλειοι γραμμικοί συνδυασμοί:

soe = goe + exeisod

maeentos = maeoiken + maexenen

maeoik = maeoiken + maeoikek

Έτσι, οι μεταβλητές soe, maeentos και maeoik θα πρέπει να παραλειφθούν διότι ουσιαστικά «εξηγούνται» από τις άλλες δύο που αποτελούν το άθροισμά τους κάθε φορά και έτσι δεν έχουν κάτι να προσθέσουν στην ερμηνευτικότητα και των προσδιοριστικών παραγόντων ως προς την πιθανότητα κάποια οικογένεια να ανήκει στην υψηλή εισοδηματική κλίμακα. Συνεπώς, το μοντέλο θα πρέπει να εκτιμηθεί χωρίς τις 3 αυτές μεταβλητές ως ερμηνευτικές μεταβλητές.

Από τις υπόλοιπες 25 μεταβλητές που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως ερμηνευτικές και πάλι θα πρέπει να εξαιρεθούν κάποιες αν τυχόν έχουν πολύ υψηλή συσχέτιση με κάποιες άλλες. Ιδανικά, θα έπρεπε καμία ερμηνευτική μεταβλητή να

μην έχει συσχέτιση με καμία άλλη. Όμως, αυτό, δηλαδή μηδενική δειγματική συσχέτιση, είναι δύσκολο έως αδύνατο να συμβεί. Έτσι, θα πρέπει τουλάχιστον οι όποιες ερμηνευτικές μεταβλητές χρησιμοποιηθούν να μην έχουν πολύ υψηλή συσχέτιση μεταξύ τους. Με άλλα λόγια η πολύ υψηλή συσχέτιση (ατελής πολυσυγγραμμικότητα) μεταξύ δύο ή περισσότερων ερμηνευτικών μεταβλητών θεωρείται ότι και πάλι δημιουργεί πρόβλημα (Χρήστου, 2004). Ίσως όχι τόσο σοβαρό όσο το πρόβλημα της πλήρους πολυσυγγραμμικότητας, αλλά και πάλι ένα ερμηνευτικό πρόβλημα το προκαλεί. Για αυτό το λόγο διερευνάται η τυχόν συσχέτιση των υπολοίπων ερμηνευτικών μεταβλητών. Στον πίνακα παρακάτω (με χρήση του προγράμματος Excel) παρουσιάζονται οι συσχετίσεις των ερμηνευτικών μεταβλητών.

Πίνακας 15. Συσχετίσεις μεταξύ υποψήφιων ερμηνευτικών μεταβλητών

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	
1 ektasi	1,00																		
2 elia_ektasi	0,34	1,00																	
3 iem	0,02	0,12	1,00																
4 avia_gjs	0,56	0,54	0,07	1,00															
5 mek_lyt	0,20	0,72	0,12	0,38	1,00														
6 mek_syndiko	0,41	0,78	0,12	0,68	0,91	1,00													
7 illika_arigou	0,04	0,01	-0,16	0,08	-0,02	-0,02	1,00												
8 gpe	0,24	0,58	0,12	0,52	0,55	0,67	-0,06	1,00											
9 eveisod	0,01	-0,08	0,32	-0,02	-0,06	-0,06	-0,06	0,00	1,00										
10 epid_gpe	0,08	-0,04	0,05	0,02	-0,01	0,01	-0,10	0,01	-0,01	1,00									
11 appovesis	0,40	0,72	0,10	0,56	0,85	0,92	-0,07	0,60	-0,08	0,00	1,00								
12 maetiien	0,20	0,37	0,31	0,29	0,40	0,44	0,04	0,16	-0,08	0,08	0,47	1,00							
13 maerinen	0,21	0,65	0,07	0,38	0,85	0,88	-0,02	0,74	-0,01	0,00	0,75	0,22	1,00						
14 maetik	-0,07	0,01	0,51	-0,05	0,01	-0,02	-0,31	0,05	0,65	0,08	-0,08	-0,05	0,08	1,00					
15 akkerd	0,27	0,66	0,11	0,55	0,66	0,77	-0,06	0,98	-0,01	0,00	0,72	0,21	0,88	0,04	1,00				
16 area2	-0,12	-0,08	-0,17	-0,18	-0,08	-0,14	-0,08	-0,10	-0,04	0,08	-0,08	-0,02	0,00	-0,10	-0,08	1,00			
17 area3	-0,07	0,01	0,16	0,15	-0,10	-0,02	-0,06	0,29	0,12	0,01	-0,13	-0,11	0,02	0,24	0,21	-0,18	1,00		
18 area4	-0,07	-0,07	0,26	-0,01	-0,05	-0,05	0,06	-0,05	-0,02	0,00	-0,04	0,22	-0,06	-0,02	-0,05	-0,13	-0,14	1,00	
19 area5	0,21	0,08	-0,19	0,49	-0,05	0,17	0,00	0,12	-0,12	0,02	0,14	-0,02	-0,04	-0,13	0,11	-0,08	-0,10	-0,07	1,00
20 area6	-0,04	0,20	0,14	-0,08	0,44	0,29	0,00	-0,08	-0,08	-0,01	0,36	0,37	0,18	0,13	0,04	-0,18	-0,19	-0,14	-0,07
21 area7	-0,08	0,11	-0,10	-0,18	-0,07	-0,13	-0,08	-0,08	-0,06	-0,10	-0,12	-0,28	-0,10	-0,08	-0,08	-0,22	-0,24	-0,18	-0,18
22 educ2	-0,05	0,04	0,08	0,05	0,05	0,06	-0,35	0,01	0,01	0,02	0,08	0,05	0,00	0,20	0,02	0,02	0,14	0,08	0,08
23 educ3	-0,05	0,07	0,04	-0,04	0,16	0,10	-0,13	0,04	0,11	-0,07	0,11	-0,05	0,15	0,11	0,07	0,08	0,08	-0,02	-0,02
24 eveisod1	-0,01	0,08	0,35	0,01	0,08	0,02	-0,18	0,13	0,32	0,02	0,00	0,05	0,05	0,53	0,10	-0,06	0,20	0,08	0,08
25 eveisod2	-0,14	0,08	0,31	-0,08	0,02	-0,02	-0,30	0,00	0,25	0,02	-0,02	-0,06	0,08	0,46	0,00	-0,07	0,05	0,12	0,12

Με ροζ περίγραμμα και κόκκινα γράμματα εντοπίζονται οι πολύ υψηλές συσχετίσεις με συντελεστή συσχέτισης να θεωρείται τιμή άνω του 0,60

Από τις διάφορες υψηλές συσχετίσεις που υπάρχουν προκύπτουν τα παρακάτω ενδιαφέροντα συμπεράσματα σχετικά με το ποιες ερμηνευτικές μεταβλητές θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν και ποιες όχι:

- Οι μεταβλητές *ektasi*, *iem*, *ilikia_arxigoy*, *epid_goe*, *maeoiken*, *maeoikek* καθώς και οι *area2*, *area3*, *area4*, *area5*, *area6*, *area7*, αλλά και οι *educ2*, *educ3* και *exeisod1*, *exeisod2* δεν σχετίζονται με καμία άλλη έντονα.

- Η μεταβλητή *elia_ektasi* σχετίζεται έντονα με τις *mek_fyt*, *mek_synoliko*, *aposveseis*, *maexenen*, *akkerd* και άρα αν χρησιμοποιηθεί δε θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν οι υπόλοιπες.

- Η μεταβλητή *axia_gis* σχετίζεται έντονα με τη *mek_synoliko* και άρα αν χρησιμοποιηθεί δε θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί η τελευταία.

- Η μεταβλητή *mek_fyt* σχετίζεται έντονα με τις *elia_ektasi*, *mek_synoliko*, *aposveseis*, *maexenen*, *akkerd* και άρα αν χρησιμοποιηθεί δε θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν οι υπόλοιπες.

- Η μεταβλητή *mek_synoliko* σχετίζεται έντονα με τις *elia_ektasi*, *axia_gis*, *goe*, *aposveseis*, *maexenen*, *akkerd* και άρα αν χρησιμοποιηθεί δε θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν οι υπόλοιπες.

- Η μεταβλητή *goe* συσχετίζεται έντονα με τις *mek_synoliko*, *aposveseis*, *maexenen*, *akkerd* και άρα αν χρησιμοποιηθεί δε θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν οι υπόλοιπες.

- Η μεταβλητή *exeisod* συσχετίζεται έντονα με τη *maeoikek* και άρα αν χρησιμοποιηθεί δε θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί η *maeoikek*.

- Η μεταβλητή *aposveseis* συσχετίζεται έντονα με τις *elia_ektasi*, *mek_fyt*, *mek_synoliko*, *goe*, *maexenen*, *akkerd* και άρα αν χρησιμοποιηθεί δε θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν οι υπόλοιπες.

- Η μεταβλητή *maexenen* συσχετίζεται έντονα με τις *elia_ektasi*, *mek_fyt*, *mek_synoliko*, *goe*, *aposveseis*, *akkerd* και άρα αν χρησιμοποιηθεί δε θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν οι υπόλοιπες.

- Η μεταβλητή *akkerd* συσχετίζεται έντονα με τις *elia_ektasi*, *mek_fyt*, *mek_synoliko*, *goe*, *aposveseis*, *maexenen* και άρα αν χρησιμοποιηθεί δε θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν οι υπόλοιπες.

Από τις συσχετίσεις αυτές προκύπτει ότι στο μοντέλο που θα εξειδικευτεί θα συμμετέχουν ως ερμηνευτικές οι μεταβλητές *ektasi*, *iem*, *ilikia_arxigoy*, *epid_goe*, *maeoiken*, *maeoikek*, *area2*, *area3*, *area4*, *area5*, *area6*, *area7*, *educ2*, *educ3* και

exeisod1, exeisod2 οι οποίες ούτε μεταξύ τους συσχετίζονται, ούτε συσχετίζονται με κάποια άλλη υποψήφια ερμηνευτική. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι μεταξύ των maekoikek και exeisod που συσχετίζονται έντονα μεταξύ τους προτιμάται η πρώτη σαν υποψήφιος προσδιοριστικός παράγοντας διότι η δεύτερη μετράται και μέσω των exeisod1 και exeisod2 έστω και ποιοτικά.

Από εκεί και ύστερα, η ομάδα των μεταβλητών elia_ektasi, axia_gis, goe δε σχετίζονται ούτε μεταξύ τους ούτε, φυσικά, με την πρώτη ομάδα των ερμηνευτικών μεταβλητών που αναφέρεται στην προηγούμενη παράγραφο. Έτσι, θα μπορούσε να εξειδικευτεί ένα μοντέλο με αυτές τις μεταβλητές ως ερμηνευτικές.

Εναλλακτικά, θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν – μαζί με την πρώτη ομάδα ερμηνευτικών μεταβλητών - ως ερμηνευτικές οι mek_fyt, axia_gis, goe, που δε συσχετίζονται μεταξύ τους.

Τέλος, σε κανένα από τα δύο μοντέλα δεν θα πρέπει να συμμετέχουν οι μεταβλητές aposveseis, maexenen και akkerd διότι και συσχετίζονται έντονα μεταξύ τους, αλλά και διότι συσχετίζονται έντονα με κάποιες από τις άλλες από τις υποψήφιες ερμηνευτικές μεταβλητές. Επιπλέον, η μεταβλητή mek_synoliko συσχετίζεται έντονα με αρκετές από τις υποψήφιες ερμηνευτικές και επειδή το ενδιαφέρον, ως προσδιοριστικός παράγοντας, βρίσκεται στο κατά πόσο το επενδυμένο κεφάλαιο σε φυτείες μεταβάλλεται και όχι το συνολικό επενδυμένο κεφάλαιο, όπου άλλωστε το επενδυμένο κεφάλαιο σε φυτείες είναι ένα μέρος του.

Έτσι, μετά από αυτήν την ανάλυση των συσχετίσεων των μεταβλητών προκύπτουν τα δύο μοντέλα που εξειδικεύονται και πρόκειται να εκτιμηθούν προκειμένου να εξεταστεί τελικά ποιοι είναι οι προσδιοριστικοί παράγοντες για την πιθανότητα μια εκμετάλλευση να ανήκει σε οικογένεια με υψηλό εισόδημα.

$$P(\text{highinc} = 1) = \Phi(\alpha_0 + \alpha_1\text{ektasi} + \alpha_2\text{elia_ektasi} + \alpha_3\text{iem} + \alpha_4\text{axia_gis} + \alpha_5\text{ilikia_arxigoy} + \alpha_6\text{goe} + \alpha_7\text{epid_goe} + \alpha_8\text{maeoiken} + \alpha_9\text{maeoikek} + \alpha_{10}\text{area2} + \alpha_{11}\text{area3} + \alpha_{12}\text{area4} + \alpha_{13}\text{area5} + \alpha_{14}\text{area6} + \alpha_{15}\text{area7} + \alpha_{16}\text{educ2} + \alpha_{17}\text{educ3} + \alpha_{18}\text{exeisod1} + \alpha_{19}\text{exeisod2}) \quad (1)$$

Ή

$$\Phi^{-1}[P(\text{highinc} = 1)] = \alpha_0 + \alpha_1\text{ektasi} + \alpha_2\text{elia_ektasi} + \alpha_3\text{iem} + \alpha_4\text{axia_gis} + \alpha_5\text{ilikia_arxigoy} + \alpha_6\text{goe} + \alpha_7\text{epid_goe} + \alpha_8\text{maeoiken} + \alpha_9\text{maeoikek} + \alpha_{10}\text{area2} + \alpha_{11}\text{area3} + \alpha_{12}\text{area4} + \alpha_{13}\text{area5} + \alpha_{14}\text{area6} + \alpha_{15}\text{area7} + \alpha_{16}\text{educ2} + \alpha_{17}\text{educ3} + \alpha_{18}\text{exeisod1} + \alpha_{19}\text{exeisod2}) \quad (1)$$

$$P(\text{highinc} = 1) = \Phi(\beta_0 + \beta_1 \text{ektasi} + \beta_2 \text{iem} + \beta_3 \text{axia_gis} + \beta_4 \text{mek_fyt} + \beta_5 \text{ilikia_arxigoy} + \beta_6 \text{goe} + \beta_7 \text{epid_goe} + \beta_8 \text{maeoiken} + \beta_9 \text{maeoikek} + \beta_{10} \text{area2} + \beta_{11} \text{area3} + \beta_{12} \text{area4} + \beta_{13} \text{area5} + \beta_{14} \text{area6} + \beta_{15} \text{area7} + \beta_{16} \text{educ2} + \beta_{17} \text{educ3} + \beta_{18} \text{exeisod1} + \beta_{19} \text{exeisod2}) \quad (2)$$

Η

$$\Phi^{-1}[P(\text{highinc} = 1)] = \beta_0 + \beta_1 \text{ektasi} + \beta_2 \text{iem} + \beta_3 \text{axia_gis} + \beta_4 \text{mek_fyt} + \beta_5 \text{ilikia_arxigoy} + \beta_6 \text{goe} + \beta_7 \text{epid_goe} + \beta_8 \text{maeoiken} + \beta_9 \text{maeoikek} + \beta_{10} \text{area2} + \beta_{11} \text{area3} + \beta_{12} \text{area4} + \beta_{13} \text{area5} + \beta_{14} \text{area6} + \beta_{15} \text{area7} + \beta_{16} \text{educ2} + \beta_{17} \text{educ3} + \beta_{18} \text{exeisod1} + \beta_{19} \text{exeisod2} \quad (2)$$

Η εκτίμηση των μοντέλων έγινε με χρήση του οικονομετρικού προγράμματος E-Views. Χρησιμοποιήθηκαν 428 παρατηρήσεις τελικά διότι υπήρχαν στα δεδομένα και κάποιες τιμές σε κάποιες μεταβλητές που έλειπαν (missing values). Επίσης, χρησιμοποιήθηκε η επιλογή για εκτίμηση τυπικών σφαλμάτων διαρθρωμένων σε περίπτωση που τυχόν υπάρχει ετεροσκεδαστικότητα (QML (Huber/White) standard errors & covariance).

Στον πίνακα 16 που παρουσιάζονται οι εκτιμήσεις του μοντέλου, η στατιστική LR δείχνει κατά πόσο το μοντέλο είναι στατιστικά σημαντικό. Πράγματι σε επίπεδο 5% η αρχική υπόθεση για ασήμαντους συντελεστές θα πρέπει να απορριφθεί ($\text{prob} = 0.000000 < 0,05$). Επομένως, το μοντέλο αυτό είναι σημαντικό με την έννοια ότι οι διάφοροι προσδιοριστικοί παράγοντες σε κάποιο (στατιστικά σημαντικά) βαθμό ερμηνεύουν την πιθανότητα μια οικογένεια – εκμετάλλευση να ανήκει στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία.

Η στατιστική McFadden R-squared λειτουργεί όπως ο συντελεστής προσδιορισμού R^2 (R-squared) στα κλασικά γραμμικά μοντέλα παλινδρόμησης (Τζίκα, κ.ά., 2010). Έτσι, εκτιμήθηκε ότι οι διάφοροι υποψήφιοι προσδιοριστικοί παράγοντες – ερμηνευτικές μεταβλητές ερμηνεύουν περίπου το 45% της μεταβλητότητας της πιθανότητας μιας εκμετάλλευσης – οικογένειας να ανήκει στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία. Με άλλα λόγια, η πιθανότητα μια εκμετάλλευση – οικογένεια να ανήκει στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία εξαρτάται κατά 45% από τους προσδιοριστικούς αυτούς παράγοντες.

Τα αποτελέσματα των εκτιμήσεων του μοντέλου, που μόλις σχολιάστηκαν, παρουσιάζονται στους πίνακες αμέσως παρακάτω:

Πίνακας 16. Εκτίμηση μοντέλου (1) με τη μέθοδο probit

Dependent Variable: HIGHINC

Method: ML - Binary Probit (BHHH)

Sample: 1 431

Included observations: 428

Convergence achieved after 22 iterations

QML (Huber/White) standard errors & covariance

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
C	-2.217702	0.632094	-3.508498	0.0005
EKTASI	-0.000286	0.001329	-0.214846	0.8299
ELIA_EKTASI	0.008989	0.007107	1.264878	0.2059
IEM	-0.764836	0.186641	-4.097893	0.0000
AXIA_GIS	9.29E-06	5.92E-06	1.569137	0.1166
ILIKIA_ARXIGOU	0.018130	0.006977	2.598412	0.0094
GOE	9.98E-05	1.88E-05	5.323232	0.0000
EPID_GOE	0.002088	0.009439	0.221203	0.8249
MAEOIKEN	-0.375825	0.161434	-2.328036	0.0199
MAEOIKEK	0.693231	0.115645	5.994457	0.0000
AREA2	1.281348	0.349838	3.662687	0.0002
AREA3	0.310800	0.378098	0.822009	0.4111
AREA4	0.704370	0.354591	1.986430	0.0470
AREA5	-0.749413	0.512630	-1.461898	0.1438
AREA6	-0.628559	0.376903	-1.667697	0.0954
AREA7	0.699298	0.319577	2.188197	0.0287
EDUC2	0.195309	0.227076	0.860106	0.3897
EDUC3	0.638374	0.291417	2.190588	0.0285
EXEISOD1	0.693532	0.254106	2.729299	0.0063
EXEISOD2	0.883507	0.251357	3.514952	0.0004
Mean dependent var	0.542056	S.D. dependent var	0.498811	
S.E. of regression	0.361062	Akaike info criterion	0.858649	
Sum squared resid	53.18938	Schwarz criterion	1.048328	
Log likelihood	-163.7509	Hannan-Quinn criter.	0.933562	
Restr. log likelihood	-295.1512	Avg. log likelihood	-0.382596	
LR statistic (19 df)	262.8005	McFadden R-squared	0.445196	
Probability(LR stat)	0.000000			
Obs with Dep=0	196	Total obs	428	
Obs with Dep=1	232			

Πριν εξεταστούν ένας – ένας οι προσδιοριστικοί παράγοντες ως προς την στατιστική σημαντικότητά τους και κατά πόσο όντως έχουν μια στατιστικά σημαντική οριακή επίδραση στην πιθανότητα να ανήκει μια εκμετάλλευση –

οικογένεια στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία, αξίζει να εξεταστεί κατά πόσο κάποιες μεταβλητές ταυτόχρονα έχουν στατιστικά σημαντική επίδραση.

Εξετάζεται καταρχήν εάν υπάρχει στατιστικά σημαντική γεωγραφική διαφοροποίηση. Η λογική είναι ότι εάν οι συντελεστές α_{10} , α_{11} , α_{12} , α_{13} , α_{14} , α_{15} (που αντανakλούν τις μεταβολές στην πιθανότητα μια οικογένεια να ανήκει στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία για κάθε περιοχή σε σχέση με την Αμοργό που είναι η περιοχή σύγκρισης) είναι ταυτόχρονα ασήμαντοι (H_0) τότε δεν υπάρχει γεωγραφική διαφοροποίηση σχετικά με το εάν κάποια οικογένεια έχει περισσότερη ή λιγότερη πιθανότητα να ανήκει στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία μόνο και μόνο επειδή προέρχεται από κάποια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή. Τα αποτελέσματα του ελέγχου αυτού παρουσιάζονται στον πίνακα αμέσως παρακάτω.

Πίνακας 17. Εξέταση επίδρασης γεωγραφικού παράγοντα

Wald Test:
Equation: EQ01

Test Statistic	Value	df	Probability
F-statistic	7.911067	(6, 408)	0.0000
Chi-square	47.46640	6	0.0000

Null Hypothesis Summary:

Normalized Restriction (= 0)	Value	Std. Err.
b(10)	1.281348	0.349838
b(11)	0.310800	0.378098
b(12)	0.704370	0.354591
b(13)	-0.749413	0.512630
b(14)	-0.628559	0.376903
b(15)	0.699298	0.319577

Restrictions are linear in coefficients.

Η σχετική στατιστική LR (Chi-square) είναι αρκετά υψηλή σε επίπεδο 5% (prob = 0.0000 < 0.05) και επομένως η H_0 απορρίπτεται. Άρα προκύπτει το συμπέρασμα ότι υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις ότι ο γεωγραφικός παράγοντας αποτελεί ένα στατιστικά σημαντικό προσδιοριστικό παράγοντα της πιθανότητας μιας οικογένειας να ανήκει στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία. Περισσότερα για το πώς

ακριβώς επιδρά αυτός ο παράγοντας αναφέρονται παρακάτω που εξετάζονται ατομικά οι συντελεστές, άρα και οι συντελεστές που αφορούν τις γεωγραφικές περιοχές.

Ομοίως είναι ενδιαφέρον να εξεταστεί κατά πόσο ο παράγοντας εκπαίδευση επιδρά στατιστικά σημαντικά στην πιθανότητα μια οικογένεια να ανήκει στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία. Η λογική είναι ότι εάν οι συντελεστές α_{16} , α_{17} (που αντανakλούν τις μεταβολές στην πιθανότητα μια οικογένεια να ανήκει στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία για κάθε επίπεδο μόρφωσης σε σχέση με τη μόρφωση επιπέδου Δημοτικού που είναι η βάση σύγκρισης) είναι ταυτόχρονα ασήμαντοι (H_0) τότε δεν υπάρχει διαφοροποίηση ως προς το εκπαιδευτικό επίπεδο σχετικά με το εάν κάποια οικογένεια έχει περισσότερη ή λιγότερη πιθανότητα να ανήκει στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία. Τα αποτελέσματα του ελέγχου αυτού παρουσιάζονται στον πίνακα αμέσως παρακάτω.

Πίνακας 18. Εξέταση επίδρασης εκπαιδευτικού επιπέδου

Wald Test:
Equation: EQ01

Test Statistic	Value	df	Probability
F-statistic	2.400522	(2, 408)	0.0920
Chi-square	4.801044	2	0.0907

Null Hypothesis Summary:

Normalized Restriction (= 0)	Value	Std. Err.
b(16)	0.195309	0.227076
b(17)	0.638374	0.291417

Restrictions are linear in coefficients.

Η σχετική στατιστική LR (Chi-square) δεν είναι αρκετά υψηλή σε επίπεδο 5% (prob = 0.0907 > 0.05) και επομένως η H_0 δεν απορρίπτεται. Όμως, είναι υψηλή σε επίπεδο 10% (prob = 0.0907 < 0.10) και επομένως η H_0 θα μπορούσε να απορριφθεί. Άρα προκύπτει το συμπέρασμα ότι οριακά υπάρχουν κάποιες ενδείξεις ότι το εκπαιδευτικό επίπεδο αποτελεί ένα στατιστικά σημαντικό προσδιοριστικό παράγοντα της πιθανότητας μιας οικογένειας να ανήκει στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία.

Περισσότερα για το πώς ακριβώς επιδρά και αυτός ο παράγοντας αναφέρονται παρακάτω που εξετάζονται ατομικά οι συντελεστές, άρα και οι συντελεστές που αφορούν τις γεωγραφικές περιοχές.

Για να εξεταστεί ποιοι συντελεστές είναι στατιστικά σημαντικοί και άρα ποιες είναι εκείνες οι ερμηνευτικές μεταβλητές που όντως αποτελούν στατιστικά σημαντικούς προσδιοριστικούς παράγοντες θα πρέπει να εξεταστεί μεμονωμένα η σημαντικότητα του κάθε συντελεστή (με την H_0 να αναφέρεται σε μηδενικό συντελεστή) με τη χρήση της Z-στατιστικής. Παρατηρείται στον πίνακα 16 ότι για κάποιους συντελεστές ισχύει $\text{prob} > 0.05$ και επομένως η H_0 δεν απορρίπτεται και άρα θεωρούνται ασήμαντοι.

Εντούτοις, επιλέγεται να εκτιμηθεί ένα νέο μοντέλο χωρίς τις μεταβλητές που οι συντελεστές του προκύπτουν ασήμαντοι προκειμένου να εκτιμηθούν και πιο αξιόπιστα αλλά και να προκύψει πιο είναι το πραγματικό επίπεδο ερμηνευτικότητας του τελικού μοντέλου που περιέχει μόνο τους στατιστικά σημαντικούς προσδιοριστικούς παράγοντες. Για το σκοπό αυτό εφαρμόζεται η λογική *general to specific* που εφαρμόζεται και στα κλασικά γραμμικά μοντέλα παλινδρόμησης όπου κάθε φορά μια μεταβλητή (η πιο ασήμαντη με το χαμηλότερο Z-Statistic άρα το υψηλότερο $\text{prob} > 0,05$) αποσύρεται από το μοντέλο μέχρι να προκύψει ένα μοντέλο με όλους τους εκτιμημένους συντελεστές στατιστικά σημαντικούς. Οι διαδοχικές αυτές εκτιμήσεις οδήγησαν στην εκτίμηση του παρακάτω τελικού μοντέλου.

Πράγματι, στον πίνακα 19 φαίνεται ότι όλες οι μεταβλητές έχουν συντελεστές στατιστικά σημαντικούς σε επίπεδο 5% ($\text{prob} < 0.05$). Επίσης και η LR στατιστική επιβεβαιώνει ότι το μοντέλο είναι στο σύνολό του στατιστικά σημαντικό ($\text{prob} = 0.000000 < 0.05$). Η ερμηνευτική δύναμη του μοντέλου βρίσκεται περίπου στο 43% άρα στα ίδια επίπεδα με το μοντέλο που περιείχε και ασήμαντες ερμηνευτικές μεταβλητές.

Πίνακας 19. Τελική εκτίμηση μοντέλου (1) με τη μέθοδο *general to specific*

Dependent Variable: HIGHINC
 Method: ML - Binary Probit (BHHH)
 Sample: 1 431
 Included observations: 428
 Convergence achieved after 21 iterations
 QML (Huber/White) standard errors & covariance

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
C	-2.177956	0.557511	-3.906574	0.0001
IEM	-0.675546	0.190834	-3.539961	0.0004
AXIA_GIS	1.05E-05	4.86E-06	2.163822	0.0305
ILIKIA_ARXIGOU	0.015243	0.006653	2.291202	0.0220
GOE	0.000119	1.88E-05	6.341985	0.0000
MAEOIKEN	-0.520526	0.156467	-3.326744	0.0009
MAEOIKEK	0.666159	0.111566	5.970964	0.0000
AREA2	1.516000	0.270925	5.595652	0.0000
AREA4	0.938278	0.271977	3.449847	0.0006
AREA7	0.891108	0.209126	4.261104	0.0000
EDUC3	0.617449	0.270009	2.286772	0.0222
EXEISOD1	0.667213	0.253881	2.628049	0.0086
EXEISOD2	0.837428	0.242911	3.447470	0.0006
Mean dependent var	0.542056	S.D. dependent var	0.498811	
S.E. of regression	0.363556	Akaike info criterion	0.848847	
Sum squared resid	54.85191	Schwarz criterion	0.972138	
Log likelihood	-168.6532	Hannan-Quinn criter.	0.897540	
Restr. log likelihood	-295.1512	Avg. log likelihood	-0.394050	
LR statistic (12 df)	252.9959	McFadden R-squared	0.428587	
Probability(LR stat)	0.000000			
Obs with Dep=0	196	Total obs	428	
Obs with Dep=1	232			

Για να επιβεβαιωθεί ότι πράγματι οι μεταβλητές που παραλήφθηκαν είχαν όντως ασήμαντη ταυτόχρονη επίδραση και τελικά τα μοντέλα των πινάκων 16 και 19 είναι το ίδιο στατιστικά, υπολογίζεται στον παρακάτω πίνακα η σχετική LR στατιστική που συγκρίνει στατιστικά τα δύο μοντέλα.

Πίνακας 20. Στατιστική σύγκριση μοντέλων με και χωρίς τις ασήμαντες ερμηνευτικές μεταβλητές

Wald Test:
Equation: EQ01

Test Statistic	Value	df	Probability
F-statistic	1.543449	(7, 408)	0.1509
Chi-square	10.80414	7	0.1474

Null Hypothesis Summary:

Normalized Restriction (= 0)	Value	Std. Err.
b(1)	-0.000286	0.001329
b(2)	0.008989	0.007107
b(7)	0.002088	0.009439
b(11)	0.310800	0.378098
b(13)	-0.749413	0.512630
b(14)	-0.628559	0.376903
b(16)	0.195309	0.227076

Restrictions are linear in coefficients.

Πράγματι, η LR στατιστική είναι πολύ μικρή σε επίπεδο 5% ($\text{prob} = 0.1474 > 0.05$) και έτσι η H_0 σχετικά με το ότι οι συντελεστές των παραλειπόμενων ερμηνευτικών μεταβλητών δεν απορρίπτεται και έτσι όντως οι ερμηνευτικές αυτές μεταβλητές δεν αποτελούν προσδιοριστικούς παράγοντες και έτσι καλώς δεν περιλαμβάνονται στο τελικό μοντέλο. Επίσης, επιβεβαιώνεται ότι όντως και τα δύο μοντέλα στατιστικά έχουν την ίδια ουσιαστικά ερμηνευτική δύναμη. Όμως, το μοντέλο του πίνακα 19 είναι το πιο ορθά εκτιμημένο διότι δεν έχει «άσχετες» μεταβλητές.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το μοντέλο (2) που περιέχει ως πιθανό προσδιοριστικό παράγοντα την ερμηνευτική μεταβλητή *mek_fyt* αντί για την *elia_ektasi* εκτιμήθηκε επίσης με τη μέθοδο *probit* και με τη μέθοδο *general to specific* η ερμηνευτική μεταβλητή *mek_fyt* προέκυψε τελικά ασήμαντη σε επίπεδο 5% ($\text{prob} > 0.05$), όπως φαίνεται και στον πίνακα 21, και έτσι ως τελικό μοντέλο κατέληξε να είναι το μοντέλο του πίνακα 19 και πάλι. Στον πίνακα παρακάτω παρουσιάζεται το βήμα όπου αφού βγήκε εκτός μια ερμηνευτική μεταβλητή που ήταν

η «πιο ασήμαντη» στο προηγούμενο βήμα, προέκυψε ότι η mek_fyt είναι πια η «πιο ασήμαντη».

Πίνακας 21. Εκτίμηση μοντέλου (2) – διαδικασία general to specific

Dependent Variable: HIGHINC

Method: ML - Binary Probit (BHHH)

Sample: 1 431

Included observations: 428

Convergence achieved after 23 iterations

QML (Huber/White) standard errors & covariance

Variable	Coefficient	Std. Error	z-Statistic	Prob.
C	-2.337957	0.624212	-3.745451	0.0002
IEM	-0.770705	0.186801	-4.125812	0.0000
AXIA_GIS	1.32E-05	5.52E-06	2.390398	0.0168
MEK_FYT	-4.26E-06	5.21E-06	-0.818391	0.4131
ILIKIA_ARXIGOU	0.018926	0.006871	2.754333	0.0059
GOE	9.81E-05	2.04E-05	4.800364	0.0000
MAEOIKEN	-0.300969	0.186145	-1.616858	0.1059
MAEOIKEK	0.694504	0.116054	5.984317	0.0000
AREA2	1.377178	0.336429	4.093514	0.0000
AREA3	0.344286	0.369600	0.931509	0.3516
AREA4	0.749584	0.348453	2.151179	0.0315
AREA5	-0.797702	0.505631	-1.577639	0.1146
AREA6	-0.371465	0.388792	-0.955433	0.3394
AREA7	0.914752	0.286250	3.195639	0.0014
EDUC2	0.237213	0.224403	1.057081	0.2905
EDUC3	0.705742	0.291266	2.423019	0.0154
EXEISOD1	0.688084	0.251367	2.737373	0.0062
EXEISOD2	0.881348	0.248514	3.546473	0.0004
Mean dependent var	0.542056	S.D. dependent var	0.498811	
S.E. of regression	0.361581	Akaike info criterion	0.851285	
Sum squared resid	53.60383	Schwarz criterion	1.021996	
Log likelihood	-164.1751	Hannan-Quinn criter.	0.918707	
Restr. log likelihood	-295.1512	Avg. log likelihood	-0.383587	
LR statistic (17 df)	261.9522	McFadden R-squared	0.443759	
Probability(LR stat)	0.000000			
Obs with Dep=0	196	Total obs	428	
Obs with Dep=1	232			

Έτσι, με βάση την τελική εκτίμηση του μοντέλου στον πίνακα 19 προκύπτει ότι η εκτιμημένη εξίσωση έχει την παρακάτω μορφή:

$$P(\text{highinc} = 1) = \Phi(-2.178 - 0.6755\text{iem} + 0.0000105\text{axia_gis} + 0.0152\text{ilikia_arxigoy} + 0.00012\text{goe} - 0.5205\text{maeoiken} + 0.6662\text{maeoikek} + 1.5160\text{area2} + 0.9383\text{area4} + 0.8911\text{area7} + 0.6174\text{educ3} + 0.6672\text{exeisod1} + 0.8374\text{exeisod2})$$

(3)

Η

$$Z = \Phi^{-1}[P(\text{highinc} = 1)] = -2.178 - 0.6755\text{iem} + 0.0000105\text{axia_gis} + 0.0152\text{ilikia_arxigoy} + 0.00012\text{goe} - 0.5205\text{maeoiken} + 0.6662\text{maeoikek} + 1.5160\text{area2} + 0.9383\text{area4} + 0.8911\text{area7} + 0.6174\text{educ3} + 0.6672\text{exeisod1} + 0.8374\text{exeisod2}$$

(3)

Από τις εκτιμήσεις αυτές προκύπτουν οι παρακάτω ερμηνείες σχετικά με τους προσδιοριστικούς παράγοντες της πιθανότητας μιας οικογένειας να ανήκει στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία:

- Όσο αυξάνονται τα ισοδύναμα ενήλικα μέλη, μειώνεται η πιθανότητα μια οικογένεια να ανήκει στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία.
- Όσο αυξάνει η αξία της γης που έχει η οικογένεια στην κατοχή της, αυξάνεται η πιθανότητα μια οικογένεια να ανήκει στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία.
- Όσο αυξάνει η ηλικία του αρχηγού μιας οικογένειας, αυξάνεται η πιθανότητα μια οικογένεια να ανήκει στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία.
- Όσο αυξάνει το γεωργικό οικογενειακό εισόδημα μιας οικογένειας, αυξάνεται η πιθανότητα μια οικογένεια να ανήκει στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία.
- Όσο αυξάνονται οι μονάδες ανθρώπινης οικογενειακής εργασίας εντός εκμετάλλευσης, μειώνεται η πιθανότητα μια οικογένεια να ανήκει στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία.
- Όσο αυξάνονται οι μονάδες ανθρώπινης ξένη εργασίας εντός εκμετάλλευσης, αυξάνεται η πιθανότητα μια οικογένεια να ανήκει στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία.
- Κάποια οικογένεια από την περιοχή Κρέστενα Ηλείας, από την Κοσκινά Ηλείας και από την Μεσσηνία έχει υψηλότερη πιθανότητα να ανήκει στην

υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία σε σχέση με οικογένειες από τις άλλες περιοχές του δείγματος (Αμοργός αλλά και Αργολίδα, Βοιωτία και Αρκαδία).

- Οικογένειες με αρχηγό να έχει μόρφωση πανεπιστημίου έχουν υψηλότερη πιθανότητα να ανήκουν στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία σε σχέση με οικογένειες που ο αρχηγός τους έχει χαμηλότερη μόρφωση (Δημοτικού ή και Λυκείου).

- Οικογένειες που έχουν μέλη με μισθωτή εργασία έχουν υψηλότερη πιθανότητα να ανήκουν στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία σε σχέση με τις άλλες οικογένειες.

- Οικογένειες που έχουν μέλη με άλλη αυτοαπασχόληση εκτός γεωργικής έχουν υψηλότερη πιθανότητα να ανήκουν στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία σε σχέση με τις άλλες οικογένειες.

Σχετικά, με το πόσο υψηλότερη είναι η πιθανότητα ανάλογα με τον προσδιοριστικό παράγοντα, θα πρέπει να υπολογιστεί η οριακή επίδραση (marginal effect) του κάθε παράγοντα. Η μεταβολή της πιθανότητας να ανήκει μια οικογένεια στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία σε σχέση με την μεταβολή ενός προσδιοριστικού παράγοντα, υπολογίζεται από την οριακή επίδραση (marginal effect) του κάθε παράγοντα. Σύμφωνα με το μοντέλο probit η επίδραση αυτή υπολογίζεται ως εξής (Χρήστου, 2004):

Οριακή επίδραση του j παράγοντα στην i-οικογένεια = $b_j * \phi(Z_i)$

Όμως, η κάθε i-οικογένεια έχει διάφορα χαρακτηριστικά που αποτυπώνονται σε διάφορες τιμές για τις σημαντικές ερμηνευτικές μεταβλητές που συμμετέχουν στην εκτιμημένη εξίσωση (3). Έτσι, παρακάτω υπολογίζονται όλες οι οριακές επιδράσεις για μια «τυπική» οικογένεια.

Επειδή, σύμφωνα με την περιγραφική ανάλυση που έγινε αρχικά προέκυψαν μεγάλες ασυμμετρίες σχεδόν σε όλες τις μεταβλητές θεωρείται ως «τυπική» οικογένεια εκείνη που θα έχει ως χαρακτηριστικά τις διάμεσες τιμές και όχι τις μέσες τιμές (επειδή σε έντονα ασύμμετρες κατανομές η μέση τιμή δεν είναι

αντιπροσωπευτικό μέτρο θέσης ή «τυπικού» μεγέθους). Έτσι, για μια «τυπική» οικογένεια η τιμή-σκορ Z_i εκτιμάται ως εξής:

$$Z_i = -2.178 - 0.6755*2 + 0.0000105*15112.50 + 0.0152*60 + 0.00012*2296.13 - 0.5205*0.29 + 0.6662*1.43 + 1.5160*0 + 0.9383*0 + 0.8911*0 + 0.6174*0 + 0.6672*0 + 0.8374*0 \Rightarrow$$

$$Z_i = -1.3809$$

Από την συνάρτηση πυκνότητας πιθανότητας της τυπικής κανονικής κατανομής $\phi(\bullet)$ υπολογίζεται η ποσότητα $\phi(Z_i = -1.3809) = 0.1538$ και έτσι υπολογίζονται οι οριακές επιδράσεις του κάθε παράγοντα. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον πίνακα αμέσως παρακάτω:

Πίνακας 22. Οριακή επίδραση των προσδιοριστικών παραγόντων στη μεταβολή της πιθανότητας μια «τυπική» οικογένεια να ανήκει στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία

	Προσδιοριστικός Παράγοντας	Τυπική (Διάμεσος) Τιμή	Εκτιμημένος Συντελεστής	Οριακή Επίδραση	Οριακή Επίδραση %
1	Σταθερά	1	-2.177956	-	-
2	Ισοδύναμα Ενήλικα Μέλη	2.00	-0.675546	-0.1039	-10.39%
3	Αξία Γης*	15112.50	0.000011	0.0016	0.16%
4	Ηλικία Αρχηγού Εκμετάλλευσης	60.00	0.015243	0.0023	0.23%
5	Γεωργικό Οικογενειακό Εισόδημα*	2296.13	0.000119	0.0183	1.83%
6	ΜΑΕ Οικογένειας Εντός Εκμετάλλευσης	0.29	-0.520526	-0.0800	-8.00%
7	ΜΑΕ Εκτός Εκμετάλλευσης	1.43	0.666159	0.1024	10.24%
8	Κρέστενα Ηρείας	0.00	1.516000	0.2331	23.31%
9	Κοσκινά Ηρείας	0.00	0.938278	0.1443	14.43%
10	Μεσογρία	0.00	0.891108	0.1370	13.70%
11	Απόφοιτος Ανώτερης ή Ανώτατης Εκπαίδευσης	0.00	0.617449	0.0949	9.49%
12	Εξογειακό Εισόδημα από Μισθωτή Απασχόληση	0.00	0.667213	0.1026	10.26%
13	Εξογειακό Εισόδημα από Αυτοαπασχόληση	0.00	0.837428	0.1288	12.88%

*Οριακή επίδραση για αύξηση 1000€

- Η οριακή αύξηση των ισοδύναμων ενηλίκων μελών μειώνει κατά 10.39% την πιθανότητα η οικογένεια να ανήκει στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία.

- Η οριακή αύξηση στην αξία της γης κατά 1000€ έχει μια πολύ μικρή (0.16%) αύξηση στην πιθανότητα να ανήκει μια οικογένεια στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία.

- Η αύξηση της ηλικίας του αρχηγού κατά ένα έτος αυξάνει την πιθανότητα μια οικογένεια να ανήκει στην υψηλότερη εισοδηματική κλίμακα κατά μόλις 0.23%.

- Η αύξηση του γεωργικού εισοδήματος κατά 1000€ σε μια τυπική οικογένεια προκαλεί αύξηση στην πιθανότητα μια οικογένεια να ανήκει στην υψηλότερη εισοδηματική κλίμακα κατά μόλις 1.83%.

- Η οριακή αύξηση των μονάδων εργασίας της οικογένειας εντός εκμετάλλευσης προκαλεί μείωση στην πιθανότητα να ανήκει μια οικογένεια στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία κατά 8%.

- Η οριακή αύξηση των μονάδων εργασίας της οικογένειας εκτός εκμετάλλευσης προκαλεί αύξηση στην πιθανότητα να ανήκει μια οικογένεια στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία κατά 10.24%.

- Τη μεγαλύτερη οριακή επίδραση την προκαλεί ένας γεωγραφικός παράγοντας. Πιο συγκεκριμένα, μια «τυπική» οικογένεια από την περιοχή Κρέστενα Ηλείας έχει 23.31% περισσότερη πιθανότητα να ανήκει στην υψηλότερη εισοδηματική κλίμακα σε σχέση με τις οικογένειες από την Αμοργό (αλλά και Αργολίδα, Βοιωτία, Αρκαδία). Αντίστοιχα τυπικές οικογένειες από την Κοσκινά Ηλείας και Μεσσηνία έχουν υψηλότερη πιθανότητα κατά 14.43% και 13.70% αντίστοιχα να ανήκουν στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία.

- Οικογένειες με αρχηγό με πανεπιστημιακή μόρφωση έχουν περισσότερη πιθανότητα κατά 9,49% να ανήκουν στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία.

- Επίσης, οικογένειες με εξωγεωργικό εισόδημα από μισθωτή απασχόληση και από αυτοαπασχόληση έχουν υψηλότερη πιθανότητα κατά 10.26% και 12.88% αντίστοιχα να ανήκουν στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία σε σχέση με οικογένειες που δεν έχουν εξωγεωργικό εισόδημα.

Με το ίδιο σκεπτικό θα μπορούσαν να υπολογιστούν και οι οριακές επιδράσεις των προσδιοριστικών παραγόντων σε οικογένειες που δεν είναι και τόσο τυπικές και ανήκουν σε χαμηλότερα ή υψηλότερα ποσοστημόρια των ερμηνευτικών μεταβλητών.

Τέλος, αξίζει να παρουσιαστεί κατά πόσο μέσα από την εκτίμηση του μοντέλου του πίνακα 19 γίνεται ή όχι ορθή κατάταξη των οικογενειών στην

κατηγορία εισοδήματος που ανήκουν. Η πιθανότητα για ορθή κατάταξη είναι πολύ σημαντική ως προς την προβλεπτική ικανότητα αυτού του μοντέλου. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται αμέσως παρακάτω:

Πίνακας 23. Υπολογισμός πιθανοτήτων ορθής κατάταξης των οικογενειών στην εισοδηματική κατηγορία που όντως ανήκουν με βάση τις εκτιμήσεις – προβλέψεις του μοντέλου probit

	Estimated Equation			Constant Probability		
	Highinc=0	Highinc=1	Total	Highinc=0	Highinc=1	Total
P(Highinc=1)≤0.50	155	42	197	0	0	0
P(Highinc=1)>0.50	41	190	231	196	232	428
Total	196	232	428	196	232	428
Correct	155	190	345	0	232	232
% Correct	79.08	81.90	80.61	0.00	100.00	54.21
% Incorrect	20.92	18.10	19.39	100.00	0.00	45.79

Στο δεξί μέρος του πίνακα φαίνεται ότι 196 οικογένειες είχαν τιμή '0' (δηλαδή δεν ανήκουν στην υψηλότερη εισοδηματική κλίμακα) και οι υπόλοιπες 232 είχαν τιμή '1' (δηλαδή ανήκουν στην υψηλότερη εισοδηματική κλίμακα). Επομένως, εξορισμού 0 στις 196 που δεν ήταν στην υψηλή κατηγορία όντως δεν καταταχθήκαν πριν την εκτίμηση στην υψηλή κατηγορία ενώ και 232 στις 232 που ανήκουν στην υψηλή κατηγορία καταταχθήκαν στην υψηλή. Ουσιαστικά, αναφέρεται το αυτονόητο.

Στο αριστερό μέρος του πίνακα παρουσιάζονται οι κατατάξεις των οικογενειών μέσω του μοντέλου. Έτσι προέκυψε ότι από τις 196 οικογένειες που δεν ανήκουν στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία για τις 155 η πιθανότητα να ανήκουν στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία εκτιμήθηκε κάτω από 0.50 (χρησιμοποιήθηκε σαν όριο πιθανότητας) και άρα ορθά καταταχθήκαν στην κατηγορία του μη υψηλού εισοδήματος, ενώ για τις 41 η πιθανότητα να ανήκουν στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία εκτιμήθηκε άνω από 0.50 και άρα –κακώς- καταταχθήκαν στην κατηγορία του μη υψηλού εισοδήματος. Έτσι, για τις οικογένειες που δεν ανήκουν στην υψηλή κατηγορία το ποσοστό ορθής κατάταξής τους είναι $155/196 = 79\%$ περίπου.

Αντίστοιχα, από τις 232 οικογένειες που ανήκουν στην υψηλή κατηγορία, για 190 από αυτές εκτιμήθηκε η πιθανότητα να ανήκουν όντως στην υψηλή εισοδηματική

κλάση είναι άνω του 0.50 και άρα ορθά κατατάχθηκαν στην κατηγορία που ανήκουν, ενώ για τις υπόλοιπες 42 η πιθανότητα να ανήκουν στην υψηλή εισοδηματική κλάση είναι κάτω του 0.50 και άρα κακώς τελικά δεν κατατάχθηκαν στην κατηγορία που ανήκουν. Έτσι, για τις οικογένειες που δεν ανήκουν στην υψηλή κατηγορία το ποσοστό ορθής κατάταξης τους είναι $190/232 = 82\%$ περίπου.

Γενικά, η πιθανότητα ορθής κατάταξης για μια οικογένεια που δεν είναι γνωστό σε ποια κατηγορία ανήκει είναι τελικά στο 81% περίπου. Επομένως, χοντρικά αυτό το μοντέλο εκτιμά τέτοιες πιθανότητες όπου οι 8 στις 10 οικογένειες θα προβλέπονται να ανήκουν στην εισοδηματική κατηγορία που όντως θα ανήκουν με βάση τα χαρακτηριστικά της γης τους, και τα διάφορα οικογενειακά και δημογραφικά και γεωγραφικά χαρακτηριστικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

7.1 Συζήτηση Αποτελεσμάτων

Η οικονομετρική ανάλυση που διεξήχθη αποκάλυψε τους προσδιοριστικούς παράγοντες που επιδρούν στην πιθανότητα μια οικογένεια με ελαιοκομικές εκμεταλλεύσεις να ανήκει στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία. Από τις διάφορες «ομάδες» υποψήφιων προσδιοριστικών παραγόντων προέκυψαν τα παρακάτω συμπεράσματα:

Τα χαρακτηριστικά της γης – των εκτάσεων που εκμεταλλεύονται οι οικογένειες δεν φαίνεται να επιδρούν ως προς την αύξηση της πιθανότητας να ανήκει μια οικογένεια στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία. Πιο συγκεκριμένα, ούτε η έκταση της γης ούτε η έκταση που καλλιεργούνται ελαιόδεντρα αυξάνουν την πιθανότητα μια οικογένεια να ανήκει στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία. Δηλαδή οικογένειες με μεγαλύτερες εκμεταλλεύσεις δεν τείνουν να έχουν υψηλότερη τέτοια πιθανότητα.

Η αξία της γης βρέθηκε να επιδρά μεν στατιστικά στην πιθανότητα (πιο συγκεκριμένα οι οικογένειες με αυξημένη αξία γης έχουν λίγο παραπάνω πιθανότητα να ανήκουν στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία), αλλά δεν φαίνεται να επιδρά και σε τόσο μεγάλο βαθμό καθώς εκτιμήθηκε ότι οικογένειες που έχουν αξία γης κατά 1.000€ παραπάνω σε σχέση με μια «τυπική» αξία γης έχουν παραπάνω πιθανότητα μόλις κατά 0,16% να ανήκουν στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία.

Συνοψίζοντας, ουσιαστικά, τα χαρακτηριστικά της γης δεν θεωρούνται ότι είναι και τόσο σημαντικοί προσδιοριστικοί παράγοντες στο να αυξάνουν την πιθανότητα για μια οικογένεια με εκμετάλλευση με ελαιόδεντρα να ανήκει στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία.

Κάποια διαρθρωτικά χαρακτηριστικά που αφορούν τις οικογένειες που έχουν εκμεταλλεύσεις με ελαιόδεντρα επιδρούν στην πιθανότητα να ανήκουν στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία. Πιο συγκεκριμένα, οικογένειες με περισσότερα

ενήλικα μέλη έχουν λιγότερες πιθανότητες (και μάλιστα κατά σχεδόν 10% για μια «τυπική» οικογένεια με 2 μέλη) να ανήκουν στην υψηλότερη εισοδηματική κλίμακα.

Η ηλικία του αρχηγού αν και στατιστικά έχει κάποια επίδραση, εντούτοις ουσιαστικά δεν παίζει και τόσο σπουδαίο ρόλο καθώς οικογένειες που έχουν αρχηγό 1 έτος πιο μεγάλο σε σχέση με την «τυπική» ηλικία των 60 ετών έχουν μόλις 0,23% παραπάνω πιθανότητα να ανήκουν στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία. Πάντως, γενικά οικογένειες με πιο ηλικιωμένους αρχηγούς έχουν λίγο περισσότερη πιθανότητα να ανήκουν στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία. Το γεωργικό οικογενειακό εισόδημα επιδρά κατά στατιστικά σημαντικό τρόπο στην πιθανότητα και πιο συγκεκριμένα οικογένειες με 1.000€ παραπάνω γεωργικό εισόδημα έχουν 1.83% παραπάνω πιθανότητα να ανήκουν στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία. Το εξωγεωργικό εισόδημα δεν φαίνεται να παίζει κανένα ρόλο στην πιθανότητα. Δηλαδή, οικογένειες με υψηλότερο τέτοιο εισόδημα δεν έχουν και αυξημένη πιθανότητα να ανήκουν στην υψηλότερη εισοδηματική κλίμακα. Αυτό σημαίνει ότι μεγάλη σημασία για αυτές τις οικογένειες παίζει το γεωργικό εισόδημα.

Οι μονάδες ανθρώπινης εργασίας οικογένειας εντός εκμετάλλευσης έχουν αρνητική επίδραση στην πιθανότητα, ενώ οι μονάδες ανθρώπινης εργασίας εκτός εκμετάλλευσης έχουν θετική. Πιο συγκεκριμένα, η μια μονάδα παραπάνω εντός της εκμετάλλευσης μειώνει κατά 8% την πιθανότητα, ενώ η μια μονάδα παραπάνω εκτός της εκμετάλλευσης αυξάνει κατά 10% την πιθανότητα. Άρα, αυτό σημαίνει ότι οι οικογένειες αυτές δεν χρειάζεται να απασχολούν τόσο πολύ δικό τους προσωπικό στην εκμετάλλευση, αντίθετα η εξωγεωργική απασχόληση των μελών προσφέρει επιπλέον εισροές στην οικογένεια.

Η ύπαρξη απασχόλησης εκτός της εκμετάλλευσης προκαλεί θετική επίδραση στην πιθανότητα. Πιο συγκεκριμένα, οικογένειες που έχουν εισόδημα από μισθό έχουν 10% παραπάνω πιθανότητα να ανήκουν στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία σε σχέση με τις οικογένειες που δεν έχουν τέτοιο εισόδημα, ενώ οικογένειες με εισόδημα από εξωγεωργική απασχόληση έχουν παραπάνω 13% τέτοια πιθανότητα. Έτσι, προκύπτει το συμπέρασμα ότι τελικά για μια αγροτική οικογένεια με εκμεταλλεύσεις ελαιόδεντρων είναι πολύ σημαντικό απλά να έχει κάποια επιπλέον εξωγεωργική απασχόληση σε σχέση με το να μην έχει διότι τότε έχει αυξημένη πιθανότητα να ανήκει στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία. Δηλαδή, το θέμα

είναι να υπάρχει τέτοια απασχόληση και όχι το ύψος του εισοδήματος που φέρνει καθώς πάνω κάτω όσες οικογένειες έχουν τέτοια απασχόληση δεν έχουν μεγάλες διαφορές μεταξύ τους τελικά και για αυτό η αύξηση του εξωγεωργικού εισοδήματος δεν είναι τόσο σημαντική όσο αυτή καθαυτή η ύπαρξη του.

Τέλος, όσον αφορά την εκπαίδευση του αρχηγού, οι οικογένειες που έχουν αρχηγό με πανεπιστημιακή εκπαίδευση έχουν αυξημένη πιθανότητα κατά σχεδόν 10% να ανήκουν στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία. Αν και όπως έδειξε η περιγραφική ανάλυση μικρό ποσοστό οικογενειών είχε τόσο μορφωμένο αρχηγό, εντούτοις μάλλον δεν πρέπει να είναι τυχαίο ότι οι οικογένειες που έχουν τέτοιο αρχηγό έχουν και σημαντικά αυξημένη πιθανότητα να ανήκουν στην υψηλή εισοδηματική κατηγορία σε σχέση με τις άλλες οικογένειες.

Συνοψίζοντας, τα διάφορα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά των οικογενειών που διαθέτουν ελαιοκομικές εκμεταλλεύσεις θεωρούνται αρκετά σημαντικοί προσδιοριστικοί παράγοντες στο να αυξάνουν ή να μειώνουν, ανάλογα, την πιθανότητα για μια οικογένεια να ανήκει στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία.

Τα διάφορα οικονομικά χαρακτηριστικά των εκμεταλλεύσεων (μέσο επενδυμένο κεφάλαιο σε φυτείες και συνολικά, επιδοτήσεις, αποσβέσεις, μονάδες ανθρώπινης εργασίας ξένες εντός εκμετάλλευσης και ακαθάριστο κέρδος) δεν αποτελούν ούτε στατιστικά, ούτε –φυσικά- και ουσιαστικά σημαντικούς προσδιοριστικούς παράγοντες στο να αυξάνουν την πιθανότητα μια οικογένεια να ανήκει στην υψηλότερη εισοδηματική κλίμακα.

Τέλος, ο γεωγραφικός παράγοντας φαίνεται να αποτελεί ένα στατιστικά σημαντικό προσδιοριστικό παράγοντα της πιθανότητας. Πιο συγκεκριμένα, στις περιοχές της Ηλείας (ειδικά της Κρέστενας) και της Μεσσηνίας οι οικογένειες έχουν παραπάνω πιθανότητες 23% και 15% να ανήκουν στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία σε σχέση με την Αμοργό αλλά και τις άλλες περιοχές του δείγματος όπως την Αργολίδα, Αρκαδία και Βοιωτία.

7.2 Συμπεράσματα

Η μελέτη αυτή επιχείρησε να επισημάνει την εισοδηματική όψη του Αγροτικού Ζητήματος, τους λόγους που ευθύνονται για την οικονομική υστέρηση των αγροτικών νοικοκυριών καθώς και τους παράγοντες που προσδιορίζουν και επηρεάζουν τη βιωσιμότητα των αγροτικών νοικοκυριών που διαθέτουν ελαιοκομική εκμετάλλευση.

Από το πρώτο μέρος της εργασίας διαπιστώθηκε ότι η γεωργία ως κύρια επαγγελματική δραστηριότητα έχει συρρικνωθεί, αφού το πλήθος των αγροτικών νοικοκυριών έχει μειωθεί στο μισό την τελευταία εικοσαετία. Από την άλλη, το πλήθος των νοικοκυριών που αντιμετωπίζουν την αγροτική δραστηριότητα ως δευτερεύουσα πηγή δραστηριότητας παραμένει σταθερό.

Η μεταφορά πόρων προς τον αγροτικό τομέα δεν συνοδεύτηκε από αποτελεσματικές αναπτυξιακές πολιτικές με συνέπεια μετά από ένα τεράστιο διάστημα εφαρμογής της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής και την απορρόφηση τεράστιων πόρων για τη στήριξη του αγροτικού εισοδήματος, ο αγροτικός τομέας να παρουσιάζει σοβαρά προβλήματα, όπως η χαμηλή ανταγωνιστικότητα, η μεγάλη αβεβαιότητα για το μέλλον, η ισχυρή εξάρτησή του από τις επιδοτήσεις, το έντονα ελλειμματικό εμπορικό ισοζύγιο, η ανησυχητική επιβάρυνση του περιβάλλοντος, η «φοβία» από την απελευθέρωση των αγορών και την όξυνση του διεθνούς ανταγωνισμού.

Η εισοδηματική στήριξη των αγροτικών νοικοκυριών είναι απαραίτητη γιατί έτσι θα μειωθούν οι ανισοκατανομές όχι μόνο στα αγροτικά νοικοκυριά, αλλά και στα νοικοκυριά γενικότερα. Τα αγροτικά νοικοκυριά έχουν ανάγκη από ένα διαχρονικό σταθερό εισόδημα, το οποίο δεν μπορεί να εξασφαλιστεί μόνο με την μείωση του κόστους και την αύξηση της παραγωγικότητας, απαιτείται και αύξηση της τιμής του παραγόμενου προϊόντος.

Στην συνέχεια, η οικονομετρική ανάλυση έδειξε τελικά ότι διαρθρωτικά και γεωγραφικά είναι εκείνα τα χαρακτηριστικά που επηρεάζουν μια οικογένεια που έχει ελαιοκομική εκμετάλλευση να ανήκει στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία. Όσον αφορά τον γεωγραφικό παράγοντα, οι οικογένειες δεν μπορούν να τον ελέγξουν

και να κάνουν κάτι. Όμως, όσον αφορά κάποιους άλλους παράγοντες οι οικογένειες θα μπορούσαν σε κάποιο βαθμό να βελτιώσουν τις συνθήκες ώστε να αυξήσουν τις πιθανότητες τους να ανήκουν στην υψηλότερη εισοδηματική κλίμακα.

Σημείο κλειδί φαίνεται να είναι η ύπαρξη εξωγεωργικού εισοδήματος. Όπως προείπαμε όσο αυξάνονται οι μονάδες ανθρώπινης οικογενειακής εργασίας εντός εκμετάλλευσης, μειώνεται η πιθανότητα μια οικογένεια να ανήκει στην υψηλότερη εισοδηματική κατηγορία., αντίθετα, η διοχέτευση των οικογενειακών ανθρώπινων πόρων σε δραστηριότητες εκτός εκμετάλλευσης αυξάνει τις πιθανότητες. Τέλος, κάτι που είναι μάλλον μακροπρόθεσμο είναι ότι δεν πρέπει να υποτιμάται η μόρφωση – εκπαίδευση και ότι οι οικογένειες που ξεκινούν την ενασχόληση τους με τον αγροτικό τομέα, θα πρέπει να επιδιώκουν οι αρχηγοί των εκμεταλλεύσεων να είναι όσο το δυνατό περισσότερο μορφωμένοι.

Η άσχημη κατάσταση που παρουσιάζει ο πρωτογενής τομέας στις μέρες μας, και που επιδεινώνεται ακόμα περισσότερο από την έλλειψη ενδιαφέροντος των νέων ανθρώπων, δεν είναι μη αναστρέψιμη. Με συλλογική προσπάθεια των παραγωγών, των τοπικών αρχών και των πολιτικών φορέων, αρχίζοντας από τα πιο «εύκολα» όπως είναι η συστηματική ενημέρωση των αρχηγών για τις νέες τάσεις στη γεωργία, όπως π.χ. τα βιολογικά προϊόντα ή τα προϊόντα ονομασίας προέλευσης (πιστοποιήσεις οι οποίες μπορούν να εξασφαλιστούν ειδικά για το ελαιόλαδο σχετικά εύκολα) και τα οφέλη που μπορεί να έχει για τους παραγωγούς η υιοθέτηση αυτών των μεθόδων, η λειτουργία νέων - σύγχρονων συνεταιρισμών, η διαφήμιση των τοπικών προϊόντων κάθε περιοχής, μέχρι τα πιο «δύσκολα» όπως είναι η προσπάθεια νοικοκυριών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Βασσάλος, Μ.,** (2006), *Οικονομική Βιωσιμότητα των γεωργικών εκμεταλλεύσεων της περιοχής Βόρειας Αμοργού*, Πτυχιακή εργασία, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Βεργόπουλος, Κ.,** (1975), *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα*. Εκδόσεις Εξάντας.
- Γεώργια, Ο.,** (2008), *Οικονομική Βιωσιμότητα γεωργικών εκμεταλλεύσεων και Συνολικό Εισόδημα των αγροτικών νοικοκυριών στην περιοχή της Αρχαίας Επιδαύρου*, Πτυχιακή εργασία, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Ζακοπούλου Έρση,** (2008), *Ύπαιθρος και γεωργία: Σκέψεις για μια ανανέωση της αγροτικής κοινωνιολογικής προβληματικής - Ελληνική Γεωργία και Αγροτική Πολιτική*, επιμέλεια: Κων/νου Κρίμπα και Λεωνίδα Λουλούδη, Εκδόσεις: Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.
- Ζερικιώτη, Φ.,** (2008), *Εισόδημα των αγροτικών νοικοκυριών και Βιωσιμότητα των γεωργικών εκμεταλλεύσεων στον Δήμο Πλαταιών του νομού Βοιωτίας*, Πτυχιακή εργασία, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Ζιωγάνας, Χ.,** (1998), *Πρότυπα βιώσιμων γεωργικών εκμεταλλεύσεων και η σημασία τους για το μέλλον της ελληνικής γεωργίας*. Πρακτικά ημερίδας του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Καρανικόλας, Π.,** (2009), *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα*. Άρδην, τεύχος 74.
- Καρανικόλας Π., Βασσάλος Μ., Μαρτίνος Ν. και Κ. Τσιμπούκας,** (2008), *Οικονομική βιωσιμότητα και πολυλειτουργικότητα της γεωργίας: η περίπτωση της Βόρειας Αμοργού*, Πρακτικά του 5ου Διεπιστημονικού-Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Μετσόβειου Κέντρου Διεπιστημονικής Έρευνας του Εθνικού Μετσόβειου Πολυτεχνείου, Υπό Έκδοση.
- Καρανικόλας, Π., Ζωγραφάκης, Στ. και Ν. Μαρτίνος,** (2008), *Εισοδηματικές αποκλίσεις και επίπεδα ευημερίας αγροτικών και μη αγροτικών νοικοκυριών*, στο: Κριμπάς, Κ. και Λ. Λουλούδης (Επιμ.) «Ελληνική Γεωργία και Αγροτική Πολιτική», Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα, σελ. 59-77.
- Καρανικόλας, Π., Μαρτίνος, Ν., Τσουκαλάς, Στ.,** (2004), *Προσδιοριστικοί Παράγοντες της καθαρής επίπτωσης του καθεστώτος των επενδυτικών*

ενισχύσεων στην Ελληνική γεωργία, 8^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αγροτικής Οικονομίας, Θεσσαλονίκη.

Κολλάτος, Γ., (2010), *Δέκα αλήθειες για το Αγροτικό Ζήτημα της χώρας.* Βήμα, ημ.δημοσίευσης 7/2/2010.

Κόσκορης, Μ., (2008), *Εισόδημα των αγροτικών νοικοκυριών και Βιωσιμότητα των γεωργικών εκμεταλλεύσεων στο Δ.Δ. Άστρους Κυνουρίας του Δήμου Βόρειας Κυνουρίας του νομού Αρκαδίας,* Πτυχιακή εργασία, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Κουρουξού Μ., Σιάρδος Γ., Ιακωβίδου Ο., Καλμπουρτζή Κ., (2004), *Η επίδραση των χαρακτηριστικών των βιοκαλλιεργητών της ελιάς στη διαχείριση της γεωργικής εκμετάλλευσης,* Θεσσαλονίκη: Πρακτικά 8ου Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας, Εκδόσεις: Αγρότυπος.

Κρίμα, Κ., Λουλούδη, Λ., (2008), *Ελληνική γεωργία και αγροτική Πολιτική.* Ακαδημία Αθηνών.

Λιανού Θ., Δαμιανού Δ., Μέργου Γ., Ντεμούση Σ., Κατρανίδη Σ., (1996), *Αγροτική Οικονομική – Θεωρία και Πολιτική,* Εκδόσεις: Μένου, Αθήνα.

Μιχαλόπουλος, Ι., (2008), *Οικονομική Βιωσιμότητα των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και Προοπτικές Ανάπτυξης στην περιοχή του Δήμου Μεσσήνης,* Πτυχιακή εργασία, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Μητράκος Θεόδωρος, Σαρρής Αλέξανδρος, (2004), *Χαρακτηριστικά και διάρθρωση των Ελληνικών αγροτικών νοικοκυριών: Εισοδήματα, καταναλωτικά πρότυπα και διαστάσεις της ανισότητας και της φτώχειας.* Κεφάλαιο 2^ο.

Μόσχος Μ. Ευάγγελος, (2009), *Προσδιοριστικοί παράγοντες της φτώχειας στον αγροτικό τομέα,* Μεταπτυχιακή εργασία, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ντάσιος Νίκος, (2007), *Το Αγροτικό σε Αδιέξοδο,* Περιοδικό Άρδην τ.74, ηλεκτρονική μορφή.

Νικολαΐδης Ευάγγελος, (2004), *Εισοδηματικές ενισχύσεις στον αγροτικό τομέα: Μηχανισμός αναπαραγωγής αναπτυξιακής ψευδαίσθησης;,* Μυτιλήνη: Πρακτικά 7ου Πανελληνίου Γεωγραφικού Συνεδρίου.

Νικολαΐδης, Ε., (2000), *Εισοδηματικές ενισχύσεις στον αγροτικό τομέα. Μηχανισμός αναπαραγωγής αναπτυξιακής ψευδαίσθησης.* Οικονομικό Πανεπιστήμιο Κρήτης.

- Παπαπέτρου, Β.**, (2006), *Προσδιορισμός του γεωργικού Εισοδήματος και Δυνατότητες Ανάπτυξης στην περιοχή Κοσκινά Ηλείας*, Πτυχιακή εργασία, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Πατρώνη, Β.**, (2010), *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα*. Καθημερινή, Αρ. Φύλλου 27.384.
- Σταυρόπουλος Θεόδωρος**, (1979), *Ιστορική ανάλυση του αγροτικού ζητήματος: Από Φραγκοκρατία μέχρι σήμερα (1267-1980)*, Τόμος Α' (1267-1827), Εκδόσεις: Λιβάνης.
- Σφήκα-Θεοδοσίου Α.**, (2000), *Ο Τρικούπης και το Θεσσαλικό ζήτημα*. University Studio Press, τεύχος 5.
- Τζίκα, Ι., Παπαδάς, Χρ., Καμπάς, Αθ.**, (2010), Εμπειρική διερεύνηση παραμέτρων αναζωογόνησης του ανθρώπινου δυναμικού της ελληνικής υπαίθρου. *Μελέτη περίπτωσης: το Πρόγραμμα της «Εφάπαξ Πριμοδότησης Νέων Αγροτών»*, 11^ο Συνέδριο ΕΤΑΓΡΟ, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Τσιμπούκας Κων/νος και Τσουκαλάς Σταύρος**, (2008), *Εξέλιξη των διαρθρωτικών και οικονομικών χαρακτηριστικών των γεωργικών εκμεταλλεύσεων*, στο: Κριμπάς, Κ. και Λ. Λουλούδης (Επιμ.) «Ελληνική Γεωργία και Αγροτική Πολιτική», Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα, σελ. 79-93.
- Φεννελλ, Ρ.**, (1999), *Η κοινή αγροτική πολιτική, συνέχεια και αλλαγή*. Επιμέλεια ελληνικής έκδοσης Μαραβέγιας. Εκδ. Θεμέλιο.
- Φωτοπούλου, Χρ.**, (2007), *Προσδιορισμός Συνολικού Εισοδήματος και Προοπτικές Οικονομικής Βιωσιμότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων στην περιοχή Κρεστένων του νομού Ηλείας*, Πτυχιακή εργασία, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Χρήστου, Γ.**, (2004), *Εισαγωγή στην Οικονομετρία*, Τόμοι Α' και Β', Εκδόσεις Gutenberg.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- A. Haroon Akram-Lodhi and Cristobal Kay**, (2006), *Land, Poverty and Public Action: Implications for the Agrarian Question in an Era of Globalization*, A Paper for Presentation to the Workshop on 'The Peasantry and the Development of Capitalism in Comparative Perspective', as part of the International Conference on Land, Poverty, Social Justice and Development.

- Antonopoulou, L., Papadas, Chr., Targoutzidis, A., (2009),** *The Impact of Socio-Demographic Factors and Political Perceptions on Consumer Attitudes Towards Genetically Modified Tools: An Econometric Investigation*, Vol. 10, No 2, pp. 89-100.
- Crowlay, C., Meredith, D. and Walsh, J., (2004),** *Population and Agricultural Change in Rural Ireland, 1991 to 2002*. Teagasc, Rural Economy Research Centre.
- Gardner, B., (1992),** *Changing economics perspectives on the farm problem. Journal of Economics Literature*, VOL.XXX, pp. 62-101
- Greene, W., (1993),** ‘*Econometric Analysis*’, 2nd ed., Macmillan.
- Hill, B., (2000),** *Farm incomes, wealth and agricultural policy*, Ashgate, Aldershot.
- James T. Bonnen and David B. Schweikhardt, (1998),** *The Future of U.S. Agricultural Policy: Reflections on the Disappearance of the ‘Farm Problem’*.
- Jan Douwe Van Der Ploeg, (1993),** *Rural sociology and the agrarian question: A perspective from the Netherlands*, Department of Sociology, Agricultural University, Wageningen, the Netherlands, volume XXXIII (2), pp. 240-260.
- Josep Ma Argiles, (1998),** *Accounting Information And The Prediction Of Farm Viability*.
- Offut Susan, (2000),** *Can the farm problem be solved?*, Economic Research Service, U.S. Department of Agriculture.
- Pindyck, R. and Rubinfeld, D., (1976),** ‘*Econometric models and economic forecasts*’, McGraw-Hill.
- Sam Moyo, (2004),** *The Land and Agrarian Question in Zimbabwe*, Conference on 'The Agrarian Constraint and Poverty Reduction: Macroeconomic Lessons for Africa', Addis Ababa, 17-18 December.
- Yasuhiko Kurashige, Bong Hwan Cho, (2001),** *Low incomes in agriculture in OECD countries*, Luxembourg Income Study Working paper no.289.
- Zografakis, S., Karanikolas, P., (2009)** *Greek Farm households: Income, inequality, poverty and distributional impact of farm income*. AUA Working Paper Series No. 2009-8.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Επεξηγήσεις Οικονομικών Μεγεθών

- Μέσο επενδεδυμένο κεφάλαιο (Μ.Ε.Κ.) είναι η αξία σε EURO των διάφορων κατηγοριών κεφαλαίων, ή επί μέρους περιουσιακών στοιχείων που αποτελούν αυτές τις κατηγορίες, η οποία προσδιορίζεται για κάθε οικονομικό έτος και η οποία έχει επενδυθεί στη γεωργική εκμετάλλευση για να επιτύχει αυτή τους σκοπούς της. Αριθμητικά δίνεται από τη σχέση: $M.E.K = (Αξία απογραφής στην έναρξη + Αξία απογραφής στη λήξη) / 2$.

- Απόσβεση ορίζεται η εκτιμώμενη, σε ετήσια βάση, μείωση της αξίας ενός περιουσιακού στοιχείου. Η αξία αυτή αναφέρεται σε χρηματικούς όρους. Η μείωση της αξίας μπορεί να οφείλεται είτε στην πάροδο του χρόνου (χρονική φθορά) είτε στη φθορά λόγω συμμετοχής του στην παραγωγική διαδικασία (λειτουργική φθορά) είτε στην αλματώδη εξέλιξη της τεχνολογίας που απαξιώνει το συγκεκριμένο περιουσιακό στοιχείο (οικονομική ή τεχνολογική απαξίωση). Για τον υπολογισμό της απόσβεσης στην εργασία χρησιμοποιήθηκε η σταθερή μέθοδος απόσβεσης σύμφωνα με την οποία η απόσβεση ισούται με το πηλίκο:

$$Απόσβεση = (Αρχική αξία - Υπολειμματική αξία) / Διάρκεια παραγωγικής ζωής.$$

Σαν αρχική αξία χρησιμοποιήθηκε η αξία αντικατάστασης (δηλαδή η αξία που έχουν σήμερα αν αγοραστούν ή χτιστούν τα αντίστοιχα αγαθά).

- Ακαθάριστη πρόσοδο καλούμε την αξία ολόκληρου του παραχθέντος προϊόντος από μια γεωργική εκμετάλλευση σε μια συγκεκριμένη παραγωγική περίοδο συμπεριλαμβανομένων πιθανών επιδοτήσεων και αποζημιώσεων. Αριθμητικά δίνεται από τη σχέση:

$$Ακαθάριστη πρόσοδος = (τιμή * ποσότητα προϊόντων) + επιδοτήσεις + αποζημιώσεις.$$

- Στον υπολογισμό της ακαθάριστης πρόσοδου δεν συμπεριλαμβάνονται τα ενδιάμεσα προϊόντα, δηλαδή αυτά που παράγονται από την εκμετάλλευση και χρησιμοποιούνται σαν συντελεστές παραγωγής.

- Γεωργικό οικογενειακό εισόδημα είναι το οικονομικό μέγεθος που αντιπροσωπεύει την (συνολική καθαρή) αμοιβή όλων των συντελεστών της παραγωγής που έχουν χρησιμοποιηθεί στην παραγωγική διαδικασία και ανήκουν στον παραγωγό και την οικογένεια του όπως είναι η οικογενειακή εργασία, τα κεφάλαια κλπ. καθώς και τυχόν κέρδος της γεωργικής εκμετάλλευσης. Το μέγεθος αυτό καθορίζει το ύψος της συμβολής της γεωργικής δραστηριότητας του παραγωγού και της οικογένειας του στο συνολικό εισόδημα.
- Συνολικό οικογενειακό εισόδημα είναι το εισόδημα που προκύπτει από όλες τις οικονομικές δραστηριότητες των νοικοκυριών (γεωργικές και εξωγεωργικές). Η αριθμητική του τιμή δίνεται από τη σχέση:
***Συνολικό οικογενειακό εισόδημα** = γεωργικό οικογενειακό εισόδημα + εισόδημα από εξωγεωργικές δραστηριότητες.*
- Ακαθάριστο κέρδος είναι ότι προσδιορίζεται αφαιρώντας από την ακαθάριστη πρόσοδο τις συνολικές μεταβλητές δαπάνες. Αποτελεί την πρόσοδο των σταθερών συντελεστών της εκμετάλλευσης.